

AUGUST ALLE
LILLA ELEVANT

KIRJASTUS A/S. · VARRAK · TARTUN MCMXXIII

SAMALT AUTORILT ILMUND:
ÜKSINDUSE SAARTELE. LUULETUSED
CARMINA BARBATA. LUULETUSED

A-3732

AUGUST ALLE
LILLA ELEVANT

FÖLJETOONID JA KRIITILISED GROTESKID

OTTO KRUSTENI ILLUSTRATSIOONID

KIRJASTUS AS. · VARRAK · TARTUN MCMXXIII

AUGUST ALF
LILLA ELLEVANT
FOLJETOONID JA KRIITILISED GROTESKID
OTTO KRUSTENI ILLUSTRATSIIONID

i. 28606310

TRÜKIKODA ED. BERGMANN, TARTUN

LILLA ELEVANT

Quasi una parodia

Rõhkiden ramme brontosaurusena ratsutas torm mässaval merel, lõhkuden laineid ja puristen pilvile vahtu, mis elavhõbeda salviga võit sinkjasmustade laikudena katsid taeva ekseemahalli nahka. Ju kolmat päeva prassis ja märatses maru merel, kui joobund tõbras oksenden kaldale rohekat lima ja vahtu, kanden rannale hukkund laevade tükke, lootsiku põhju, kaste, vaate ja uppund merimehi, kelle näod üles tursund ja pajapõhjadena sinised, hoiden kramplikult kinni päästevene servast, lavvast ehk masti tükist, kalamehi, kelle jõllis silmad kui verised paised, hambutud suud kõryuni lahti, habemed kui takukoonlad rinnale kleepund täis kaane ja mere rohelist, haisvat lima. Ahasten ringutavad naised tuulikutena omi luiseid kuivand käsivarsi, kondiste sõrmiga kiskuden pääst juukseid, kuna poolalasti lapsed ümber jooksten vinguvad kui kutsikad, peiten päid emade seeliku voltesse.

Kuid merel pole armu ega halastust! Issanda vihal pole äärt ega otsa! Kõvenes tuul ja madalamale laskus pilvine taevas, ikka rängemini paukus kôu ja sagedamini sähvisid rohekas-sinised välgud, kui oleksid plahvatand tuhanded miinid, ehk tantsisklevad saatanad vahetpidamata kapjega pilvist tuld välja raiund.

Simonseki kalameeste küla, mis asub Meemeli ja Polangeni vahelisel lüiterannal, oli, pimeduse kätte jõuden, veel sügavamini pää oma õlgade vahele tõmmand, kaduden liivakinkude keskele. Loode pool küla muutus lüiterand pikkamööda kanarpikunõmmeks, üksikud liivakünkad olid kui vereva maaliseaga kaet, kui oleks lahja, liivane pind sammaspoolikut põdend; edela pool küünis poolringin mustava seinana põline männimets ja põhja pool, üsna mere kalda lähedal, tõusis üles mägi, kaet pärna-, vahtra- ja tammemetsaga. Vanul pagana-ajul oli see paik olnud muistsete leedulaste ja lätlaste ohverdamise kohaks suurele Perkunas'ile, kun preestrid tuhandeaastalise tamme all olid säilitand püha, kustumata tuld — žniõi ja vana devajtis rahvavanematele tulevikku ennustand, kun ümberkaudsed suguharud suuril pühil pühade madude ja siuge

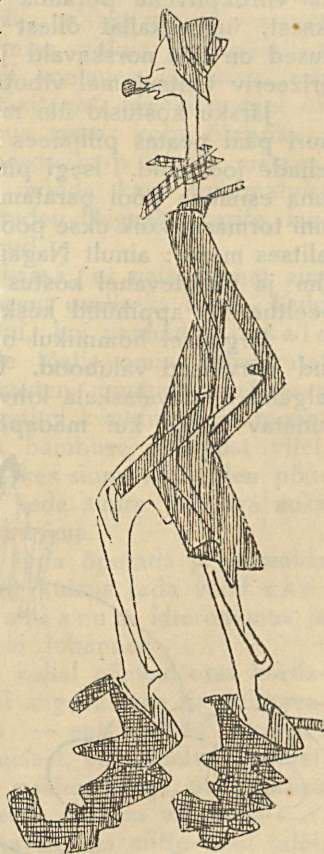
ette olid kummardand. Ristiusu tullen olid mungad püha hiie tammed maha raiund ja asemele väikese puust kabeli ehitand, kun nad rahvale sülelapsest Jeesusest ja ristilööd jumalast olid jutlustand. Aastal 1342 oli tolleaegne Danzigi pääpiiskop ja pärastine Veneetsia patriark ja kardinaal Bonifacius V, kes kuulus oli oma kristliku vagaduse poolest, puust kabeli maha lasknud kiskuda ja tema asemele uhke kloostri ehitada. Klooster läks Benedictini ordu vendade kätte ja sai keskajal kuulsaks oma imetegeva Madonna kuju läbi. Selle kuju saamise üle räägivad vanad manuskriptid järgmist: Kolm ööd järgimööda oli mere pääl paistnud imelik valgus, otsekui oleks tuluke õõtsund lainete kohal. Miski ebausklik hirm oli valland inimeste südamed: ümberkaudsete külade elanikud on ju õhtul rannale ilmud seda lummutust vaatlema, tugevad mehed on värisend kabuhirmun kui haavalehed, naised on hüsterian hulund ja enneaegselt sünnitand, viselden ja väänelden angerjatena kalda liivan, otsekui seitsmest kurjast-vaimust vaevat. Asjatud on olnud kõik palvetamised ja paastumised, kurjade vaimude väljaajamised ning pühitset veega ülepuserdamised — rahvas on märatsend kaldal kunni koiduni, mil surma sarnane uni nende pääle on langend. Neljanda päeva õhtul on munkade rongikäik, abt altarisakramendiga kõige een, kloostri kellade helina saatel rannale lähenend. Kogu rahva ja munkade põlvitaden ja laulden, on imeline valgus merelt hakkand kalda poole lehvima ja viimaks mitte kaugele rannast lainetele õõtsuma jäänd. Siis on kloostri vana karjane, kes sündind kurtumm on olnud, vette läind ja niipea kui ta omad käed selle hiilgava asja külge on pistnud, pääsnud ta keelepaelad valla ja ta hakkand suure häälega Issandat kiitma. See imeline asi on olnud lavvatüki pääle maalit Madonna pilt, mis siis suure auga on kloostriisse viid ja ta imelise hiilgamise ja merelt tulemise pärast on talle nimeks pand: *Madonna Maris Stella*. Tuhanded palverändajad, sandid ja tõbised, pimedad ja halvatud, pidalihaiged ning ahtrad naised olla iga aasta siin käind tema ette kummardaman ja paljud olla tervist ning paranemist leidnud. Poola kuningate ja Kuuramaa hertsogite valitsuse ajal on klooster oma hiilguse tipul olnud — nüüd on aga sest vähe järele jäänd, sest klooster on palju kannatand ajahamba ja Vene barbarite valitsuse all. Müürid ja uhked tornid on purustet, kõrgein aknain, kun enne olnud värvmaaliden vitrage'id, haigutab tühjus kui hambuta suun. Pääkiriku rasked võlvid on sisse langend ja ainult mõni üksik Gooti kaar teeb õhun uhke looga, mille ümber päeval pääsukesed ja õhtul nahkhiired tiirutaden keerlevad. Terveks on jäänd ainult üks kõrvaline kapell imetegeva Madonna pildiga, millele puust kellatorn külge on meisterdet ja nii kui tunnismees endise aja hiilgusest — suur vendade refactorium, kun sisseseade veel võrdlemisi hään korran. Praegused vennad teda küll peaaegu enam ei tarvita, sest neid on kõigest neli tudipääd järele jäänd.

Küla majad on inetud, madalad onnikesed, üles laot liivakivist ja savist sammaldand laudkatustega, eemalt paisten nagu hiiglaseened, mis

männiku serval üle öö üles kasvand. Seinte äären vedelevad mõrrad ja rüsad, lattaedadelle ja teivastelle on üles kuivama riputet võrgud ja noodad, koon meriheinte ja roheka limaga. Paar suurt kalamehe venet on küla een platsil kummuli puupakkudel pooleli parandada ja tõrvata.

Ainuke suurem hoone on külakõrts, telliskivist ehitus, mis õnnis (mil-lena teda kloostri kirikun veel nüüdki mälestetakse) krahv Tyszkiewicz kesk küla on lasknud üles ehitada ja mille eest kõrtsimees Jankel iga aasta noo-rele krahvile oma kolmsada hõberubla peab renti maksma.

On väljas hää ehk kuri ilm — see on kõrtsile ükspuhas, sest ikka on ta täis joobnute lällutamist, kriiskamist ja vandumist. Siia kaovad kõik silgu-noodad ja lõhevõrgud ning talvised hülgekarjad. Joovad läbisegi kõik: habemikud ja meritulest pruuniks päivitand kala-mehed, pikkade sõrmiga kui siniste konksudega kramplikult viinaklaasi ümbert kinni haaraten ja aeg-ajalt läbi mustade mädanevate hambatüü-gaste lirtsti kõrtsi telliskivist põrandalle sülitaden, joovad kalameeste naised, lahjad ja inetud kui vanad äraaet konka hobusekronid, naised ve-siste silmadega ja higikollaste rindadega, mis kui koera kõrvad kuni vööni tolgendavad, kõhtudega, mis sageli sünnitamisest põlvini välja venind kui parknahast põlled. Joovad kõik: naised ja mehed, vanad ja noored, nõrgad ning väetid, läbisegi lärmitseden, laulden ja tulist kurja kiruden. Väljan kärgib kõu ja hulub maru, kui oleks taevast ja põrgust kõik hääd ja kurjad vaimud lahti last, kes nüüd merel oma pillerkaari peavad, kuid kõrtsin ürgab vahetpidamata lõõtspill, juvvakse, tantsitakse ja jälle juvvakse, kunni kollase hullumeel-suseni. Paukuden tõmmatakse välimine uks kinni ja kõrtsi eenkoda täidab hirmus Läti naer. Lõõts-pilli ürgamine katkeb, tuigerdaden lahkuvad paar-rid ja isekeskis itsitaden ja sosistaden koguvad naised ja neiud kui kanad ühtekokku nurka, kuul-den kuke tulekut. Kõrtsi uks läheb lahti ja lä-vele ilmub pikkade koiviga veesaabasten mees, tsitronikollasest habemeta näost vilguvad kaks halli, kitsast silma. Seljan on tal nahkne kala-meeste kuub ja ümber kaela kalameeste kombel sõlme seot sinine rätt. Pikkade sammudega leti ääre astuden, virutab ta oma vihmast märja viltkübara vastu lauda ja nõuab kortna viina, mis ta kolinal kui saapasäärest alla kallab. Jooja on

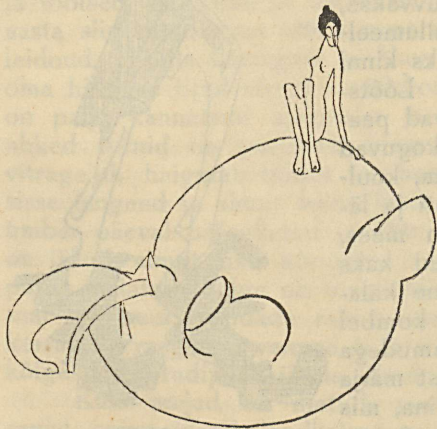
Joonas Valgit

küla suurim räuskur ja joomar, raipematja, nahaparkal ja korstnapühkija — Joonas Valgit. Joonase ilmuden silitab Jankel leti taga häämeelega omi halliksminevaid peisse ja laseb neid vahakollaste sõrmede vahelt läbi libiseda. Vahepeäl on pillimees uvvesti mängu alustand ja komberdav ja taaruv tants kestab meeste jala põrutusel edasi. Joonas tellib veel teise kortna, mille ta kui kapast keriselle viskab; siis sõnab ta suud matsutaden ja põrandalle sülitaden: „Küll oli hää pääle sarnast koerailma: nii kui Jeesus kõndis palja jalu mööda söögitoru alla!“ Seda ütelden kahmab ta esimese ettepuutuva naise kühmakast pihast kinni ja nii läheb tants üle norskavate joomarite koivade, kes päädpidi pinkide alla pugend. Nii lakutakse ja prassitakse kaugelt üle kesköö: kõrtsituba on kui kott täis piibusuitsu, mis viirukpilvena põranda ja lae vahel hõljub. Põrand on libe ja märg oksest, ümberkallat õllest ja viinast, seinäärsed ja pinkide ning laudade alused on täis norskavaid ja lallutavaid mehi ja naisi, kuid keskpaiigan kui dirizeeriv tantsujumal vibutab omi pikki koivi Joonas Valgit.

Järsku kostusid üle maru mühina merelt üksikud suurtükipaugud: poole tuuri pääl peatas pillimees ja tantsijad, võpataden, kui oleks elektrisäde läbi kehade jooksnud. Isegi pingialused hakkasid tagumist kehapoolt urvi ajama, kuna esimene pool paratamatult pingi alla tagasi kiskus. Rüsinal läbisegamini tormasid kõik ukse poole. Laev hakkub, laev hakkub! Pilkane pimedus valitses merel: ainult Nagasaki majaka tuli vilkus üle mustava lahe kui tondi silm ja vahetevahel kostus merelt mõni üksik suurtüki mürtsatus kui viimne meeltheitev appihüüd kesk mere haigutavaid kuristikke ja ääretut ööd.

Järgmisel hommikul oli torm taandund, meripinda raputasid vaid üksikud närvilised valuhood. Üle lahe sinkjashalli vee paistis Nagasaki tulitorn valgena hiiglalaskala kihvana. Tuhkjashallide pilvenartsude vahelt kerkis punetav päike kui mädapäaga koeranael pilvehemisfääri alumisel serval.

Kalamehi äratas unest küla koerte vali hulgumine ja hädaldav haukumine. Välja astuden nägid nad imelikku pilti: ranniku madalan veen lamas poolselili mingisugune lillakarvaline kuld-kabje ja kuldkihvega eriskummaline uppund kolend — jälesuur kui elevant. Selle lilla monstrumi jalad tuletid meele ookeani laeva korstnaid, ta kuldkihvad olid tüsedad kui Soome silgukaljase mastid. Hiiglakõhul, mis ülestursund allaneeld veest ja gaasist, kükitas poolalasti kohvipruun naine. Küla koerad, hännad jalge vahele kerit, jooksid sulistaden ranniku veen, vahetpidamatult lilla kolendi pääle hulguden.

Sõnum selle üle kloostriisse viid, tulid vennad vaatama kolendit, mis hirmus maru öösel randa ajand, ja rahvast rahustama, keda ebausklik hirm oli valland. Silmaten elavat olevust kükitan kolendi mäena ülestursund kõhul, mis lilla, äraõitseva kanarpiku kinguna ju eemalt silma paistis, laskis prior külast redeli tuvva, et pruuniihuline naine saaks alla ronida. Redelit nähen tegi naine käega tõrjuva liigutuse ja libistas enese kassi osavuse ja väledusega mööda kolendi külge alla.

Siis jutustas ta oma loo. Tema oli ainus elav hing, kes laevalt pääsnud, mis öösel turmalisen tormin Simonseki küla vastu Nagasaki karil oli hukkund. Mere põhjatun kurgun oli surma leidnud terve laevkond: Pendžapuri maharadža ühes oma hoovkonna — saja ilusaima India bajadeeri ja seitsme targeima kodulevandiga, igäüks neist kullat kihvade ja kabjega ning maalit päikese spektrumi erivärvi järele. Välja sõiten suurel ookeani aurikul Kalkuttast Londoni Inglise kuninga kroonimise pidule ja jõuden La Manche'i merikitsusse, olid nad sattund Golfstromi soojavee voolusse, mis auriku soovit sihist mööda kunni Skagerraki ja Kattegati merikitsusteni oli kannud. Sääli oli laeva valland ennenagemata hirmus maru: kolm ööd-päeva oli teraskerene hiiglaaurik öötsund kui papist paberrossikarp lainete mässun, rippuden äikesepilvede ja merikuristikkuude vahel, mööda kant tundmatuist saarist ja rannust, kunni viimaks turmalisel ööl, sattuden Nagasaki karile, laevakere oli murdund ning meri kõik oma alla matnud.

Kloostri vennad võtsid vaese merihädalise kaasa, et naispaganat ainsasse õndsakstegevasse usku pöördä ja igavese armu osaliseks teha. Kuid naise näol tuli saatan kloostriisse! Teisel hommikul, kui vennad missale läksid, vaest Maijat kaasa võtten, ja abt kõrgele tõstis omin väljasirutet värisevain käten armuviina karika aastasadade kesten mustund imetegeva Madonna Maris Stella pildi poole, sel hetkel kuuldus selja tagant imeline lauluviis, kui oleks mängind maotaltsutaja bambuse pilliroost vilel. Pöörduden nägid vennad alasti pronkspruuni naist, kes siuna väanelden pöörasemat ja kirglikumat kõhutantsu tantsis, nagu ta seda suure Triputra auks Bramaputra igavesti rohiliseil kaldail oli harjund tantsima.

Missä peet, kutsus abt Maija oma kongi, et teda õpetada ja noomida sarnase jumalavallatu teo eest. Säält välja tulnud, kutsus teda vend castellanus Sebastianus, seejärel vend custos portarum Hieronymus ja viimaks kõige noorem vend pastor caprarum Johannes . . .

Ja nii tehti vaese naispaganä hingepäästmise kallal päevad otsä kordä mööda tööd. Naise mustad silmad muutusid veel sügavamaks ja hiilgavamaks, tema madunõtke kehä veel painduvamaks — ent vaesed vennad! Nende palged, hallid pikast paastumisest ja palvetamisest, vee ja leiva dieedist, vajasid veel rohkem lohku, silmad veel sügavamalle pääлуу põhjä, nende käed ja põlved, nõdrad vanaduse nõrkusest, hakkasid veel rohkem värisema . . .

Isegi Joonas Valgit, kes elun ainult ükskord ja ka siis mitte omil jalul, nimelt ristimispäeval, oli üle kloostri läve saand, hakkas sageli kabelin

käima, enesega kaasa vedaden viinapudelid ja vorstirõngaid, vendadega ühes juvven ja prassiden, lärmitseden ja roppe laule jorutaden valgest valgeni, kõiki neid igapäev otsani täis jooten, kuna vanakesed siis näljaste, jõvvetute penidena vinguden omi higikollaseid, jääkülmi sõrmi naise paljaste kohvipruunide reite järele välja sirutid, kes lavval meeletut kõhutantsu tantsis, iharalt anduvana Joonaselle silmi vaadaten.

Kloostri elu kestis pohmelusest pohmeluseni. Hirmus on naine oman täitmatuse ja igitoores ta kirk! Kleepuva kaanina rippus ta vendade veta huulil, sametpehme käega paitaden paljaid tonsuure kui arbuuse, anduden altari een ja refactoriumin, kellatornin ja sirelipõõsa all. Nii prassiti päeval, kuid öö kätte jõuden, mõirgas kloostri katkine orel kui hyppopotaamus Niiluse pilliroon, kääksus lõõtspill pöörkiiguna joomarite ropu nalja ja lori-laulude saatel, nii et all kalameeste külakesen mõni tudipää eideke, põrgu mürgli pääle üles ärgaten, enesele kartlikult risti ette löi ning hambuta suuga Ave Maria't hakkas pomisema, värisevate sõrmiga roosikrantsi seedri-puust helmi ümber lükkiden.

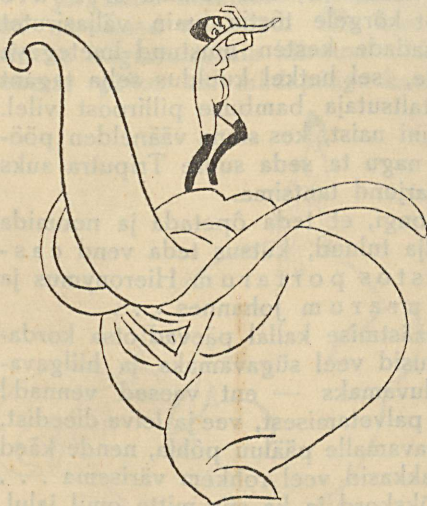
Ent jõudis kätte kummaline öö. Potisinine taevas oli punakaist tähtedest tähniline kui kirkudest sööd kõhunahk ja üle mustava metsa kerkis keedet kaalika lõiguna oraanžkollane kuu.

Pääle joomist kunni siniste kuraditeni, kui vennad larinal norsaten pääle-tulnud Spiritus vini't välja puhkasid, kes refactoriumi lavval, kes lavva all, oli jalul püsind vaid Joonas. Igalt poolt asjata otsiden ja kutsuden Maijat, kes prassimise ajal ära oli kadund, sattus Joonas triibulisse märatsemistuiju.

Haaraten kive maast virutas ta kabeli aknaist sisse, mille värvilised ruudud klirinal välja lendasid.

Ent paari minuti pärast löid tulikeeled kabeli räästa alt välja: vist oli mõni kivi kustutamata õlilambi pihta sattund, mis ööd-päeva Madonna pildi een põles, ja see oligi vist tulikahju põhjuseks. Pea oli terve klooster üleni leekiden, kuna õvven bengaaltõbine Joonas räuskas ning märatses.

Sääl rakatas üle tulikahju pragina ja kalanaiste hädaldamise maavärisemise sarnane hirmus naer ning põleva kellatorni valgusel, mis pիրuna loitis, nähti mäe palja päälae kõrgemal tipul jõlesuurt kullat kapjade ja kihvega lillat naerusuulist ele-vanti, kelle turjal alasti kohvipruun naine vatsvabinal kõige pöörasemat ja kirglikumat kõhutantsu tantsis.

J Õ L L S I L M

loodangu tomaatpunasen taevan hapnevad hangund udupiimad roosakaiks pilverühmadeks. Toompää sibulakünka vasksed kestad õõguvad kui ääsitulen: vist on kuplite all sarviku sellid ametin, sest teab ju vana rahvas rääkida, et jumal ja saatan valitseda ühen ja saman kojan. Kuid haihtuvad veerengu kirevad värvid ja põhjamine valge öö suudleb kui verevaene naine omil kahvatuil huulil maad ja merd, visaten oma tuhakarva juuksevihu üle tummuneva linna tornitippude ja katuste rägastiku.

Vangun loiul sammul mööda kitsaid, hämarikun ummistand tänavaid. Mõni eksiv daam libiseb valge plekina must mööda ja laia kübara õõtsuva serva alt möödab mind paar tulist silma ebela pilguga. Olen jõudnud Peetri platsini ja nagu see mul harjumuseks on saand, ehk see mu kojuteele küll suure käänu sisse teeb, lähen prongsist burlakust mööda. Siin ta seisab Soome kaljust postamendil maailma suurim vemblamees ja inimesenahaparkal oma kolmenurgelise kaabuga ja säärsaabastega ning jõllitab silmi. Ta on niipalju seda Lääne-Euroopa kultuuri oma truudele alamatele välja jagand, et prongsist vemmalgi ette ei ole löönd ja sellest ainult jupp veel pihku on jäänd (truualamlisen keelen kutsutakse seda vist, kui ma ei eksi, „maršali kepiks“).

Läheneb kaitseliidu patrull ja nõvvab ööluba. Näitan ööluba ette, kuid sõnan :

- Aga „tema“ käest?
- Kelle „tema“ käest?
- Ikka selle prongsist burlaku, inimesenahaparkali, suure vemblamehe käest, ja näitan ise sääljuuren näpuga jõllsilma pääle.

Lollakas vine lehvib üle kaitseliitlase näo ja ta suu venib laiaks naeruks, kuna ta lausub: „Noorherra vist naljatavad, noorherral on vist väike kilk pään . . .“

Ptüi, sülitan ma, keeran kanna pääl ringi ja teen minekut. Kuid mõnekümne sammu järele tõuseb mul sarnane tundmus, kui vahiks keegi üksisilmi järele. Taas pean tagasi vaatama. Tont teab, kas olen tõesti purjus, nagu kaitseliitlane arvas, või näen ma lahtiste silmiga tonte: jõllsilm viipas käega, ja veel kord ning raputas ähvardaden oma prongsist dubina jupiga Toompää poole.

Kuid rahustan ennast: tühi puru kõik — närvid on viimasel ajal natuke sassi läind: tarvis on natukene puhkust ehk broomi, ehk puhkust ja broomi mõlemaid. Sammun pikkamisi mööda Harjuvärava mäge ülespoole. Tasane tuuleõhk sahistab põet puid, just kui liibiks keegi habemenuga. Jälle asub imelik võõras jubeduse tundmus rinda ja nii kui keegi sunnib tagasi vaatama.

Võikollane kuu kerkib juusturattana Lasnamäe tagant aegamööda ja väsinult, nagu vastu mäge taevakummile üles veereden ja nii rasvaselt isuäratavana paisten, et häämeelega oleks löönd tema pehmesse serva omad poolenaelase dieedi pääl pikaksvenind talupoja hambad. Kuid mis see on — tunnen, et sipelgad hakkavad mööda selgroo redelit üles ja alla jooksuma, äigan käega korraks üle silmi, ent see ei aita: jõllsilm on ühes oma dubina jupiga kivi otsast kadund ja ainult postament paistab kõssi vajund lesena.

Eh — hee, asjad on pahad, mõtlen ma kojupoole lonkiden, kui inimene ju südaööl hakkab hallutsinatsioone nägema. Tuleb tingimata selle üle arstiga rääkida. A propos, Dr. Luiga on oma Lembitu kilbi otsimise ekspeditsioonilt tagasi jõudnud, nagu „Vaba Maa“ artiklist järeldada võib, kun ta Panmongolismi niidiga Eesti-Jaapani silda traageldab, peab temaga selle üle nõu pidama.

Pöörlen ja visklen asemel, kuid uni ei tule. Mingisugune õudne, paa-niline hirm sigineb ajuden. Pigistan silmad kinni ja mul on sarnane tundmus, kui õõtsuks ma kusagil kesk ääretut ruumi ja minu ümber keerleb siniste, punaste, kollaste ja violett rõngaste ning laikude tuulis-pask. Viimaks valdab mind uni, lämmatav ja tinaraske. Veel läbi une kuulen ma, et keegi mööda näbrastand treppi tinaraskel, vaaruval sammul üles tammub.

. . . . Olin ära eksind. Mu ümber, nii kaugetele kui silm ulatas, piiras mind havvavaikus ja talvine soomaastik kääbuskaskede ja jändrikkude mändidega. Ainult kusagil kaugel padumaa tagant, horisoni ähmasen udun kumas midagi kolletand, suurt, Isaki kiriku hiiglakupli taolist . . . Hakkas lund sadama, suurte helvetega amarantpunast lund. Sügavan lumen, jalgu raskelt taga vedaden, rühkisin ma edesi. Maastiku pilt muutus: kadusid sookased ja vaevamännid, amarantpunaste lumiste kallaste vahel keerlesid veenired ja ojad, kun auras vesi must kui meeletus ja viha kui mürk. Õudne vaikus sinetas üle välja. Sääl hakkas eemalt midagi kõrvu kostma, mis oli sarnane suure seinakella lämmatet tiksumisele müüritühemen tammepuust

kapi seen. Hääled paljunesid, selgunesid, tuletid meele hiiglasuurte rohu-
tirtsude saagimist põlvast põletet põllul. Higitilgad nõretid otsaesisel,
olin surmani väsi, kuid viimase jõuga tõttasin edesi läbi painpuhmase
pajuvõsa, üle mustade veenirede. Nüüd taipasin selle tiksumise ja müdina
põhjust: kusagil lähedusen peavad tuhanded kirved ja kiinid haotegemisega
ametin olema.

Viimaks jõudsin välja legendiku servale, mida igalt poolt sitke paju-
vemblavõsa piiras. Terve ääretu raiesmaa kihas tiblades, kes viltsaa-
basten, punased särgid pükste pääl, sitkeid pajuvemblaid raiusid,
koodesse kõitsid, hunnikutesse kandsid, regedelle ladusid ja vooridena
minema saatsid. Iga tuhande tibra üle oli ispravnik ja iga saja üle oli
pristav ja iga kümne üle oli nuudimees . . . Ja otse minu poole traavel-
das ratsamees, prongsist jõllsilm, nagu olen teda Peetri platsil ikka harjund
nägema, ainult prongsist dubina jupp oli tal hästi pikemaks venind ja toe-
kamaks läind.

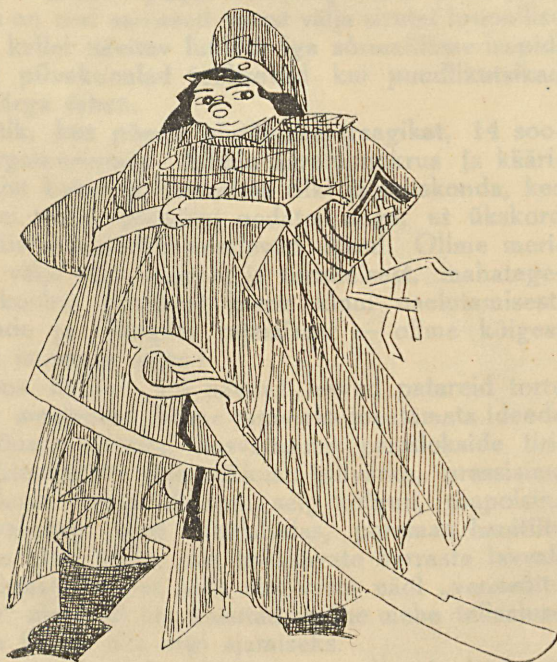
— Eh — hee, asi edeneb, hüüdis ta, võtab oma kolmenurgelise ja
kuivatab punastvalget kirju rätiga otsaesiselt higi.

„Ma ei saa aru, mis
edeneb“, küsisin ma.

Ja vaata, ta pigistab
teise silma kinni ja teeb
salakavala näo: „edeneb
ikka see vembulategu, kõik
läheb õhnadelle iseseis-
vuse ja rippumatuse garan-
teerimiseks . . .“

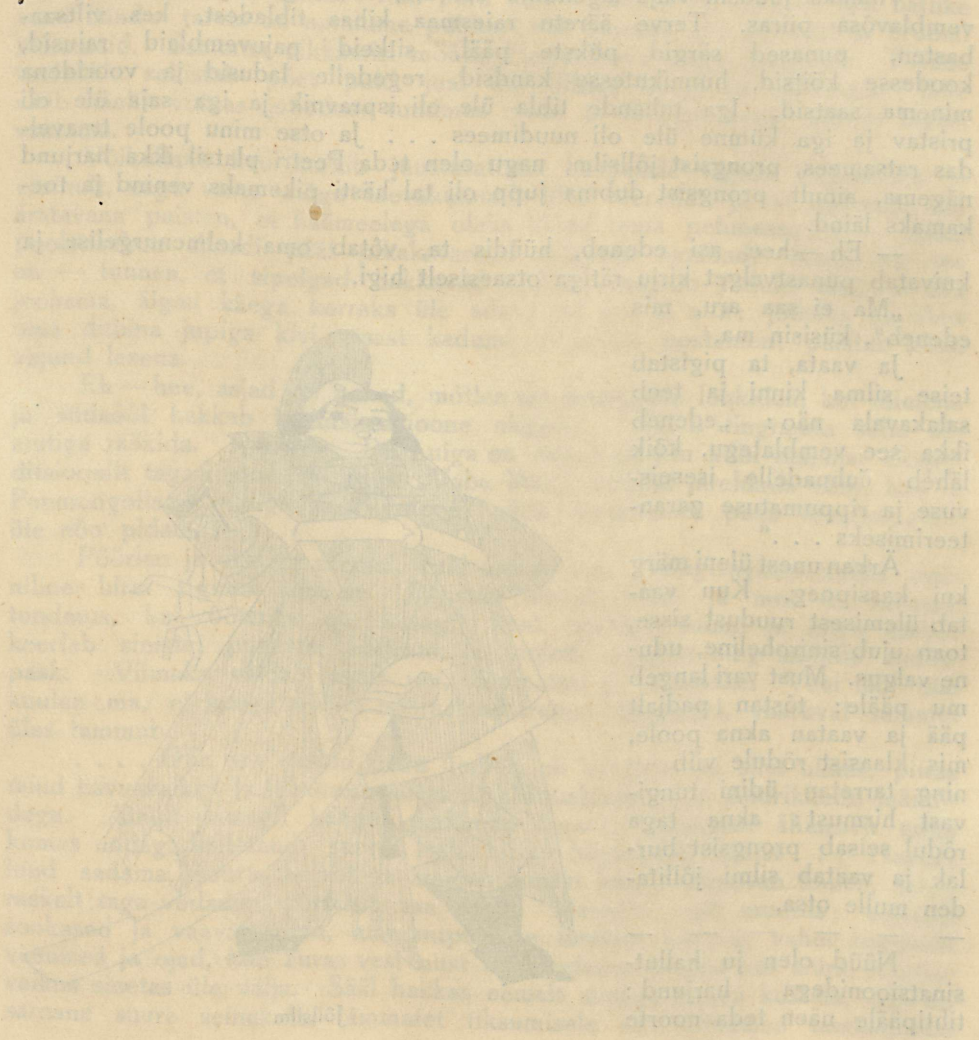
Ärkan unest üleni märg
kui kassipoeg. Kuu vaa-
tab ülemisest ruudust sisse,
toan ujub siniroheline, udu-
ne valgus. Must vari langeb
mu pääle: tõstan padjalt
pää ja vaatan akna poole,
mis klaasist rõdule viib —
ning tarretan üdini tungi-
vast hirmust: akna taga
rõdul seisab prongsist bur-
lak ja vaatab silmi jõllita-
den mulle otsa.

Nüüd olen ju hallut-
sinatsioonidega harjund:
tihtipääle näen teda noorte

Jõllsilm

daamide saatel valge öö hämarusen autoga ümber ajavat. Hiljuti nägin teda Kadriorun valgekaardi kohvikun, kun ta prassis ja räuskas, naiskelnerite lihavaid käsivarsi suudelden (nagu ju ajaloost teame, käis ta iha ikka Rubensi proportsioonidega naiste järele). Oli küll kindrali kitlid enesele selga tõmbanud ja terve moodimagasini lintide tagavara skalpide näol varukatele õmmelnud, kuid siiski ära tundsin ta kopikasest ninast ja *Morbus Basedovi* jõllsilmist.

SOOLAPUTKA MELANKOOLIA

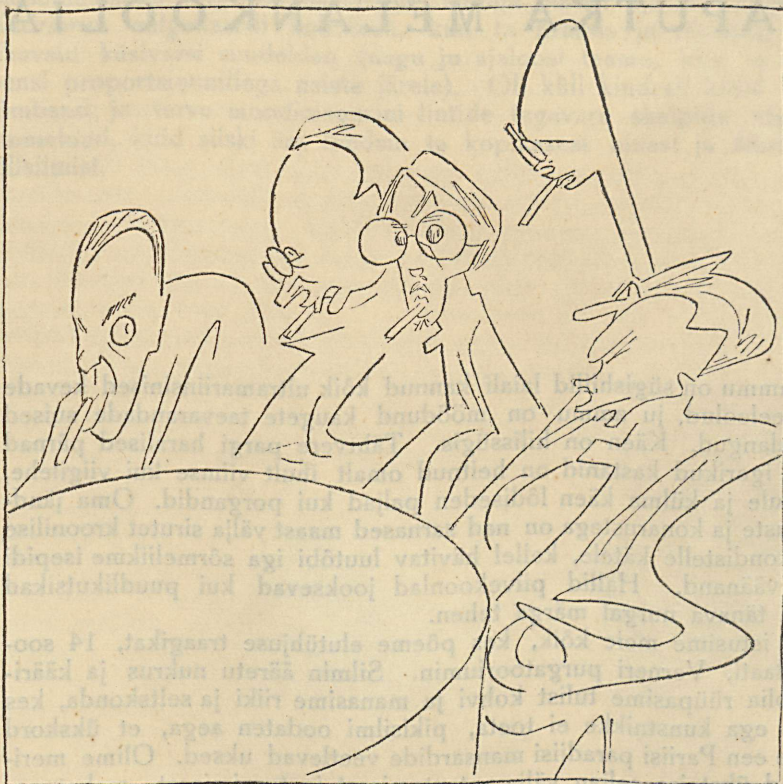

U ammu on sügishiilid laiail kannud kõik ultramariinsinised kevade meeleolud, ju ammu on möödunud kaugete taevarendade suised palangud. Käen on hilissügis. Tähtvere pargi haralised pärnad ja igerikud kastanid on heitnud omalt ihult viimse kui viigilehe, tuule ja külma käen lõdiseden paljad kui porgandid. Oma jändrikkude kõveruste ja konarustega on nad sarnased maast välja sirutet kroonilise reumahaige kondistelle kätele, kellel hävitav luutõbi iga sõrmeliikme isepidi jätkust välja väänand. Hallid pilvekoonlad jooksevad kui puudlikutsikad üle taeva, igal tänava nurgal märga tehen.

Neil ajal istusime meie kõik, kes põeme elutühjuse traagikat, 14 soolaputka kandidaati, Verneri purgatooriumin. Silmin ääretu nukrus ja käärimise melankoolia rüüpasime tulist kohvi ja manasime riiki ja seltskonda, kes omi kirjanikke ega kunstnikke ei toeta, pikisilmi oodaten aega, et ükskord avaneksid meie een Pariisi paradiisi mansardide veetlevad ukсед. Olime meritõbeni tüdinend üksteise seljan välja ratsutamisest ja turnimisest, mahategemisest ja rüselemisest, Siuru koolnu puusärgi kaane kinni naelutamisest, Eleusise ja Nukra peni rühmade ja ühingute rajamisest — olime kõigest sellest tüdinend jälkuse tundeni iseenese vastu!

Ollen ränka pistet kohvioa likööri, ära hävitet terved patareid torte ja kooke, tõusis tuju ja paranes meeleolu. Saime rammeks teostamata ideede küllusest, lõime omavahelisi sõnade turniire, kasvatasime paradokside tiritamme, pildusime kahel käel sätendavaid vaimurikkuse tulivärke, prassisime kui isandad oman üliküllusen, kuna Arthur Adson, selg küürun, toapoisina ümber meie pidulaua tilkus vaseman käen tuhalabidas, pareman hanitiib, ésprit raasukesi ja kirjanduslise klaõi puru, mis priiskavate herraste lavvalt maha langend, hoolega kokku kraapiden, et seda siis veste näol „vanavõitu varblase“, või „keskealise tihase“ nime all ära kasutada mõne mehe tallaaluse kõditamiseks, ehk teisele varba küüne alla orgi ajamiseks.

Ja sina, poeet Arthur Adson, jõuad ka vist ise pea selle tõe äratundmiselle, et kogu sinu proosa produktsiooni väärtuslikum osa, kogu selle vaim-

Soolaputka melankoolia

line vürts on Vernerikohviklači põhjakaabe, ja kõik muu, mis sul omal öelda, on tiguhall ja tüütultigav aamendamine kõrbend sibulaklopsist ja beefsteaksi rasvahaisust!

Kuid kõrgele vahutasid inspiratsiooni lained kohviklaasiden! Olime isekeskin rühmituste kaupa jagunenud latritesse: Pallase kunstnikud ja Eleusise müüdimehed,

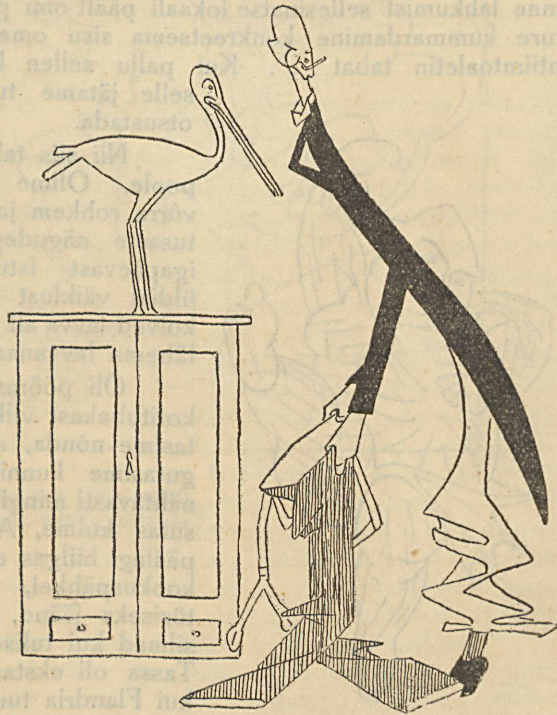
Nukra peni santlaagrid ja Siuru eremiidid. Olime filosoferind ajast ja ruumist, kergest ja raskest kunstist, vastamisi ülistand ja maha teind Babyloni ja modern kunsti, Helleni kultuuri ning futurismi. Olime vallutand poole Aasiast ja kogu Aafrika, tantsind Kilimandžaro kraatril ja vilistaden keelt näidand Eesti kodanlusele, kuid paratamatult lähenesime katastroofile, sest Vernerikohvitagavarad kahanesid silmanähtavalt!

Abitute lastena kobasime ringi, asjatult otsiden väljapääsu traagilisest seisukorrast. Kui surmale pühendet araablase killavoor liivakõrben, kelle veelähkrid tulikum sammuum tühjaks rüüband, nii seisime kesk Elu-Sahaarat omi kohvijanun hirnovate Pegasustega lähedad surmale. . . Me vankusime ääretut vankumist vahelduva meeleolu lootuse roosan ja meeleheite violetin. Siis äkki valdas meid uus idee, suur nagu ta ainult meil seda olla võib! Panime omad pillid kotti ja astusime välja tänavalle.

Sääl tuli meile vastu, ühe jala pääl liblikkergelt keksiden, poeet Johannes Barbarus — suur karvane mees, oma roosat lillelist ihu igale vastutulijale anduva naisena 10 marga eest rida pakkuden. Ülimaisest kevadtuulest joobuden, pööras ta oma õitsva keha August Gailiti poole, ulataden kelmika muhelusega äsjaraseerit põse suudluseks, kuid August Gailit, toores nagu ikka pääletükkivate armuavalduste vastu, hirnus selga pööraten: „Ei ole veel pathicuste tarvitamiseni suutnud degenerereeruda: eelistan naisi!“...

Poeet laskis omad ahnelt kallistusiks välja sirutet käed lõdvalt langeda, kuid leiden lohutust oma enese „minan“, raputas omilt kingilt selle vanamoeliselt moraliseeriva boheemkonna tolmu, tegi geniaalse suurhüppe kõrgusse ja hakkas barbaarse ägedusega Verhaeren'i suurlinna tursund rindadega ja mahlaste udaratega tornide ning kuplite paiseid niudehigi ja madratsirasvaga eestipäraseks polsterdama. Millist juhust pidi Milli Mallikas veel ootama?! Viimaks ometi oli ta kohtand oma „Sidemetele ja sõlmedelle“ nilbuste suhten väärilise combattandi, Johannes Barbaruse luulen leidnud oma kavvaotsit poeetilise alter ego! Ja Milli Mallikas andis poeet Johannes Barbarusele, oma ideelisele kaasvõitlejalle mainit roppuste suhten, maa ja taeva kokkulangemise katastroofi prohveti, revolutsiooni ja rahvamassi ürginstinktide trubaduuri patendi välja ja naelutas selle käidavasse kohta üles.

Jätsime poeet Barbaruse oma suurlinna katsesarvi ja katusepaiseid küürima ja läksime edesi, sest on veel Tartun olemas lokaalid, kun jalutavad boheemtõbised preilid ja daamid ihalevail rindel nərbund roosid, ilusad kui hourid Muhameedi paradiisin, on olemas lokaalid, kus põhjatute kohvikatalde ääri istuvad haprad seitsmepuudased mimoosid, alatasa katlain villkoppadega liigutaden, et põhja ei kõrveks jumalik keedis. Neid kodasid täidab emantsipatsiooni vaim ja elukommete aateline puhtus,

Gailit ja kurg

sellepärast otsib asjatult rõveda vaatleja silm siin Astarothi märke, ehk phalluse sambaid — midagi sellesarnast! Ainult koidest aet täistopit kurg vahib sulle melankoolselt kapi otsast vastu... Meie põhjamaa naise temperament, tema erootiline kujutusvõim küünib nähtavasti vaid täistopit kureni... Sellest siis see kure vaim, kes pugu õieli, mainit lokaalen valitseb. Kuid vist on sellel kure juubeldamisel ju kooliajast päale, kui tütarlaps palub: „Oh, armas Jumal, küllasta mind täistopit kurgedega!“ ka teatavad sotsiaalpatoloogilised põhjused, sest on ju teadusmeeste poolt kindlaks teht, et Soome sugu naised vähese sigitamise suutega . . .

Istusime sellegipärast lauda, tellisime pool vaati kohvi ja mati täis kooke ning tegime väikese cantus'ega algust:

Oh, viige see Gripi pipile,
Sirulii, sirulii, ui-tai-ta! . . .

Kuid oleng uvven lokaalin ei meeldind meestele põrmugi: klaasid jäid meist pooleli, sest kohvi oli maotu ja hall kui surnupesuvesi, ent koogid koredad kui kuusekäbid, kuivad kui saepuru. August Gailit olla tahtnud enne lahkumist sellesinatse lokaali päält omi pükse kurele jalga ajada, et see kure kummardamine konkreetsema sisu omandaks, kuid olla süüteo päält intiimtoaletin tabat . . . Kui palju sellen legendin tõtt, kui palju valet, selle jätame tulevase erapooletu ajalouuriija otsustada.

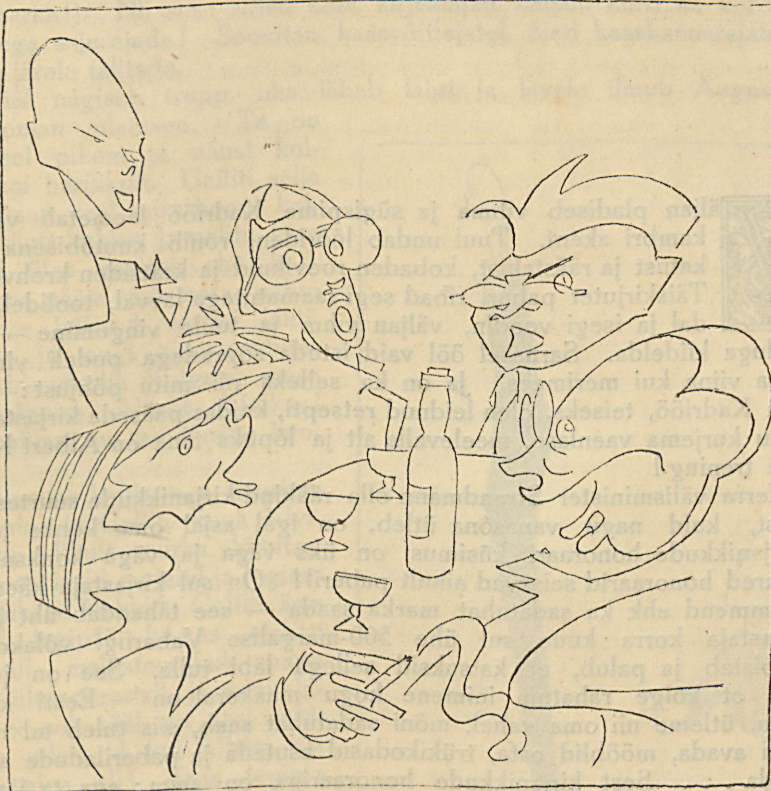

Liblikkerge poeet

Nii siis tallasime jälle tuld teed Vernerin poole. Olime elun rikastund ühe pettumuse võrra rohkem ja jõudnud lähtekohale. Istusime tusaste nägudega 1001 korda oma harilikku igapäevast istumist Vernerin ja kirusime üldist väiklust ja Eesti olude kitsust, et kui koivad lavva all välja sirutad, siis tingimata oma lähema lavvanaabri konnasilme riivad.

Oli pööraselt igav: keerutasime Inglise kotitubakast vilkat seitungi paberisse ja haigutasime nõnda, et lõvvapärad olid valusad, haigutasime kunni pisarateni! Tuglas juurdles nähtavasti mingisuguse probleemi kallal ja kortsutas kulme, August Gailit norutas, ta paljas päalagi hiilgas elektri pirni all kui emailleerit kookuspähkel, isegi muhelev Visnapuu oli tõsiseks jäänd, kahvatun näon vaid õõgusid silmad kui tulised kohvioad, ainult Aleksander Tassa oli ekstaasi sattund ja lahutas omi käsa kui Flandria tuulik: oli komisjoni ärin näind haruldast antiikvaasi . . .

Ajaveeteks kraamisime omad pillid kotist välja. Mina hakkasin hääle seadma oma Jeeriku toru ja August Gailit hakkas oma väntpillile vanu kulund vilesid uute vastu ümber vahetama, et mainit riistapuudega uut ja põhjalikumat võidukäiku Taidijaskonna mainit suhete vastu ette võtta.

Oh, viige see Gripi pipile,
Sirulii, sirulii, ui-tai-ta! . . .

K U R N I P O I S S

äljan pladiseb vihma ja sügispime Kadriöö leemetab vastu mu kambri akent. Tuul undab lõõriden, ronib kuutõbisena mööda katust ja räästalust, kobaden roovikuid ja kratsiden krohvit seinä. Täiskirjutet paberi ribad segi raamatutega lavval, toolidel, põrandal ja isegi voodin, väljan vihm ja tuule vingumine — ei ole meeoluga kiidelda. Sarnasel ööl vaid istuda sõpradega pudeli virna taga ja visata viina kui merimees. Ja on ka selleks nii mitu põhjust: esiteks, täna on Kadriöö, teiseks, olen leidnud retsepti, kuidas pääseda kirjastaja, s. o. kirjaniku kurjema vaenlase, meelevalla alt ja lõpuks täna on Albert Kivikas'e viimane trening!

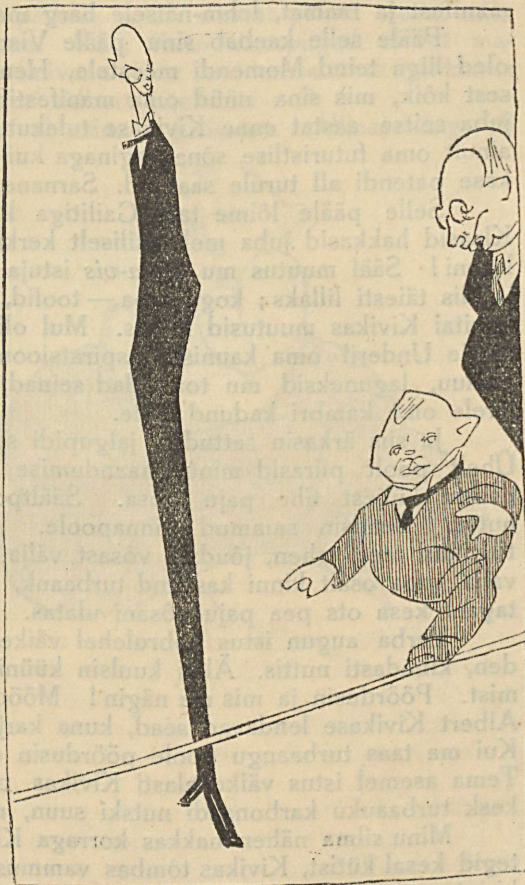
Herra välisminister Strandmann olla rääkind kirjanikkude suurtest honoraaridest, kuid nagu vanasõna ütleb, on igal asjal oma konks juures ja just kirjanikkude honoraari küsimus on üks väga ja väga konksuline asi, sest suured honoraarid seisavad ainult paberil! On sul kirjastaja käest mõni, mõnikümmend ehk ka sadatuhat marka saada — see tähendab üht ja sama, et kirjastaja korra kuun sul ühe 500-margalise Vabariigi võlakohustuse pihku pistab ja palub, et katuksid sellega läbi tulla. See on ju avalik saladus, et kõige rahatum inimene kogu maakeral on — Eesti kirjastai! Kuigi ta, ütleme nii oma vahel, mõni sadatuhat saab, siis tuleb tal raamatu-kauplusi avada, mööblid osta, trükikodasid asutada ja paberiladude alla raha mahutada . . . Sest kirjanikkude honoraariga on aega: ega ta jänes ole, et eest ära jookseb! Kirjanik on harjund piskuga leppima! Ainuke lohutus on sul: kaasa tunda, kuidas sinu „leivaisa“ äriliste operatsioonide piirid laienevad . . . Pole siis ka imeks panna, et häämeelega oma tööde väljaandmise nende aegade pääle edasi lükkaksid, mis pärast matuseid tulevad. Seda enam, võid selle pääle kindel olla, et sõber Tuglas seda asja siis palju hoolikamalt talitab kui sa ise omal eluajal.

Kuid tänasest pääle pöoran teise lehekülje! Olen otsustand üle minna naturaalmajapidamisele, produtseerida ainult saaduste vahetamiseks. Homme avaldan kuulutuse ajalehin, ehk küll juba täna olen vastu võtnud kaks tellimist: rätsepmeistri Osvald Joahim Nadelhoseni ja tema auväärt abikaasa

ning seadusliku naise Sophie Vilhelmine kuvvendama poja Karpentarius Oleanderi viiendamaks sünnipäevaks tuleb mul ood kirjutada, mille eest rätsepmeister mulle ülikonna õmbleb (3000 marka !) ja kingsepmeisteri Adam Pappalla ning talupoja neitsi Salme Amanda Roosililli abiellu astumise puhul kirjutat epitalami, mille eest vahetuskaubana paari saapaid saan (2000 marka!). Nii siis: adieu kõik kirjastajad, katsun kord ka korralikkude inimestega asju ajada! Soovitan kaasvõitlejatel, õieti kaaskannatajatel, minu eenkuju järele talitada.

Sääl nagiseb trepp, uks läheb lahti ja lävele ilmub August Gailit kogu oman ulatusen. Ta on täna veel pikem ja näost kollasem kui harilikult. Gailiti seljaga silman veel teist kogu, kellel mütsilott kuklan ja palitu krae kõrvuni üles venitet, ehk küll, kurja ilma pääle vaatamata, palitu ja kuvve hõlmad vestini lahti. Ah, see ju ongi tänane abiturient, kirjanduslik Kuigatsi mees ja kurnipoiss Albert Kivikas! Tema pärast ju see tänane istumine!

Istusime lauda, s. o. istusime lauda mina ja Gailit, kuna Kivikas aupaklikult nurka kükitas. Lavvale tekkisid pudelid ja tegime ühed väiksed klahvid. Gailiti äsja raseerit lagipää kumas elektri pirni all majesteetlikult nagu Mithra ülempreestril, ja minu lagipää — noh sääl on veel veidi rohkem udemeid kui Albert Kivikasel nina all! Taas tegime väiksed ning tuju tõusis. Trening algas pääle. Laskisime Kuigatsi meest kummardada ja „kratzfuss'i“ teha, köit mööda kõndida, üles ja alla ronida. Gailit sirutas omad pikad koivad välja ja muheles: „Kurnipoisist saab asja, kurnipoisist saab asja“... Lõpetime plastika seansi ja alustime словесность'i.

Kurnipoisi trening

„Kuule, kurnipoiss“, sõnasin ma, „sul on suur suu ja kikkis kõrvad. Sellest sinu pahed: kõik, millest meie tühjad päaluud sinu juuresolekul kumisevad, armastad sa nooti panna ja omal viisil publikumile ette kanda. Et aga publikum räägiks, et vaadake: sääl lavvan istuvad ja prassivad pahe isad Eesti kirjandusen, August Gailit ja August Alle, kes on kirjutand paar novellikogu ja paarkümmend luuletust, nad on kolmkümmend aastat vanad ja nende paljad lagipääd kumisevad tühjusest kui kuivand kõrvitsad.

Ent vaadake seda väledat kurnipoissi Kivikast, imetlege tema spontaanset loomingut, õppigem tema „raamatutegemise kunsti:“ ta potsib neid kokku kui kurnipoiss puulabidaga porikupitsaid maantee äären. Ikka manifest ja raamat, lehm-naisele härg makku ja juba kaks!

Pääle selle kaebab sinu pääle Visnapuu, et sul olla pahad moed, et oled liiga teind Momendi meestele, Henrik Visnapuule ja Richard Rohtile, sest kõik, mis sina nüüd oma manifestin ilma pasundad, olla nemad teind juba seitse aastat enne Kivikase tulekut. Oled Momendi meeste manifestid ainult oma futuristlise sõnapraginaga kui tubaka veega üle puserdand ja Kivikase patendi all turule saatnud. Sarnane teguviis ei meeldi mulle põmugi!“

Selle pääle lõime taas Gailitiga klaasid kokku ja tegime üks *cantus*. Klaasid hakkasid juba mehaaniliselt kerkima. Jõime lõpmatuseni, jõime läiluseni! Sääl muutus mu *vis-a-vis* istuja Ge läikiv päälagi kollakas-roheliseks ja siis täiesti lillaks; kogu tuba — toolid, seinad, elektri pirn ja isegi nurgan kükitai Kivikas muutusid lillaks. Mul oli vist umbes sarnane tundmus, kui Marie Underil oma kaunist Inspiratsiooni kirjutaden: nagu muheneks mu pääluu, laguneksid mu toa lillad seinad, ma ise laguneks ja tõuseks lendu järele oma kambri kadund laele.

Ja siis ärkasin sattuden jalgupidi sohu. Oli kaunis päiksepaistne ilm. Ühelt poolt piirasid minu maandumise platsi kidurad männi jändrikud ja teisest küljest tihe paju võsa. Säältpoolt oli kuulda nagu tasast lapse nuttu. Seadsin sammud sinnapoole. Käte ja küünarnukkidega eneselle tihnikun teed tehen, jõudsin võsast välja. Otse mu een heinamaa siilun oli vana, juba osalt kinni kasvand turbaauk, kuna veidi paremat kätt heinaküüni tagant kesa ots pea paju võsani ulatas.

Turba augun istus kobreulehel väike alasti Eros, kes, näppu suun hoiden, kibedasti nuttis. Akki kuulsin küüni poolt põrsaste rõhkimist ja vingumist. Pöördusin ja mis ma nägin! Mööda ülessongit kesa tõllasid lombaten Albert Kivikase lendavad sead, kuna karjasurad neile kividega valu andsid. Kui ma taas turbaaugu poole pöördusin oli nutja Eros kobreulehelt kadund. Tema asemel istus väike alasti Kivikas oma igivana pigimusta luige seljan kesk turbaauku karbonaadi nutski suun, mida imeden ta ise haledasti ikkes.

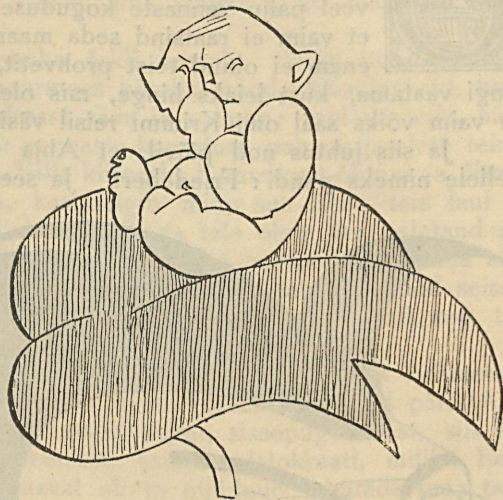
Minu silma nähen hakkas korruga Kivikasel habe kasvama. Karjapoisid tegid kesal kütist, Kivikas tõmbas vammuse põvvest pergamendi rulli välja ja kirjutas novelli, kuidas tulekahi oma põlevate keeltega taevast lakub; koirohu põõsan saagis rohutirts ja Kivikas kirjutas kuulipritsi tärinast kui voki ketrustest.

Siis jälle olin sattunud tundmata suurlinna tänavalle. Kesk kihava uulitsaelu aspeldamist nägin kusagil kirevat kunstinäituse plakaati. Astusin sisse. Kogu publikumi tähelepanu oli koondunud ühe väljapand maali pääle. Pilt kujutas hobuseraibet kraavi kaldal, kuna üleval taevan kollatas päike võisilmana kesk valkjat pilvepudru ja otse raibe kõrvalt raami seest kasvasid välja kaks Albert Kivikase karvast, päikese järele küünitavat päkka. Pildi alla oli suurte, küünrapikkuste tähtedega trükit: Igavene Päike, sa näed ju!..

Paljudel vaatajaist olid pisarad liigutuse pärast silman. Minul eneselgi kippus meel ärdaks. Keegi vana provva läks taksiga mööda. Pilti nähen vajutas taks tagumise kehapoole vastu parketti, ajas koonu püsti ja puhkes huluma. Albert Kivikase karvased, päikese poole sirutet päkad olevat mitu aega veel kogu linna jutuaineks olnud. Kõik linna vanapiigad olevat magama minnen ja luisseid sõrmi vastu kuivand rinde suruden salamahiti õhkand: „Oh seda armast, ärdasüdamlist poissi Albert Kivikast! . .“

Korraga hakkas porikärblane ahjusimsil pirisema. Viina hõng oli vist ta talveunest üles äratand. Lõin silmad üles, kuid mis ma näen! Ahju otsan, talupojalik kaval ilme näol, istub Albert Kivikas, kõigutab omi koivi, laeb kartuli püssi ja teeb omale pükste eest võet puust pööraga maniküüri. Siis võtab ta kartuli püssi, sibib minu pääle ja laseb. Midagi märga lendab mulle vastu paljast otsaesist, mis mu unest äratab.

Vist on minu mansardi lagi hakand rängast vihmast läbi jooksuma, sest suur veetilk, külm kui Issanda silmapisar, veeres üle mu otsaesise mööda ninarootsu alla.

PROHVET AHJAST

Aimata ette Gailiti ja Alle toodangut siis, kui mul Gailiti ja Alle enese olemasolust aimugi polnud — see on vähemalt prohvetlik.

. . . juba mõni aeg on tegutseman blokk, kes enese ülimaks ülesandeks on seadnud M. Underi, A. Adsoni ja Kivikast ära süüa . . .

Friedebert Tuglas („Postimees“ nr. 326, 1920 a.).

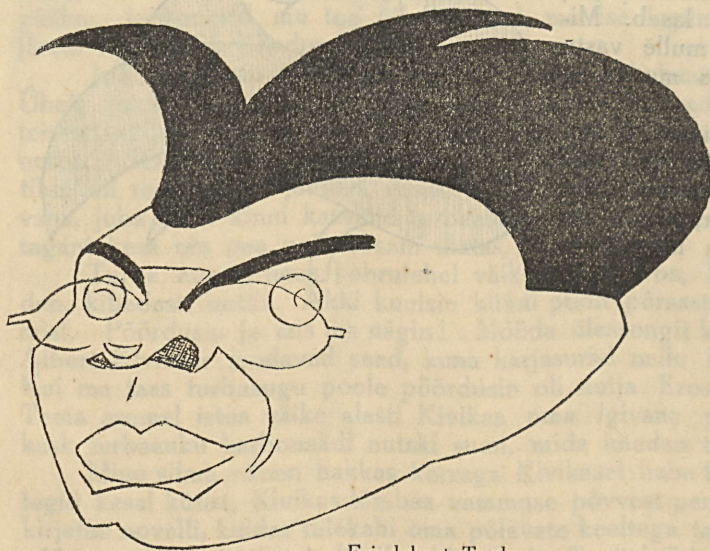

li kord prohvet Maltsvet, Lasnamägi ja Valge laev. Kuid vaim lahkus Maltsvetist Krimmi teekonnal, sest meie maal oli noil ajal veel palju vennaste koguduse palvemaju, kun nii ilusasti lauldi, et vaim ei raatsind seda maanurka maha jätta. Ja et Eestis teps enam ei olnud teist prohvetit, siis hakkas vaim inimlaste keskel ringi vaatama, kust leiaks hinge, mis oleks voorustega väärikselt möbleerit, et vaim võiks sääil omi Krimmi reisil väisind jalgu puhata.

Ja siis juhtus noil päivil, et Ahja vallan veata poisslaps ilmale tuli, kellele nimeks pandi: Friedebert. Ja see poiss on ju maast madalast suure

mehe märke ilmุตand: oma sündimise ajal olevat ta kulme kortsutand ja naerukurre huulil ämmamoorile vastu muigand. Pärast-poolle, juba jõmp-sikana, on ta oma mänguseltsilistele keelt ja rusikat näidand, kui need teda Friedebert'i asemel kogemata Priiduks juhtund kutsuma.

Aja jooksul sai poisijõmpsikast laikaabuga noormees, kes ümber rändas lillaliste meeleolude ultramariinin ja me-

Friedebert Tuglas

'ankoolia ookerkollan. Ah, millised on need meeleolud kesk mosaiigina kirevaid maastikke, ümbritset emailleerit liudadena sinerdavist järvedest, mille kohal ujuvad pilved kui hõbekoonlad. Põllud rulluvad kui kirjud lindid mäest üles, mäest alla; jõed veerevad kui helmepaelad mööda luhamaid, kaduden madalikku piirava metsa kui tumerohelise pitsi taha. Ah, milline kaduvuse traagika, kui öö tullen algab tähtede tulimäng! Kuu liigub hõbedase kettana üle öise maastiku ja tähed vilguvad kuldmedaljoonidena armsama sinisiidisel rinnal. Ah, balsameerida need igatsuste verevad õied, mis lõhnavad öö süngete varjude ringin! Kuu, hõbedane kuu, võta mind ühes avaruste rüppe, sest mul on kitsas siin maisel keral ja ääretu valu pigistab mu südant!

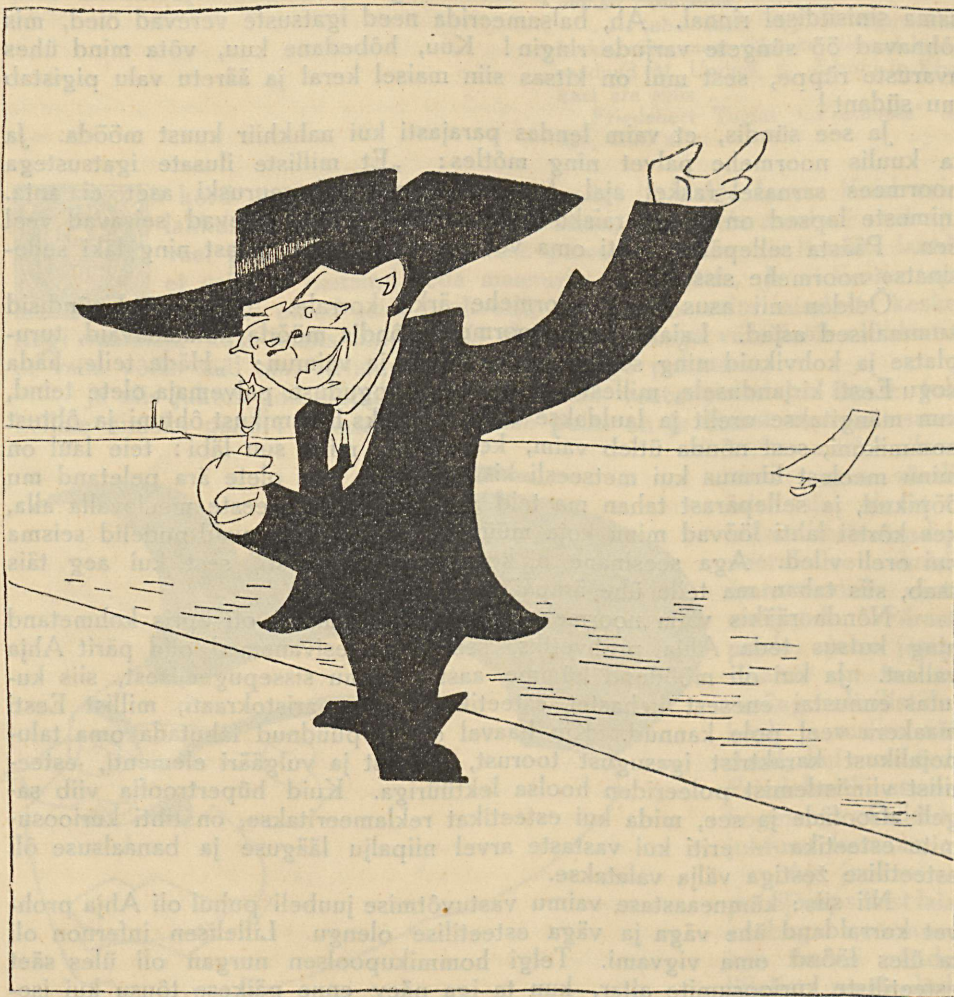
Ja see sündis, et vaim lendas parajasti kui nahkhiir kuust mööda. Ja ta kuulis noormehe palvet ning mõtles: „Et milliste ilusate igatsustega noormees sarnasel raskel ajal, kun sul enam rebaseuruski aset ei anta. Inimeste lapsed on täiesti raisku läind, kuid hüllemad päevad seisavad veel een. Päästa sellepärast lahti oma vöö ja võta kingad jalast ning läki selle sinatse noormehe sisse.“

Õelden nii asus vaim noormehe ärkli korrale. Ning nüüd sündisid kummalised asjad. Laiakaabuga noormees kõndis mööda külatänavaid, turuplatse ja kohvikuid ning sõitles rahvast väen ja vaimun: „Häda teile, häda kogu Eesti kirjandusele, millest teie vennaste koguduse palvemaja olete teind, kun mängitakse orelit ja laudakse Talle kiituseks hommikust õhtuni ja õhtust hommikuni, sest nõnda ütleb vaim, kes räägib minu suu läbi: teie laul on minu meelest hirmus kui metseesli kisa, millega teie olete ära peletand mu ööpikud, ja sellepärast tahan ma teid anda roppude meeste meelevalla alla, kes kõrtsi lahti löövad minu koja müüride vahel, kun peavad pudelid seisma kui oreli vile. Aga seesinane ei kesta mitte igavesti, sest kui aeg täis saab, siis tahan ma teile ühe ärapäästja läkitada.“

Nõnda rääkis vaim noormehe suu läbi ja rahvas oli üpris kohmetand ning kutsus teda Ahja prohvetiks, sest tema esivanemad olid pärit Ahja vallast. Ja kui oli möödund kümme aastat vaimu sissepugemisest, siis kujutas ennustai enesest kehastet esteetikat, vaimu aristokraati, millist Eesti maakera veel pole kannud. Kiu haaval oli ta püüdnud lahutada oma talupojalikust karakterist igasugust toorust, läägust ja vulgääri elementi, esteetilist viimistlemist poleeriden hoolsa lektüüri. Kuid hüpertroofia viib sageli atroofiale ja see, mida kui esteetikat reklameeritakse, on tihti kurioosumite esteetika — eriti kui vastaste arvel niipalju lääguse ja banaalsuse oli esteetilise žestiga välja valatakse.

Nii siis: kümneaastase vaimu vastuvõtmise juubeli puhul oli Ahja prohvet korraldand ühe väga ja väga esteetilise olengu. Lillelisen infernon oli ta üles löönd oma vigvami. Telgi hommikupoolsen nurgan oli üles säet esteetiliste kurioosumite altar, kun ta iga päev enne päikese tõusu kui isehakkand hierofant ohverdas oma kaasvõitlejate, kirjanduslikkude ja esteeti-

liste pääpaganate pattude eest. Kesk vigvami oli rikkalikult kaet laud, sest sarnase tähtsa päeva mälestuseks ei tohi külalisil söögist ega joogist puudus tulla. Ja siis hakkasid ka külalised ükshaaval tilkuma. Noh, need vast alles olid tüübid! Suurimad ninad, keda naine üldse produtseerind! Arusaadav: olgu tõusik esteet või mitte, kuid ikka on tal otse füsioloogiline tung suuremate nimedega vahekorda sattuda ja kui niikaugle veab, et mõ-

Oh, meri, mu meri!

nel surematul viin pähe hakkab, siis oma klaasiga talle lähemale nihkuda ja sinasõpruse pääle kokku lüüva. See oli, nagu juba tähendin, üks suurte ninade menažerie.

Olid koon: Herakleitos, Aristippos, Epikuros, Aristoteles, Plato, Ovidius, Catullus, Apuleius, Longos, Boccaccio, Shakespeare, Voltaire, Baudelaire, Rimbaud, Beardsley, O. Wilde, Nietzsche, Zarathustra, Salomon, Buddha, Konfutsius, Dalai-Lama ja palju teisi. Ornemat sugu esitasid: Saaba kuninganna Balkis, Aspaasia ja — Aino Kallas . . . Üks läbi ja läbi aristokraatlik ja igapidi raffineerit seltskond, mida sarnasel esteedil kui piduperemees mitte häbi pole oman kojan vastu võtta, seda enam, et mõni neist ju mitmendat korda talle vaderiks olnud. Külaliste kokkutullen, muigas peremees rahuloldavalt, sest sarnaste nimede kokkuvoolu ei olnud ta isegi oodand. Kõik see tunnistas piduperemehe rikkusest, aust, tarkusest ja hääst maitsest.

Istuti lauda ja algas külaliste võõrustamine väga peenemaitseliste ja raffineerit kokakunsti retsepti järele valmistet roogadega.

Algust tehti kergete toitudega, järjest üle minnen raskemini seeditavaile. Esimesena kanti lavvale sääse süljenäärme konservid lilletolmuga ja värsked tigude katsumissarved marineerit eetriseentega. Siis tulid nuumat rohutirtsude šingid, praet prussaka rasva seen, eriskummalise oma pikant maitse poolest ja Kaarnanurme sinilille kõrvad Türgi ubadega. Selle järele anti pääsukese pesi valge veiniga ja kilpkonna mune ahvi käppade ja kaktuse salatiga. Ning lõpuks ujus vaagnaga pidulavvale kogu selle söömingu hiilgenummer: Aubrey Beardsley „Mäe all“ elutseva valge ninasarviku must kärs, praet valaskala piimast valmistet võiga ja garneerit Hesperiidide aia õunttega . . . Külaliste vaimustusel ei olnud enam piiri. Jubilant oli oma esteetilise kokakunstiga kõik teiste surelikkude siinamaalsed saavutused üle trumpand! Vahetpidamatult kerkisid sätendavad bokaalid Niiluse hobuse silmapisaratega. Kaelusteti vastamisi, joodi sinasõprust.

Jubilant oli püsti tõusnud. Ta kõhatas arglikult peosse, kuid meele tuletaden, et see ebaesteetiline, poetas käe vargsi kõrvale. Mahe naerukurre libises üle ta tõmmu näo huulte ja ta mesimagusa tembriga hää helises kui Maikelluke, libliku tiibadelt pudeneva tolmuna langeden kuulajate hinge voltidesse.

Ta pidas kõnet: „Mu herrad ja mu daamid, kes meie oleme kõik siia kokku tulnud, üks esteetiliselt kõrgesti harit ja eliid publikum! Ma ütleksin pigemini: mu vennad ja mu õed esteetikan, sest vaadake, et meie, need välja valitset, kes on jõudnud sellesinatse suure esteetilise tõe äratundmisele, peame hoolt kandma ka oma vähemate vendade eest, kes veel viibivad oma esteetilise kasvatamattuse, tooruse ja vulgääride elukommete võrgun.“ Ta laseb teenri oma vigvami tagaseinani ühe laiu eest ära lükata ja sääal avaneb tuttav Svidrigailovi restoraani interiöör leti kõrval seinal rippuva Böcklini „Surnute saarega“, mille all lavva taga *vis-a-vis* istuvad kaks meest:

üks pikk ja peenike, teine lühike ja tüse. Lavval nende een vedelevad sinised seltersi sifoonid ja paar klaasi. Pikema mehe päalgi hiilgab veel kui päikse jumala ülempreestril, ent ta nägu on kitsaks kuivand kui halli kitse jälg. Mõlemate silmaalused sinetavad ilmamurest ja koon moodustavad nad ühe hiiglasuure melankoolia diplokoki . . .

Ahja prohvet kõhatab uvvesti, koputab eneselle vastu rinda ja jätkab : Needsinatset mehed sää! on Gailit ja Alle . . . Minul, kui kõrgesti raffineerit tüübil, on otse füüsiliselt valus neid vulgäärpoosiden istuvaid mehi vaadelda . . .“

Ja talle vastas selle pääle melankoolia diplokoki lühem pool : „Kelner, üks portsjoon „Adsoni ihu“ hapukapsastega!“ Kelner libises kui vari üle põranda ja lifti august kostis kajana : „Üks portsjoon „Adsoni ihu“ hapukapsastega, extra, herra kirjanikule!“

JUTT TIMUR-KHAANIST JA SAMARKANDI SOKUST

Uduselt niisked on veel varakevade ilmad. Päiksekutsikas longib laisalt ja madalalt mööda taevalage, kuid pistab ju sageli, saba liputaden, pää pilvede vahelt välja. Ent varsti tuleb vanakevad ja tõmbab uvve roheline plüüsiga üle meie maakera mudaselt musta mööbli. On ülim aeg minulgi reisi pääle mõtelda. Ootan ainult, et rohulible lööks haljendama. Siis tuleb kauge teekond ette võtta, sest kiirelt kaovad päevad ja veerevad nädalad, äbarikust päiksekutsikast kasvab oraanžkollane tiiger, kes, tuld sõõrmist alla hingaten ja saaki varitseden, hiilib kõrgelt mööda sinivalla taevaalust. Ta tulikum hinge õhk kõrvetab maa ja närvetab rohu ning raske on siis nii ratsamehel kui ratsul rännata mööda kollaseks ja kuluvalgeks pleekind rohtmaad.

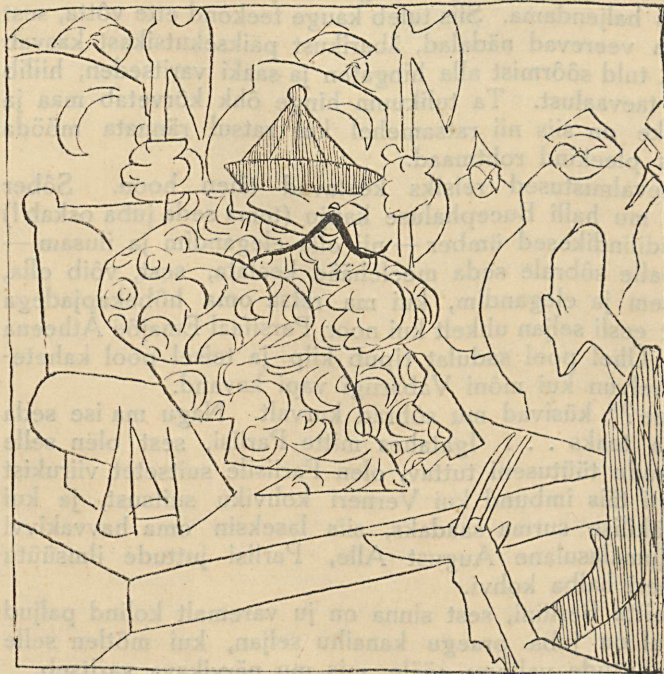
Nii siis minu ettevalmistused reisiks kestavad täien hoon. Sõber Tassa hõbetab parajasti mu halli Bucephaluse kapju (tema seda juba oskab!) ja seob neile roosad siidilindikesed ümber — nii olla elegantim ja ilusam — ja miks siis oma paremale sõbrale seda meelehääd keelata, sest, võib olla, on see tõesti suursugusem ja elegantim, kui ma ratsa oma hõbekapjadega ja roosa siidiga lindidet eesli seljan uhkelt kui noor Parsifaal Emajõe Atheena väravast välja sõidan? Ühel pool sadulat ripub kilp ja teisel pool kahetearaga mõök: olen üleni relvun kui mõni Vabariigi vapi kavand.

„Kuhu läheb su tee?“ küsivad mu sõbrad kurvalt. Nagu ma ise seda teaksin, nagu keegi seda teaks . . . Igatahes mitte Pariisi, sest olen selle linnaga oma sõprade kaudu tüütuseni tuttav, olen Pariisile suitsetet viirukist ja Kūrie eleisonist samuti täis imbund kui Verneris kohviku suitsust, ja kui Issand mulle tänapäev äkilise surma saadaks, siis lasaksin oma havvakivvi raiuda: Siin puhkab jumalasulane August Alle, Pariisi juttude ilmsüütu ohver ning seedib Verneris halba kohvi.

Ma ei sõidaks ka mitte Berliini, sest sinna on ju varemalt kolind paljud mu kaasvõitlejaist ja mul on juba praegu kanaihu seljan, kui mõtlen selle möödapääsmatu Berliini juttude valingu pääle, mis mu närvikava varitseb.

— Ei! Minu tee viib üle Bakhõisarai ja Konstantinoopoli — Jeruusalem! Ma ratsutan pühale maale kannukseid teenima, Imperaatorit otsima, kes mind lööks rüütliks, Issanda havva palladiiniks.

Kuid võib olla, et teel läbi ääretu Sarmaatia legendiku ma ei kohta mitte Imperaatorit vaid Timur-khaani . . . Seda parem! Ja mu meele kerrib turkmeeni legend Timur-khaanist ja Samarkandi sokust. Kui Timur-khaan oli alla heitnud kõik teised Mongoolia khaanid, tule ja mõõgaga vallutand Hiinamaa ja Kesk-Aasia, siis lähinesid tema ratsasõdalaste hulgad kui laastav rohutirtsu parv rikkale kaubalinnale Samarkandile. Ei olnud lootust välise abi pääle, ei armu ega halastust oodata võitjalt. Tulid kokku kõik Samarkandi targad mullad, kaadid ja rahvavanemad, istusid patjadelle ringi, peitsid käed kullaga tikit siidimantlite varukatesse ning toetid omad pikad tulipunaseks värvit habemed põlvedelle. Istusid ja mõtiskelid, mõtiskelid ja istusid, kuid välja ei mõtlend midagi. Linna ähvardas samasugune põhjalik rüüstamine, nagu seda seitsmekümne aasta eest teine suur vallutai, Čingis-khaan, oli toime pannud. Siis toodi rahvavanemate ette noor kuvveteistkümneaastane poiss Jussuf, kes teatas, et temal on plaan, kuidas Samarkandi linna Raudse lonkuri viha eest päästa, ent seda plaani ei või tema ühelegi hingele avaldada.

Uppuja haarab õlekõrrest nii ka Samarkandi rahvavanemad, sest ühtki teist väljapääsu teed ei suutnud nad leida. Vanem kaadi küsis Jussufilt: mitukümmend kulla, kalliskivide ja hinnaliste vaipadega koormat kaamelit ja mitusada ilusamat naisorja ta kavatseb enesega kaasa võtta, kui ta julmale vallutajalle vastu läheb. Selle pääle vastas Jussuf, et tema vajab ainult üht habemikku sokku, kelle ta enesega kaasa võtab.

Käe kõrval nahast veelähkri ja

leivamärsiga koormat sokku tallutaden, läks kuvveteistkümne aastane Jussuf Samarkandi linna saadikuna vastu kõigevägevamalle Aasia isandalle. Poiss viidi ühes oma sokuga tatarlaste sõjalaagrisse suure khaani palge ette. Kuulda saaden, et tema een seisab rikka kaubalinna Samarkandi saadik, löi khaanile veri viha pärast pähe. Ah, nõnda siis, selle piimahabemega poisi läbi austab teda, Aasia isandat, rikas Samarkand, selle asemel, et temale vastu läkitada saatkond rahvavanemaist ja ausamaist kodanikest rikkalikkude kingitustega.

Kuid suur khaan taltsutas oma viha ja küsis Jussufilt pilgaten: „Kas teil kogu Samarkandi linnan ei leidund ühtki habemikku meest, et saadikuks sind, kollanokka, määrati?“ Selle pääle vastas Jussuf, käed risti rinnal: „Suur khaan, kui tarkust loed sa habemest, siis selleks soku kaasa tõin . . . Kui aga tarka nõu tahad kuulda võtta, siis pea meelen, et vaevalt suudad oma väega Samarkandi põhjalikumalt rüüstata, kui seda omal ajal su vanaisa Cingis-khaan on teind. Ei mitte julmusega ega hirmuga, vaid ainult armu ja halastusega võid sa omast vanaisast suurem olla. Suur khaan, seepärast Samarkandi pääle halasta!“ See otsekohene ja leidlik vastus olevat suurele khaanile nõnda meeldind, et ta oma väehulkadelle olevat käsu annud tagasi pöörata ja nii oli Samarkand päästet lõpulikust rüüstamisest ja turmast.

Ah, Jussuf, Jussuf, mõtlin iseenesen: mis oli sul viga Timur-khaaniga asju ajada! Katsuksid sa sellega toime saada mõne Eesti võimumehe või rahvavanema juures, kelle ajurattad, vist erilisest Issanda armust moderni kirjanduse ja kunsti küsimusin ikka veel puutelgedel liiguvad! Ja kui sa, Jussuf, ka juba kolmekümne aastane oleksid, ikka kuuleksid üht ja sedasama: „Mis teie, noormees, ka räägite! Nii noor ja juba kolmekümne aastane! See asi on väga kahtlane . . . Teie räägite: kirjandus, kunst . . . Kogu teie modern kirjandus pole muud kui üks suur halpimine, keksimine ja publikumile keelenäitamine! Ja teie modern kunst — haige kana on natuke viirulist paberille lasknud ja pärast jalgadega laiali paterdand . . .“

Mu eesel laseb väikest sõrki ja mina ise vilistan muretult moka otsast üle äsja raseerit lõvva: „Mul pole habet, habet pole mul, mul pole habet . . .“ Ilus on jumala ilm kevadel! Maantee veeren kollendavad rammusad võililled roheline metsmundri kullat nõõpidena. Õhun lendavad liblikad, suured ja väikesed, valged, kollased ja kirjud. Õite kohal sumisevad punaste ja kollaste päradega kohmakad mummud, kes ju varakult kastega platsin. Sammet-roheliste orasväljade kohal on vana Issand oma sinimantli laiast varukast puistand sadatuhat löokest ja nii kulub mu aeg varahommikust hilise kesk-päevani, kuulaten nende tiriliri ja sillerdamist. Ent kui õhtu tullen heretab taevarand metsa kohal ehapalavikun, siis algab heinamaa loikuden ja lompi-den kudevate konnade pulmaöö Gala-kontsert.

Nii rännaten kesk kevadist loodust, kaovad päikse vinna virvendavad metsatukad, talud ja külad ning kerkivad silmapiirile järjest uvved tähised. kka kaugemalle kodumaa piirist, puupääde isamaalisest patriarkaadist!

Ajuti söödan oma halli ratsut tee veeren kraavi kaldal ja paistan heleda päikese käen oma Vernerisuitsun vindund pihta. Päike laseb kui kuuma triikravvaga üle kukla mööda selgroogu alla. Mõnulen, kogu keha täidab isevärki roidumus, mahe soojus tungib läbi ihu putkluude üdini.

Vaatad: sinu nina alla ronib rohu seen musta läikiva kitliga ja ratsaväelase punaste reitega putukas ning liigutab uurivalt igale poole omi pikki katsesarvi. Paar pruuni sipelgat venitavad oma kõhtu ühe kuivand kuuse okka kallal. Nad veeretavad, tirivad ja tassivad oma palki, siis vahepääl puhkavad, peavad nõu ja värske jõuga läheb töö üvvesti edesi. Äkki lendab mu kõrva juure suur mumm vihaselt sumiseden. Äigan käega, et tülinorijast lahti saada ja käänan enese selili, et ka kõhule väikest päiksekompressi teha, sest pihapoolsel kehaosal aitab juba sellest pleekimisest. Et silmi liig familjaarselt pääletükkiva päikse eest varjata, tõmban kaabulodu näole, mille veere alt hajameelselt silmitsen sügavsinist taevast, kun laisalt ujuvad valged pilved kui rokokoo daamide õhulised krinoliinid. Ah, kui mitu korda huvitavamad ja salapärasemad on need pilvekrinoliinide pitsivahulised interjöörid, kuhu armatsev päike sageli peidab oma õhetava näo, maiste Eevatütarde omist!

Olen laisk end liigahtama, ehk küll mingisugune ebamugav kümme mu pahema õla all mind vähe eksitab. Olen hajameelne, kui mõni vana väljateenind professor. Mu mõtted on laiail nagu haavililaeng kaheksakümne sammu pääl, nad kükitavad kui väikesed ahvid igauks eraldi oman ajunurgan ja silmitsevad ennast käsipeeglist. Ainult vahel vilksatab läbi mälu midagi kodumaalist: „Nii noor ja juba kolmekümne aastane.“ *Sic transit — annorum series . . .* Mul pole habet, habet pole mul! . . . Hää on nii lehada ja ainuke mööbel, mille järele hingelist vajadust tunnen, on mu kodune mansardi lagi, kuhu sülitada võiks, sest taevast on selleks veidi kõrgel . . .

Nii möödusid kuud mu reisi alguspäevast. Kuuskede ja kaskede asemel varjutid mu teed juba hõbepaplid ja sünged küpressid. Olid silmist ja meelest vene kirikute kuplite rohelised ja kullat sibulad ja mu pilku veetlesid hiigla kihvadena valendavad saledad minaretid. Põhjanaan ja Vana Vancker olid ammu juba jäänd maakera küüra taha, taevarannale kerkisid Sirius ja Lõunariist — ent ma ei olnud veel kohtand ei Timur-khaani ega Imperaatorit! Mu teekond Jeruusalemma poole kestis edasi.

Viimaks ometi pääle kummalisi juhtumusi maal, merel ja Joonia arkipelaagi saartel, mis mõnele mu sõbrale, proosamehele, annaks tänuväärt aine terve seeria romaanide kirjutamiseks, vajutas mu eesel ühel palaval kesksuve hommikul oma hõbet kabjad Tõotet maa kuumasse liivasse. Isegi mu ratsu tundis vist, et reisi eesmärk lähineb, sest ta samm muutus nobedamaks ja tülikaid kärbseid eemale peletaden, liikusid ta pikad hallid kõrvad hoopis energilisemalt.

Keskhomeiku paiku ühest madalikust läbi sõiten möödusin ühe greeka kaupmehe kaamelist, kes oli koormat kitsenahkadega, lambavilla ja kodukoet

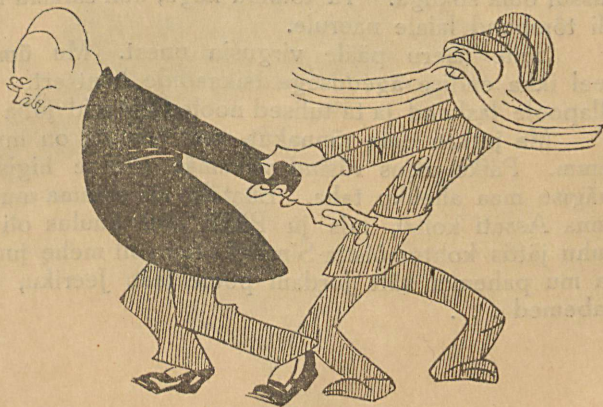
vaipadega. Oru lamedan põhjan lubjakivide vahel lookles kitsas ojanire. Kidurate okaspõõsastega kaet kallakul rändasid, haljamat rohuliblet otsiden, kirjud kitsed, võib olla nende järeltulijad, kelle esivanemad patriark Jaakob veekünadesse paigutat kirjuks koorit keppide abil oma leivavanema Laabani karjast üle löi... Tõmmu karjus nõjatas end kõverale piiskopi sauale ja saatis mind kavva veel oma mustade silmade kurvameelse pilguga. Madalikust välja jõuden kohtasin kaks ratsa araablast raudjate hobuste seljan, kelle valged burnused tuule käen lehvisid.

Taas rändasin mööda kõrge kiltmaa tolmust teed. Ainult harva rõõmustas mu silma mõni üksik tee veeren kasvav tolmund puu. Saabus Palesitiina keskpäev. Palavus muutus väljakannatamatuks. Päike hõõgus laotusen nagu vaskse Mooloki veripunane suu, mida seitse öödpäeva vahetpidamata köet inimohvrite vastuvõtteks. Ja siis lõin mina oma leeri üles metsviigipuu all, riputin oma mõõga ja kilbi kui kandli oksale ning vabastin sadula oma truu ratsalooma turjalt, sest väsind oli nii isand, kui ka tema neljajalgne ori. Pää alla sadulat asetaden, heitsin puhkama, ent vaevalt olin sulund oma väsind silmad, kui mu valdas rammestav uni.

Ja vaata, ma nägin üht nägemust: keegi valgin rõivin noormees kõndis mu juure ja sõnas: „Nõnda räägib sinu vastu see, kes sind on välja toond rukkilille ja vöökirja maalt. Tõuse üles ning istu oma eesli selga, sest veel tahan ma sulle ühe tähendamise märgi läkitada, enne kui su een avatakse Jeruusalemma, mu püha linna, väravad.“

Ja kui see valgin rõivin noormees oli rääkind need tähendamise sõnad, siis istusin ma oma eesli selga, silmi varukaga varjaten, sest noormehe pale hülgas kui Moosesel pärast kõnelust Issandaga Sinai mäel. Siis sündis see ime, et mu eesel tagurpidi jooksmas pistis nii ruttu kui kabjad kandsid. Ikka rutemini sibasid mu Bucephaluse koivad, nagu oleksid tal tiivad külge kasvand. Tuul hulus mu kõrvun kui telefoni traadil. Maastiku pilt vaheldus pöörase kiirusega nagu kinofilmin — tuhat meetrit ühen minutin! Kogu maa, kust läbi ratsutin, oli nii tihedalt täis lükit valgeid minarette, kui vene kirikun küünlaid Jumala Ema pildi een. Siis jälle lendasin Sarmaatia legendikul, piki külakiriku kuplite sibula peenraid.

Viimaks hakkas eemalt paistma kõrge Toompää sarviline siluett. Mu pikakõrvadega moo-

tor tasandas sõitu ja ma ratsutin aeglaselt Viru väravast linna. Ja vaata imet: kogu linn oli pühapäeva rõivin ja kõigil vastutulijail olid pikad habemed. Kõik nad naersid, minu päale näpuga näidaten: „Ennäe, sääl sõidab üks habemeta noormees . . .“ Ja siis langes mu päale karvane politsei ning võttis mu üle võimust, sest omad kandlid olin suure rutuga unustand Jeruusalemma tee veere metsviigipuu otsa. Poisikeste ja päevavaraste karjast ümbritset, tassiti mind üles Toompäale, kun peatati ühe mitmekordse, raudtrellidega kaunistet maja een, mille seinal oli suurte kullat tähtedega lugeda: Vabariigi karvakasvatamise instituut . . .

Mulle pisteti midagi pihku ja tõugati uksest sisse. Kui mu tänava heledast päiksepaistest arad silmad juba natuke olid pimedusega harjund, siis hakkasin vaatlema omi tuhthoone seltsilisi. nende kummalist ülespidamist ja teguviisi. Kõik nad olid kibedasti oma õvva kalkan ametin, seda millegiga hoolega nühkiden, kratsiden ja polsterdaden. Tuli meele, et ka minule mingisugune nutsak pihku pisteti. Tegin peo lahti — sääl oli tükk rullikäänat liivapaberit . . . Nüüd vast taipasin, millega mu kolleegad oma näonahka raspeldavad!

Eriti tuttavana tundusid mul kaks tüüpi, kuid olin minetand, kun olin neid fratsesid enne näind või kohtand. Ja siis äkki tuli meele: see Akhillese välimusega on ju Suur makedoonlane ja see sääl halli kitliga — Väike korsiklane . . .

Makedoonlane küüris parajasti liivapaberiga oma lõuga, sügavalt ohaten: „Ah, vanamoeliseks ja puruigavaks on jäänd see maailm! Kakskümmendkaks aastasada tagasi, kui maakera veel noorem oli, ei olnud nii suurt tähtsust habemel. Raske on praegusel karvasel ajal noore makedoonlasena elada . . .“

Keegi lagistas akna taga naeru. Kõigi karvakasvatamise instituudi patsientide silmad pöördusid sinna poole — trellide taga seisis Samarkandi Jussuf oma sokuga. Ta tõmmu nägu, kun särasid hambad kui valged helmed, oli tõmbund laiale naerule.

Selle naeru päale virgusin unest. Mu ümber kõrbend rohun kestis veel ikka endise ägedusega tsikaadide kontsert. Ent päike oli tükk maad allapoole laskund ja ta tulised nooled riivasid juba lapiti pragunend maapinda.

Ma jatkan oma rännakut, sest lähedal on mu reisi eennmärk — Jeruusalemm. Päike vajus väsind viinamäe tööliste higiselt punetava näona Juuda mägise maa aheliku taha. Ehatäht lõi särama mu pahemat kätt vana vilistite linna Assati kohal, mis ju Piibli ajal kuulus oli oma ilusate lõbunaistega, kuhu jättis kohtumõistja Simson oma võit mehe juuksed ilusa Delila rüppe. . . Ja mu pahemat kätt Jordani poole jääb Jeeriku, kun kasvavad roosid ning habemed . . .

BEN ITKA MÄLESTUSED

Noa poja Javeti naise Lea abielurikkumise tõttu saime juba varakult teate, et suur veeuputus on tuleman.

Noil ajal, kui see lugu sündis, elutsime mina, Ben Itka ja Noa oma poegade Semi, Hami ning Javetiga Eufrati ja Tigrise orgude vahelisel rohtmaal. Elatasime end kaamelite, veiste ja

pudulojuste kasvatamisest ning nende kaasmaalaste röövimisest ja tapmisest, kelle eennahk juhtus pikem olevat kui meil, ja seesinane asi oli Issanda meelepärast.

Ent meie telkiden elasid veel ka meie naised, kellega me omast armust päeval kuivatet datlid, viigipuuvilja ja kitsepiima ning öösiti aset jagasime. Ja need naised on meie esiema Eeva tütreid, kelle naiselikkust juba paradiisi aian uudishimulikud ja ihalevad inglid palmitüvede tagant varitsesid. Punas-tas ju Eeva esimene kord hää- ja kurjatundmise puu all ihara ingli pilgu een, katten oma röövit süütust

Ben Itka

viigilehega. Sellest ajast jälgivad meid inglid kõrvevaimudena ja luuravad kui hüäänid maalaste killavooride ja laagrikohtade ümber. Ja naised — armastavad ühevõrra nii mehi kui ingleid, neid effemineerund luigetiibadega noorherrasid, kes nii õrnatundeliselt oskavat naisi lõvva alt oma sulgtiibadega kõditada.

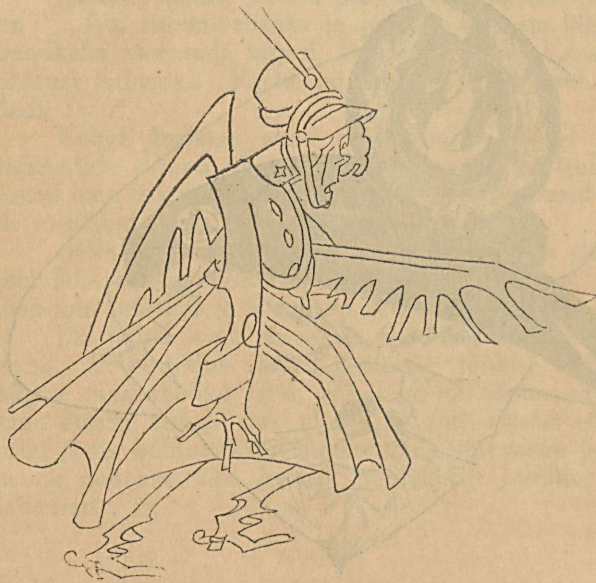
See juhtus umbes nädala päevad tagasi, kui Javet kaugelt reisilt vastu hommikut ootamatult koju jõuden, oma noorima naise, kergemeelse ja kuumaverelise Lea hilise ehalkäija, ühe keerubite polgu kollanokaadjutandi kaenlan eest leidis, kelle kiivas abikaas kohe kohal vaese omaks olevat kolkind.

Kui see maiselt patult tabat ja abielumehelt haledasti nuheld ingel lombakuna, omi murret tiibu ja mundri au sülen kanden, kõrve poole on komberdand, siis olla ta maalapsi kurjasti manand ja sajatand, välja lobiseden kõik sõjasaladused, mis ta oma purjun polkovniku käest kuulnud taevavägede sõjanõukogu koonolekul teht otsuste kohta. Issand olevat tõotand, et ta hirmsa veeuputuse läbi ära hukkab sellesinatse seemneivani patuse suguvõsa, kelle kurjus ulatuvat taevani ja kelle maised pahed isegi inglivägede keskel hakkavat maad võtma.

Veel samal päeval kutsus vana Noa suguharu nõukogu kokku, mille istangul ta meile sellest kõigest jutustas. Koonolekul jõudsimme ühiselle otsuselle, et kui abielurikkumiselt tabat ingli juttu uskuda, mis näis enam kui

tõenäoline olevat, siis taevavägede meid kohta midagi väga tõsist plaanitseb. Kuid esialgu otsustime jääda äraootavale seisukohale.

Kavva ei tulnudki meil oodata, sest vaevalt mõne päeva mööduden, läkitas Issand meie laagrisse ingelheroldi, kes hõbepasunat puhus ja Issanda manifesti kõrvelastele ette luges: „Vaata, ma olen inimeste südamed ja neerud läbi katsund ja kogu maa läbi käind õhtust hommikusse ja põhjast lõunasse, ent pole teps midagi leidnud päale kurjuse. Paradiisin oli üksainus naine ja kas-

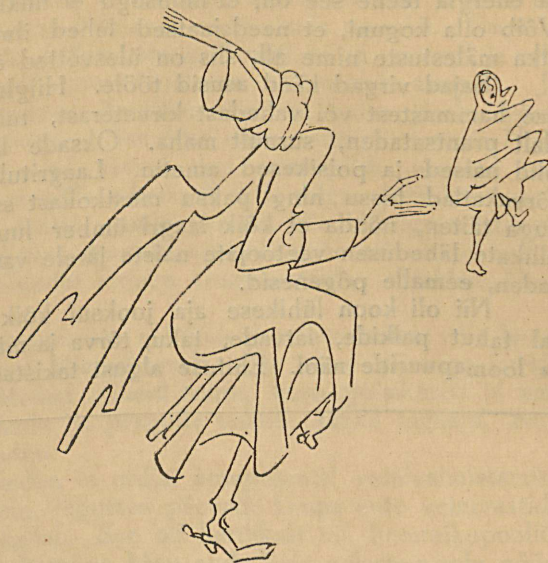
Keerubite polgu adjutant

vas üksainus hää- ja kurjatundmise puu, ent ma pidin siiski Eeva säält välja ajama ja ühen temaga ka Aadami, sest tema naise naiiv koketterii inglitega sai hädaohtlikuks taeva moraalile. Ent naine on Eedeni aiast enese ihun kaasa viind hää- ja kurjatundmise puu seemne. Ja Eeva tütreid on nüüd palju saand ning igäühe ümber neist kasvab vähemalt seitse hää- ja kurjatundmise puud, mille varjun lebaden nende ihu kisendab mehe või ingli järele kui näljane kitsetall ema nisa järele. Nüüd tuigerdavad pooled minu inglitest kuutõbistena armastusest kergemeelsete Eeva tütarde vastu kuuvalgeil õil taeva tänavail kui rammed kaamelid, paika otsiden, kun võiks rahulikult poegida. Ja järeljäänd osa vedeleb taeva laatsarettiden iga päev oma nahasse hõõruden puudade kaupa musta elavhõbeda salvi, nii et nad meele tuletavad pigemini Beeltsebuli korstnapühkiid kui valgeid ingleid.

Ja sellepärast olen mina otsustand, et seesinane kangekaelne sugu, kes oman ülbusen kibuvitsade ja ohakate sekka, mis minu sõna järele pidi palehigin harit põld kasvatama, on istutand hää- ja kurjatundmise puud, mille all nende naised minu sulaseid võrgutavad, tuleb maa päält ära hävitada.

Ja vaata : ma tahan üle maa läkitada ühe pika ja ränga sao ning avada kõigi sügavuse allikate suud ja vesi peab ära neelama kõik, mis on lood kuvve päevaga. Ent sina, Ben Itka ja Noa oma perega, kes olete eland meelepäraselt minu käskude järele ja pole teps mitte üle astund, teie ei pea mitte otsa saama. Seepärast ehitagem omale üks laev palmitüvedest ning katkem hoolega ta kere ja palkide vahed tõrva ja mäevaiguga. Sinna laeva kolige oma pere ja kodakondsetega ning võtke enesega kaasa igast loomast, linnust ja roomajast, nii puhtast kui roojasest, paaride kaupa, et pärast oleks, kes sigineks ja maad täidaks.“

Aeg oli kasin ja sellepärast tuli kiirelt talitada. Minu esimene korraldus oli : tallipoiss pangu kaamel sadulasse ja kihutagu tuhatnelja Tallinna poole päevapiltnik Parikase järele. Sest kes teab, milleks see hää võib olla, kui leidub ülesvõte Ben Itkast, kuulsast Noalaeva ehitajast, kelle suure tarkuse

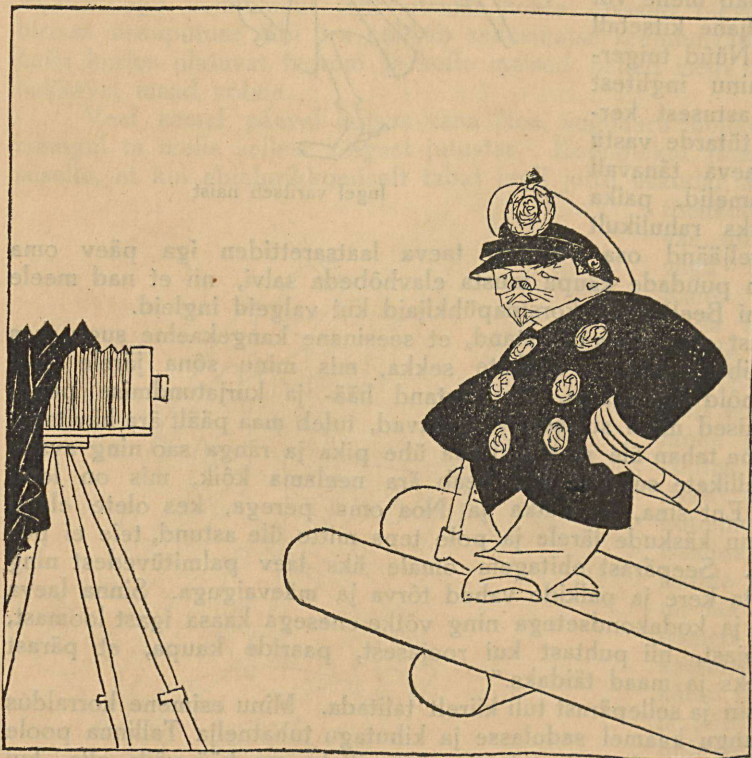

Ingel varitseb naist

ja energia teene see on, et inimsugu ei hukkund hirmsail veeuputuse päivil. Võib olla koguni, et needsinatsed lehed ilmuvad kunagi eriraamatuna Ben Itka mälestuste nime all, siis on ülesvõtted enam kui tarvilikud.

Sajad virgad käed asusid tööle. Hiigla palmid, puret südameni näljase sae hammastest või vahedast kirveterast, tuikusid raginal ja langesid, tumedalt prantsataden, surnult maha. Oksade laasimise ja tüvede koorimisega olid naised ja poisikesed ametin. Laagritulede kohal ajasid mäevaigu- ja tõrvakatlad tossu ning paksu mustkollast suitsu, kogu ümbrust vänge haisuga täiten, nõnda et kõik laagri ümber luusivad šakaalid ja kaevude ning allikate lähedusen veetoojate naiste järele varitsevad inglid, ninu kinni pigistaden, eemalle põgenesid.

Nii oli koon lühikese aja jooksul kõik tarviline laevaehitamise materjal tahut palkide, latvade, taku, tõrva ja mäevaigu, aamide, astjate, vaatide ja loomapuuride näol. Ehituse algust takistas ainult päevapiltniku viibimine.

Hakkan Noalaeva ehitama

Viimaks ometi jõudis tallipoiss, kes teel mitu kaamelit ja hobust surnuks ajand, Parikasega kohale.

Et sarnase tähtsa ja vastutusriikka ülesande, nagu Noalaeva ehitamine, täideviimisele asuda, selleks tuli veel enne mõningad tsereemoniid läbi teha, mis päevapiltnik igaveseks fikseeris. Iseenesest mõista, et sarnase ettevõtte kallale tohib asuda ainult suuren puhtusen ja sellepä-

rast läksin esmalt sauna. Päevapiltnik võttis mind saunateel üles ja alla sai kirjutet: Ben Itka läheb sauna enne Noalaeva ehitamisele asumist. Saunast mööda palmialleed koju lõunale tullen, fotografeeriti mind uvvesti ja alla kirjuteti: Ben Itka läheb lõunale enne Noalaeva ehitamisele asumist. Ja sama päeva õhtul, tunden sügavamal ihulikku vajadust naise järele, võeti mind üles intiim poosin oma naisega: Ben Itka oma naise man enne Noalaeva ehitamisele asumist. Järgmisel päeval, kui päevapildi aparaat oli ehitusplatsil üles säet, tõmbasin eneselle admiraali kitli selga, lõin kirve pal-mipakku, millele parema jalaga toetin, panin parema käe kiikriga strateegilisel puusa — ja suur admiraal ning arhitekt ajaloolisel foonil oli pildistet! Alla negatiivi servale käsin sõrendet kirjaga sisse kratsida: Hakkan Noalaeva ehitama.

Nüüd siis, pääle mainit hädapäraste eeltööde kordasaatmist, võis laeva ehituse käsile võtta. See edenes silmnähtavalt. Iga uvve päevaga kerkis laevakere mitme palgi võrra. Mehed raiusid seinu, kuna poisikesed ja naised kõisi punusid ning palgivahede ja pragude vahele takku tagusid, neid kohti hoolega pigitaden ja tõrvaten.

Noa, kelle ma, silman pidaden ta erilist kompetentsi veinivalmistamise alal, oma varustusülemaks nimetin, tegutses päevade kaupa uute veinivaatide suitsetamise ja sissevillimise kallal. See oli harilikult nii hommikupooliti, kun ta oman sõnaahtrusen vaevalt mõne käsu andmiseks sulaste poole pöördus. Ent õhtupooliti, kui juba uudse kääriva viina hõng, mis ta päeva kesten sisse pidi hingama, mõjuma hakkas, muutus ta palju jutukamaks, ligines tihtigi mulle laevaehituse juure ja kõneles poolsosinal, et ma tema varustusülemaks nimetamisega pole eksind, et ta seda asja põhjalikult tunneb, et viinast ei jatku mitte ainult meie laevkonnale, vaid tarbekorral kas või kogu ingliväe ja Issanda purjujootmiseks. Sarnane meeololu-tõus valitses vanamehe man kuni õhtuni, mil ta, mõnd sentimentaalset viisi habemesse joruten, telgin magama jäi, kuna noor ja õel naine külje all mõne seeravite polgu kapraliga talle vahetpidamata uusi sarvi kasvatas.

Jõudsime viimaks nii kaugelle, et laev kogu ta sisemiste osakondade, kajutite ja puuride rägastikuga katuse alla sai. Lasin kohe admiraali lipu masti tõmmata ja ronisin ise komandosillale, kun mind Parikas oma aparaadiga pildistas: admiraal Ben Itka Noalaeva komandosillal (milline ülesvõte tuleb mu mälestuste väljaande kaanele).

Selle järele algas igasuguste sarv-, saba- ja sulgloomade kibe kinnipüüdmise ja sisselaadimise töö. Ja see polnud põrmugi kergem, olgugi et inglid vapralt kaasa aitasid. Viimaks ometi oli kogu see vilistav, inisev, susisev, ammu, mõirgav ja määgiv loomaaed hiirest ninasarvikuni, mesilinnust kotkani ning vihmaussist boamaoni sisse laadit ja puuridesse jaotet, nõnda et võisime laevaluugid sulguda. Oli ka ülim aeg: veeuputuse päeva eelõhtu.

Melankoolsena vaatlin loodust laeva komandosillalt, kuna mu jalge all laeva sisikonna vilistas, käratses ja mõirgas mitmekarvaline loomaaia publi-

kum, kes ei suutnud harjuda ega leppida tekkind olukorraga. Päike veeres kaugel Eufrati taga verevana tombuna kurjakuulutavva pilvesappi. Ohk oli hääletu vaikusega läbi imbund. Ainustki tuulevirvet. Tummalt kõigist laululindudest mahajäetuna seisis palmisalu, mille keskel veel alles hiljuti kirves oli teind halastamata laastamistööd. Hämarik vedas oma halli võrku üle kõrve valkjaskollase liiva. Tuli öö õudne ja pime. Oli taevas tähtu ega põlend laagri taga kõrvengi šakaalide silmi. Vaikind oli väikeste kõrvehuntide haukuv hulumine, mis öösiti tihti und silmilt peletas.

Kogu laev norskas rasken unen. Ainult mina üksi seisin palgest palgesse kummaliselt sünge ööga. Ma mõtlin, mis toob meie saatuslik homme. Kuhu kannab tuul ja voolus meie laeva. Kas jõvame kuhugi kuivamaa randa või leiame laineten ühise havva. Ent Issand on ju luband meie eest hoolt kanda, milleks siis see tühine kahtlus ja mure. Kas pole aga Issanda tujud kapriisid ja muutlikud kui vanal seltskonna daamil. Eks olnud ju tema see, kes Aadami ja Eeva selleks Eedeni aeda asetask, et neid peagi säält välja kihutada. Eks olnud tema see, kelle ohvrisuitsu-intriigi tõttu Kain oma noorema venna Aabeli surnuks löi. Ta lubab sulle täna üht, ent mõtleb järele ja talitab homme vastuoks. Oleks mulle seda kõike Issanda asemel töötand, näiteks, vana Noa, kes on küll suur joomar, kuid muidu tubli mees — ma oleksin meie saatuse pärast mureta olnud. Nüüd aga närib must kahtluse madu mu südant. Nõnda mõtiskellen, laskusin komandosillalt pikkamisi alla, sest eelmise päeva väsimus andis ennast tunda. Kuid uni oli rahutu ja kogu öö piinasid mind painajalikud unenäod. Läbi une kuulsin veel tumedat jõevee kohinat ja ajuti oleks nagu tugev tuulehoog laevakeret raputand.

Hommiku hämaran virguden, tõttasin kohe laevalaele. Vahutav Eufrat oli vahe pääl juba oma kaldad ära neeland ja sängist kaugelle välja tulnud. Jõe vesi niisutas juba laeva põhja. Taamal kõmises kõu. Värsked iilid puhusid üle veepinna. Langesid esimesed harvad piisad. Siis kõrgahtas järsku ülal otse päakohal ja tulised välgujoad kärstid raske pilvevaiba mitemeks lõhki. Ja uputus läks lahti. Kõigil taeva veepaakidel oleks nagu korruga põhi alt ära lööd. Niisugust vihmavalangut ei saa vist enam näha kogu elupäevad. Vahetpidamata jooksis sorinal alla nagu tuhandest kaamelid sabast, ja niiviisi nelikümmend ööd-päeva! Varsti õõtsus meie laev kõrve kohal, mis nüüd vahutavaks ulgumereks muutus.

Esimesed päevad saatsime laevan, tänu vana Noa suurepäraselle viinale, koguni lõbusalt mööda. Maitsime üht ja proovisime teist sorti, kuna Noa, kes iga asja pääle suur meister, mõne pikandi anekdoodi jutustas. Ja kui juba kilk pään ning tuju hää, siis laulsime igasuguseid küll ilmalaste, küll jumalasõna laule. Kui kannud juba õige mitu korda põhjalikult ringi käind, ürgas Ham laulu: Jumal, Pätsi kaitse sa! . . .

Ent siis tuli tüli naistest, kes nagu kassidki ühe räasta all küünistamata elada ei oska. Nad olid isekeskin kiskuma sattund. Nii siis löid

lahinguid: algusen naised naistega, selle tagajärjel mehed meestega, siis naised meeste-naistega ja lõppude lõpuks olid kogu skandaalin üksi mehed süüdi, kuna naised suurmeelselt süütute kannatajate osaga leppisid.

Nii hakkas lõpu poole sarnane elu närvide pääle käima. Iga päev tee tegemist igasuguste tõbrastega, süüda, jooda ja kasi neid, sest sarnane on lssanda käsk, virole sellen neet tõrvakastin ja täna Jumalat, et seegi katus pääl, sest taevast lainetab ühtsoodu vett alla.

Aga naised? — Ah, naisi ei maksaks ülepää meeie tuletada! Naised istuvad päevad otsa ahvide puuri een, kurameerivad gorillade ja paavianidega, neile šokolaadi ja puuvilja süüten. Ent see oli alles jandi algus. Sest ühel hääil päeval lendas minu kajuti uksest pommina sisse lõõtsutav Noa. Ta kisendas kui meeletu, silmad kolbast välja kargaman: „Nad on meid maha jätnud, nad on ahvide juure läind!“ „Kes, kuhu on läind?“ rabasin vastu, ent seletust andmata tormas Noa kajutist välja. Jooksin talle järele. Ta peatus ahvide puuri een ja puhkes lapsena nutma. Alles nüüd sain ta ehmatuse ja ärituse põhjusest jagu: poolalasti naised rippusid gorillade ja paavianide kaelan, hüsteeriliselt üle laeva kriisaten: „Meil on villand meestest ja inglitest, armastame ainult ahve, karvaseid ahve! . .“

Võtsin ja talutin nutva vanamehe kättpidi kui suure lapse puuri juurest eemalle, et naiste kahjurõõmsa kilkamise põhjust kõrvaldada. Kuid minu diplomaatilised rahuläbirääkimised märatsevate daamidega *status quo ante* jaluleseadmiseks ei annud mingi tagajärgi, sest kangekaelsed naised otsustid ahvidelle truuks jääda. Sellest Noa naiste sohielust ahvidega ongi pärit papuaad, hottentotid ja kitsarinnaliselt laiutavad rahvuspat-rioodid.

Kurvad päevad algasid nüüd laevameestel. Nad toimetasid ja tammusid päevad otsa süungete nägudega, ükskeise lähedusse hoiden kui märjad oinad vihmasel ilmaga. Oli kustund inimeselaste lõbus laul ja naer. Ainult ahvide puurist kostus vahete vahel mõni hele kiljatus. Minu umbkaudse väljaarvamise järele oli meie laev juba Armeenia maa piiridesse jõudnud, ja ma kartsin väga, et selle maa moraalivastased kombed tekkind olukorra tõttu laeva meeskonna keskel maad võtavad. Minu kartust äratid eriti need kahtlased pilgud, millega joobnud

Naine ja ahv

Noa oma poisikeseohtu poega Hami silmitses, nii et noormees punastas. Sellepärast otsustin astuda heroilise sammu. Käsin raadio saata.

Taevavägede ülemjuhatajalle pääingel Mikaelile, Taeva.

Palun keerubide rühmad välja saata, kes taeva veepaakidelle punnid ette taoks ja seeravitele käsk anda, et nad tuult teeks, mis vihmapiilved laiuli puhuks ja päikseratta taevavõlvile veeretaks. Vastasel korral on meil ots käen ja surm silmaga näha. Oleme merehädan Armeenia maa piiriden, mille kombed meeskonna vooruselle hädaohtlikud. Naised elavad ahvide puurin ja rikuvad abielu. Pederastia paratamatu. Ben Itka.

Raadio aitas. Varsti hakkas puhuma vali idakaare tuul, mis vihmapiilved laiuli puistas ja minema kihutas. Valkjashall päikseketas näitas peagi läbi pilvevine oma blaseerund nägu. Ent nii kaugel kui silm ulatas, polnud kuivamaa randa. Nii möödus mitu päeva. Vesi alanes väga pikkamisi. Ometi viimaks ühel hää päeval nägime kaugel põhja pool, kuhu tuul meie laeva ajas, ühe kõrge mäe lumist harja. Otsustin ära kasutada viimase abi-nõu kuivale maale saabumiseks. Saatsin teise raadio põrgu.

Beeltsebulile, Põrgu.

Maakera koor on läbi lignend. Põrgu lagi võib iga silmapilk hakata läbi jooksuma. Jumalaga siis kõik väävlijärved ja patuste keetmiskatlad! Sellepärast laske mitmevõrra kütta, et maakera koor kuivaks. See on ainus tee põrgu ahvardava katastroofi eest ärahoidmiseks. Ben Itka.

Olin sellega taband naela pää pihta, sest vesi hakkas kiiren tempon alanema, millen Beeltsebuli usinad sellid mitte vähesel määral kaasa ei aitand. Varsti maandus meie laev eemalt näht kõrge mäe jalal. Ja selle mäe nimetin Araratiks, mis on ära seletet: Olen oma kanda kinnitand. Siis tuli aeg, et võisime lahti teha laeva luugid, avada puuride ukсед ja välja lasta kõik imetajad, lendajad ning roomajad, keda Looja oman tarkusen oli uputuse surmast säilitand. Ahvid, kuiva maad päkkade all tunden, pagesid, kes pilliroovõssa, kes puu otsa, omi daame äraandlikult maha jätten. Kuid viimased riputid end uvvesti meeste kaela ja vandusid kõigi jumalate nimel, et nad ikka ja alati ainult neid on tõsiselt armastand! Vana Noa palg säras õnnest kui vikerkaar ja ta tõi Issandalle tänu-ohvri kõige selle hää eest, mis ta temale ja ta perele oli lasknud osaks saada.

Vaatlin kõike seda täis suuri ja sügavaid loomismõtteid kõrgelt mäe harjalt, kun Parikas tegi must lõpuülesvõtte, mille alla oma käega kirjutin: Ben Itka vaatab Araratilt alla ja mõtleb maakera ümber luvva . . .

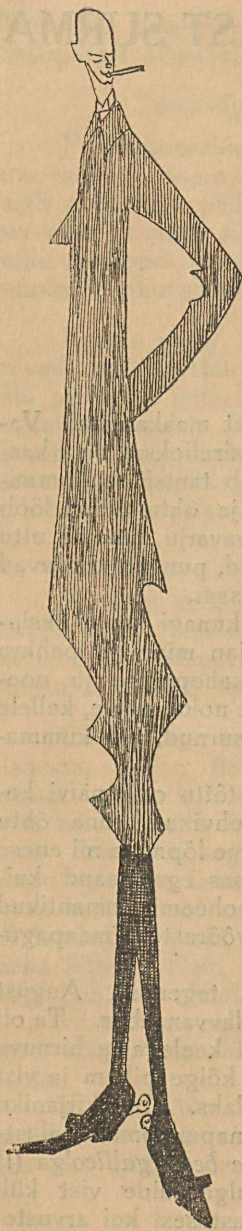
AUGUST GAILIT ENNE JA PÄRAST SURMA

Rohu biljardroheline harjas katab taas külmavõet maakamara. Varasest hommikust hilise õõni siristab isalind sirelioksal oma kaasale kõditavaid munemise viise. Päike tõuseb tantsiden hommi- kul, jalutab võilillekollasena kõrgel sinivõlvil ja õhtu tullen lõõb hellitet daamina kokku oma atlaspunase päevavarju Emajõe uttu kaduval luhal. Mahlad nõrguvad maast möõda puutüvesid, pungad kurduvad üle õõ ja metsaalust täidab õite ning vaigu uimastav balsam.

Noil kevadise irdumisaja õil tunnen teravamini kui kunagi oma üksin- dust ja kõigi südameasjade kaduvust, kui mu hinge põhjan mineviku pahkra ja mälestuste rampade all hakkab kesta ajama kui ilge kahepaikne ju noo- rusest pärit melankoolia. Siis libiseb ka tahtmatult mõte noide pääle, kellele päike enam ei paista ega lind laula. Üks noist on mu surnud, ent kumma- lisel viisil jälle ülestõusnud sõber August Gailit.

Meid oli mitu, kes segase sõja- ja revolutsioonija tõttu omi päivi ko- rutime väikesen provintsilinnan. Istusime päevad otsa kohvikun, kuna õhtu meid harilikult leidis mõnesugusten lokaalen. Ironiseerisime lõpmata nii enese kui kodumaise seltskonna üle, sest oli põrgu igav ja kitsas ega saand kui- dagi tuult lennuks tiibade alla. Elasime kui viimsed boheemi romantikud väljanpool igasuguse tõelikkuse piire ja tundsim endid võõrastena maapagu- lastena omal kodumaal.

Muu sean tegime siis ka ajaveeteks kirjandusega tegemist. August Gailit oli laialt tunt kui jumalik följetonist ja vaimurikas lavvanaaber. Ta oli seltskonna daamide pailaps, kunni ta viimaks oma terava keelega ja hirnuva läti naeruga nad lõpulikult ära pahandas. Siurun oli ta kõige pikem ja vist ka osalt selle tõttu moraliseerivalle tõusiklusele piksevardaks. Oma kirjaniku karjääri alustas Gailit „Muinasmaaga“, mida Henrik Visnapuu oman jalust- rabavan arvustusen Postimehe jooneall Julius Caesari *De bello gallico* ga (!) võrdles. Noh, olgugi et see arvustaja erikummaliselt julge väide vist küll rohkem tingit õnnetu abiturienti eksamipalaviku järelvirastusest kui arvuste-

tava raamatu sisust ja August Gailiti „Muinasmaal“ Julius Caesari *De bello gallico*'ga vast sama palju sarnasust kui eesti keelel ladina keelega, kuid siiski on see õrna melankooliaga loorit raamat suurepärase kergusega ja fraseerimise talendiga kirjutet. Siin on küll palju tutvust Knut Hamsuniga, ent Gailit on veel omapäraselt värske ja meeolurikas: ta pragiseb ja sätevdab kui rakett, kahe käega kergemeelselt pillaten omi paradokse. See boheemlaste suviromaan rännakul mööda kodumaad oma sentimentaalse andumuse paatose ja pettumuste irooniaga on August Gailit ise — umbes sarnasena mäletan teda.

Pääle „Muinasmaa“ ilmusid Gailitilt veel fantastiliste novellide kogud „Saatana karussell“ ja „Rändavad rüütlid“. Nende novellide inspiratsiooni allikat tuleb otsida kino ja tsirkuse romantikast, tantsusaalide konfetasajust ning panoptikumi rõvedusest. Kadunu iseloomun oli palju lavaartisti jooni, millest ka päämiselt tingit tema loomingu vooresed ja pahed. Ta stiilivõtted on huvitavalt julged ja löövad nagu kõik kino ja tsirkuse trikid, kuid ilma kindla seesmise distsipliini ja loogikata. Hilisemalt korduvad samad võtted — nagu kõik tsirkuse programmi numbrid — ja vooresed muutuvad pahedeks. Sarnane oli juba kord kadunu iseloom, mis sundis teda kirjandusturul pajatšina rändama, karkudel kõndiden, kuljuseid kõlistaden ja kukerpalli pilduden, mööda tänavaid ja laadaplatse, et aga võita publikumi tähelpanu. Sellest nõrkusest tuleb aru saada, ja aru saada — tähendab vabandada. Ent siiski, kõigi vääratuste pääle vaatamata, on August Gailiti päämiselt tsirkuse efektidelle rajat toodang vääruslik ja omapärane lisa meie raskepäraselle ja kohmakalle talupojakirjandusele. Need fantastilised novellid on huvitusega loetavad, niisama huvitavad kui August Gailiti enese isik — ja eks sellest jatku siis nii lugejalle kui ka päältvaatajalle.

Meile aga kitsan boheemiringin oli August Gailit suurepärane seltsimees. Tema puuduolek andis ennast laudkonna istangul alati tunda, sest kellel oli niipalju vaimurikast humoori ja paradoksaalset vastuvaidlemise iha kui August Gailitil! Omavahelisten vaielusten sündisid uvved ideed ja kasvasid ained kui mäelt orgu vee-
revad lumeveermed. See oli boheemi suusõnaline ühe-

päevakirjandus, kollektiivne kunstilooming, mis vaevalt sündiden juba kustus kui sädemeid pilduv fantastiline tulivärk, ilma et keegi selle jäädavaks tegemise eest oleks hoolitsend. Ainult üks tibatilluke osa sellest vastastikusest sõelumisest ja kihvateritamisest on Albert Kivikaselt, kes tol ajal noid kirjanduslikke maajagamisi vahel ühe kõrvaga juhtus päält kuulama, kirja pand brošüürin „Maha lüüriline šokolaad!..“

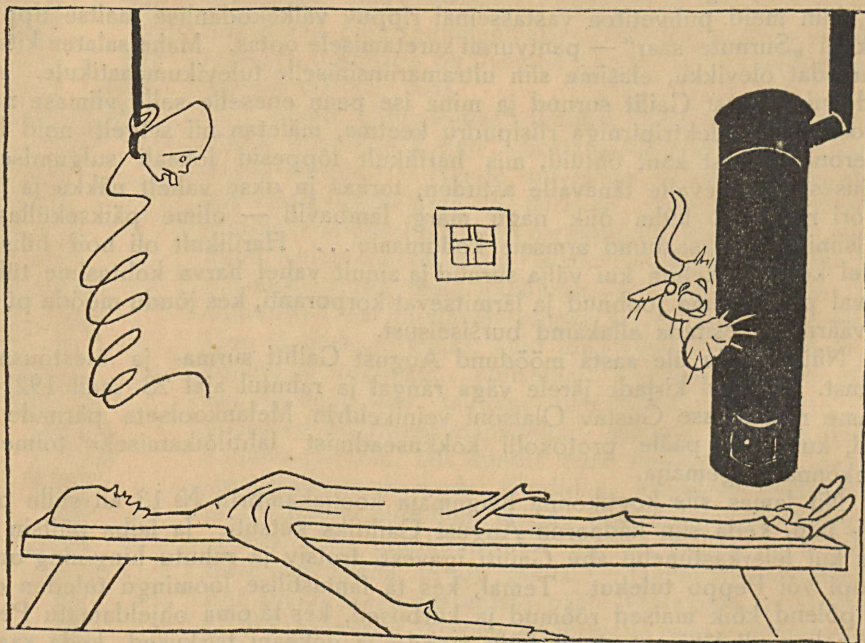
Nii veeresid lameda väikelinna hallid päevad Surnud Roti kohvikun ja melankoolselt aigutavad õhtud Svidrigailovi restoraani poolavat kabinetit lavva taga, kun meid puhvetittoa vastasseinal rippuv väikekodanlise maitse tipp — Böcklini „Surnute saar“ — pantvurmi suretamisele ootas. Maha salaten kitsast ja lamedat olevikku, elasime siin ultramariinsiniselle tulevikumaastikule. Ah, nüüd kui August Gailit surnud ja mina ise pean eneselle selle viimase nalja ärahoidmiseks elektripirniga riisipudru keetma, mäletan nii selgelt noid Dekameroni vaimust kant õhtuid, mis harilikult lõppesid lokaali sulgumisega. Tühjusest kõmisevalle tänavalle astuden, torkas ju ukse vahelt näkku ja hingelõõri rõske ja külm õhk nagu märg lambavill — olime päikseküllasest Apelsiiniast taas saabund armsale kodumaale... Harilikult oli noil hilisöö-tundel kogu väikelinn kui välja surnud ja ainult vahel harva kohtasime tühjal tänaval paari-kolme joobnud ja lärmitsevat korporanti, kes jõudu mööda püüdis vääriliselt esitada allakäind buršiseisust.

Nüüd on ju üle aasta möödud August Gailiti surma- ja ülestõusmis-päevast. Ta suri kirjade järele väga rängal ja rahutul ajal 23. mail 1921. a. südame rabandusse Gustav Olafsoni veinikeldrin Melankoolsete pärnade tänaval, kust laip päale protokollit kokkuseadmist lahtilõikamiseks toimeteti kogukonna haigemaija.

Nii lamas siis kogukonna haigemaja kooljakambrin № 13 all selle pika mehe laip, keda siin hädaorun August Gailitiks kutsuti. Ja laiba päitsin kükitas kui leierkastimehe ahv Gailiti igavesti trotsiv ja rahutu hing ning ootas Jestopi või Peppo tulekut. Temal, kes ta fantastilise loomingu tuleden olid läbi põlend kõik maised rõõmud ja kurbused, kes ta oma ohjeldamatu Pegasuse seljan oli läbi ratsutand kõik mandri ja ookeani tsirkused, keda saatan oli kannud kui oma vägevuse tunnistajat planeedilt planeedile — oli igav pimedan ja lagunemise protsesside järele lehkavan morgin.

Teda ei huvitand enam miski asi siin maakeral päale selle pika mehe juba kolletama löönd laiba. Alles nüüd tundis ta, kui väga ta seda oli armastand! Ta silitas käega üle biljardipallina läikiva lagipää. See oli külm ja higiniiske. Ja siis äkki tundis ta ääretut vastikust ka sellegi vastu. Ta ajas enese püsti. Nähtavasti ei olnud kellelgi teda ilma selle maise kehata tarvis, isegi saatanal põrgun mitte, sest ega's ta muidu nii kavva oma selli Jestopi saatmisega poleks viivitand. Siis silmas ta rihma oma laiba kõrval lebava koolnu niude ümber. Ja siis äkki sähvatas idee ta pääst läbi: võtten rihma koolnu niudelt sidus selle oma laiba päitsi kohal seinat roostetand naela külge ja poos enese üles.

August Gailiti hing siputas agoonian omi pikki koivi, ajas kollase keele suust välja — ja oli sellega! Ent nüüd algasid maestro ülespood hingega kummalised metamorfoosid — selle algelementideks jagunemine. Poodu paheman ninasõõrmen kuuldus hädaldav pirin nagu oleks ämblik võrgun kinnipüüt kärbe kaelasooni oma kihvadega kôditand, ja säält puges aeglaselt välja must matsakas porikärblane. Ent paremast ilmus päevaval-

Gailiti hing konksu otsan

gele lumivalge liblik õrnroosade joonekestega värisevail tiivalehil. Porikärblane põristas veel paar korda nagu propeller, poodu ninaotsan omi tiibe prooviden ja tõusis siis lendu. Seda just ootas Jestop, kes kogu aeg morgi musta raudahju taga nahkhiirena oli varitsend. Ta lendas säält noolena välja ja pirisev porikärblane kadus Jestopi karvasesse kurku. Oma naabri kurba saatust silmaten, liugles valge liblik lumehelbena õhku ja, enne kui Jestop teda suutis tabada, vilksatas ta August Gailiti laiba ninasõõrmesse.

Ja nüüd sündis, mis sündima pidi: laip äigas käega korra üle oma otsaesise ja tõusis siis istukille, imestusega oma ümbrusen ringi vaadaten.

August Gailit oli surnust üles tõusnud, uuesti sündind puhtana nagu kord emahust, sest Issand oli talle meelearandamiseks veel elupäivi annud.

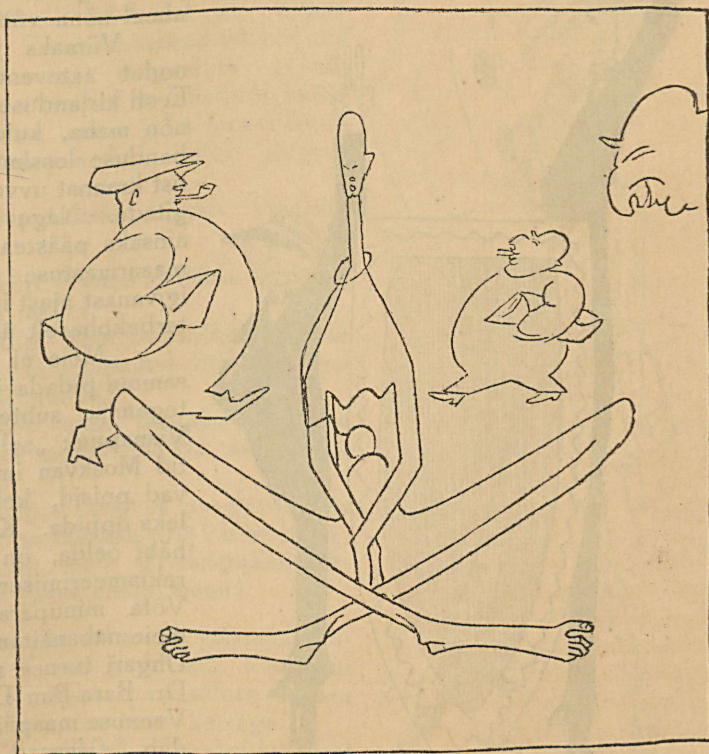
Kui morgivaht järgmise päeva varasel hommikul № 13 koha tühja leidis olevat, siis arvas ta, et siin hariliku arstiteaduse üliõpilaste laibavargusega kogukonna haigemaja morgist tegemist on ja et asjata tülikaid sekeldusi ametivõimudega ära hoida, selleks paigutas ta № 13 tühjale lavale öösel morgi lähedalt pargist leit ühe vististi nälgasurnud hulguse laiba, kes umbes sama pikk ja kollane oli kui August Gailitki. Ähmase laterna valgusel uvve juuretuli ja katkiseid dokumente revideeriden, leidis ta, et see oli omal ajal kõmuliselt kuulus Zakomino tsirkuse väljateenind pajats Nuukala.

Ja see oligi Nuukala, Zakomino tsirkuse väljateenind pajats Nuukala, kelle anarkistid järgmisel päeval August Gailiti pähe suure pombiga matsid Pauluse kabelisse.

Ent ellutõusnud August Gailitiga oli Issandal üks tark nõu.

*

Ja, vaata, Issand pani August Gailiti elama Kuld-Lõvi Baabeli, et järele katsudatemanee-rud ja südame salajamad soovid. Hirmus oli noore Daanieli elu Baabeli metsalise koopan hammas hamba ja küün küüne vastu ülbe Kuld-Lõviga. Kogu see koobas kihas marodööridest ja spekulantidest, hangeldajaist ja avantüristidest. Siin oli Juuda mehi ja lätlasi, armeenlasi ja jaapanlasi,

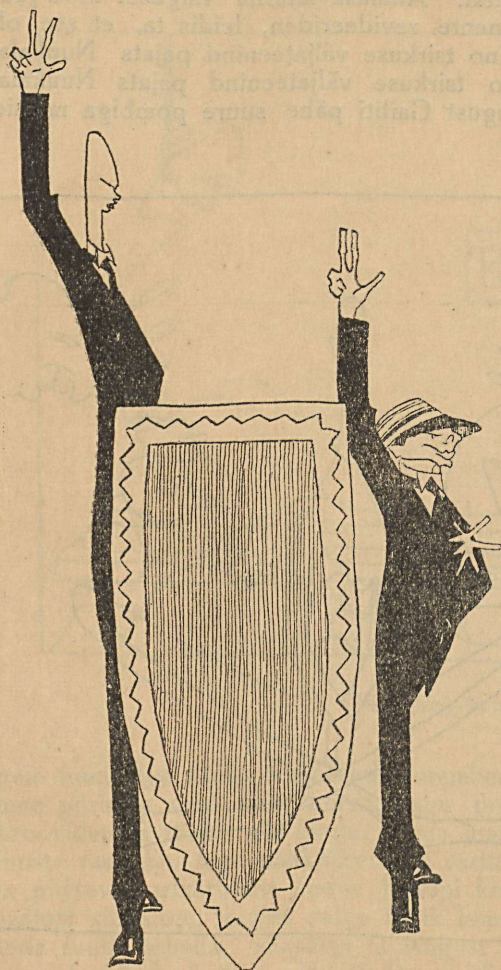
Kuld-Lõvin

enamlasti ja monarkiste, kokotte ja seltskonna daame. Kogu seda loomaeda ühendas ühine piirituse väljaveo huvi diplomaatilisten pakkiden ja vene soobolite ning briljantide iha. Ümberringi aeti kõige mustemat äri, ent kesk seda soppa istus surnust ülestõusnud Gailit kui jumalamees Buddha roosal lootose õiel ning vaatas üksisilmi oma naba pääle. Ta mõtles suurt ja sügavat mõtet inimsoo lunastamisest ja ligimesearmastusest.

Ja et vahepeäl oli tekkind uus kirjanikkude rühm Tarapita, kes kärevalt oma häält tõstis ja kogu seda Soodomat hukka mõistis, millen August Gailit ise kõrvuni suples, siis ootas ta ainult oma aatevenna Henrik Visnapuu päralejõudmist Venemaa uurimisreisilt, et rahvusliku kultuuri ning püha ligimesearmastuse tundmuse nimel sõna võtta.

Viimaks jõudis kohale kavva oodet aatevend. Ja siis pidasid Eesti kirjanduse dioskuurid kahekesi nõu maha, kuidas oma transiitkaubanduse lossimisel põhjaläind vaimlist kraanat uvvesti päevavalgele kergitada. Nagu ikka leiti ka siin, et ainsaks päästeabinõuks on see isamaarmastuse ankrukõis, mis juba igivanast ajast igal pool selleks väga tarbekohaselt ära kasutatet.

„Meie ei suuda aja nõvvetega sammu pidada just eneselle reklaami tegemise suhten,“ kõneles Henrik Visnapuu: „sellen on aga imażinistid Moskvan imepeenikesed ja osavad poisid, kellelt nii mõndagi tuleks õppida. Kodumaal selle vastu, häbi öelda, on isegi naised enesereklameerimisen meist ette jõudnud. Võta minupärast näiteks kas või meie nabanäitamise kunsti esitajanna Ungari turnee reklaami, millen teda Dr. Bara-Ban Duncani ristiemaks ja Veenuse maapäälseks aseaineks ülen-dab. (Vaesed Ungari daamid, mul oli teist mainit „ilu“ suhten enne-malt hoopis teistsugune arvamine!).

Lembitu kilbiga

Nüüd on tarvis moodustada uus kirjandusplatform, välja riputada uvved loosungite hilbud ja mis pääsi: tuleb avaldada uus manifest! Kuid selleks on tarvis organiseerida üks kirjanikkude seesmine kriis. Mis sellest, et veel käenoleval aastal on ilmud A. H. Tammsaare „Juudit“ ja Mait Metsanurga „Jumalata“ etc. — need vedelevad virnadena raamatukaupluste tolmustel riulitel. Ega siis kirjatäht kaante vahelt saa protesteerida. Meie aga organiseerime kahekesi üks kirjanikkude vaimline kriis ja ilmutame endid siis rahvale kui uvve, äsja leit evangeeliumi kuulutajad isamaarmastuse ja rahvusliku kirjanduse pasunate puhumise, tsirkuse vilede ja trummi põrina saatel. Nii sünnib üks kari ja kaks karjast ning sulavad kokku ühiseks isamaalisest vaimustusest juubeldavaks laulupeoks nii tõusik kodanlus kui kirjanduslik tsirkuserahvas. Tarapita mehed võivad küll selle pääle Koguja sõnadega reageerida: „Õndsam on kuulda tarkade sõitlust kui halpide laulu pidu“... ent Koguja on ammu juba moest läind, sest ta on veel palju vanem kui Anton Jürgenstein.“

Dioskuuride nõupidamine lõppes Lembitu kilbi litaaniaga:

Püha Lembitu kilp, Venemaa sõidu kurbade tagajärgede eest hoia meid!

Püha Lembitu kilp, meie transiitkaubanduse lossimise juures põhjaläind vaimlise kraana pärast ole meile patustelle armuline!

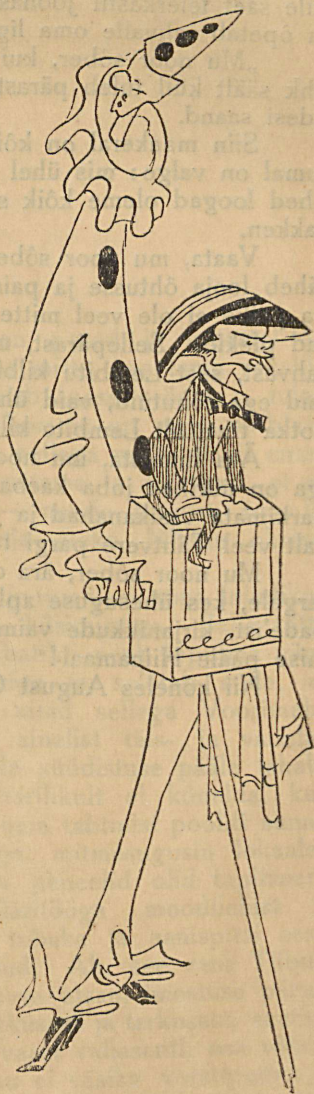
Püha Lembitu kilp, eilse, tänapäeva, homse ja ülehomse kirjanduse pärast õnnista meid ületunahomme!

Püha Lembitu kilp, Tarapita meeste kurja ja spekulatsiooni vastase moraali eest kaitse meid!

Püha Lembitu kilp, meie järjekorralise reklaami numbri pärast anna meile menu!

Nii sündis Päevalehe saba all sensatsiooniline number: August Gailiti ja Henrik Visnapuu kirjanduslik isamaa- ja ligimesearmastuse abielu rängalt isamaalise seitsmepuudalise kärsaga.

August Gailitil on villand balagaani labasest naljast, igavesest trummi löömisest ja karkudel kõndimisest!

Uus manifest

August Gailit on vahetand Žakomino tsirkuse pajatsi kollase trikoo sinimustvalge vastu. Nüüd kükitab ta oma ligimese- ja isamaaarmastuse noodile säet leierkastil Joonas Moori monookel tõuballaadi geeniuuse nabaaugun ja õpetab rahvalle oma ligimesearmastuse ja elutarkuse evangeeliumi:

„Mu noor sõber, kui olukord nõvvab, siis sülitä kas vôi joogivee kaevu, ehk säält küll tuleb pärast juvva, sest nõnda on tsirkuse rahvas enne meidki edesi saand.

Siin maakeral on kõik relatiivne. Neegri jumal on must, eurooplase jumal on valge: mis ühel must, see teisel valge. Ei ole õiget ega kõverat: ühed loogad oleme kõik suurel tsirkuse peremehel kord hobuse, kord eesli rakken.

Vaata, mu noor sõber, võta eenkuju päiksest: ta tõuseb hommikust ja läheb looja õhtusse ja paistab ühevõrra nii õiglastele kui õelatele, ehk küll ka päike ei ole veel mitte absoluutne täius, sest ka tema monooklil on mustad plekid. Sellepärast, mu sõbrad, olgem kui päike ja armastagem oma rahvast, sest Lembitu kilbi seisukohalt ei ole õiglasi ega kõveraid, ei rõhujaid ega rõhutuid, vaid ühed eestivennad oleme kõik, kes pääsnud Vene kotka tiiva alt Lembitu kilbi varju.

Ära himusta, mu noor sõber, ka poliitilist võimu, sest, vaata, selle eluiga on üürrike: juba kaebavad Konstantin Kavala pääle ühtviisi nii pargit kui parkimata vasikanahad ja Jaan Suure kustuv kuulsuse päike soojendab vaevalt veel Tähtvere pargi taha.

Mu noor sõber, ära ole ka sarnane sellele noorele Heidelbergi Ilmatargale, kes ühesuguse aplombiga kirjutab üliõpilaste üldmütsist ja markii de Sade'ist, kirjanikkude vaimplisest kriisist ja onanismi mõjust lillekapsa kasvamise pääle Hiinamaal!“

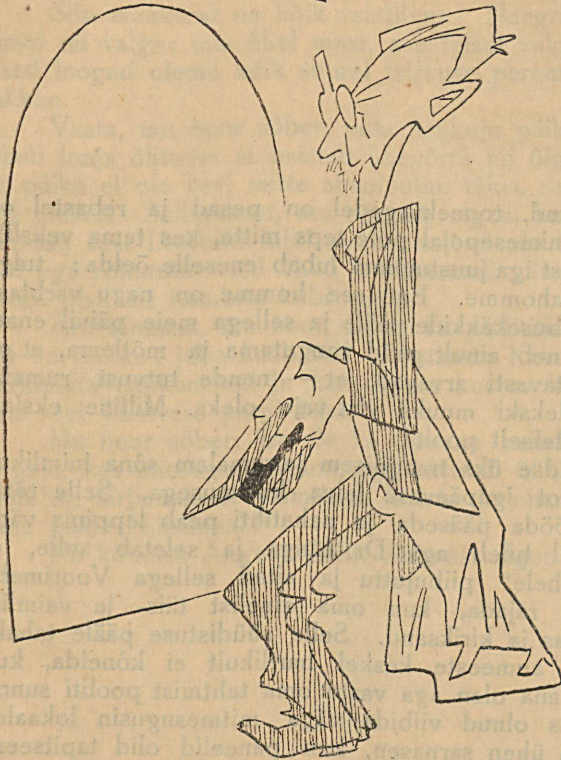
Nii kõneles August Gailit sinimustvalgen trikoon.

K O M P R O M I S S

Amblikkudel on võrgud, toonekurgedel on pesad ja rebastel on omad urud, kuid inimesepojal pole teps mitte, kes tema vekslile allkirja annaks, sest iga juustujõmm lubab eneselle öelda: tulge homme, tulge tunahomme. Ent see homme on nagu varblase lootus külmand hobusekäkkide pääle ja sellega meie päivil enam kedagi sisse ei vea. See paneb ainult pääd vangutama ja mõtlema, et on aga ilman naljamehi, kes nähtavasti arvavad, et — nende tutvust, rumalat juttu ja roppu nägu veel millekski muuks vist vaja oleks. Milline eksiarvamine ühelt ja kompromiss teiselt poolt!

Kompromiss. See on üldse üks traagilisem ja rumalam sõna inimlikun leksikonin, ent nii tihedalt seot igapäevase leiva küsimusega. Selle tõttu on temast ka nii raske mööda pääseda ja pahatihti peab leppima väga imeliku ümbruskonnaga. Sääl tuleb aga Dr. Luiga ja seletab sulle, et nii ja naa kirjutad „Päevalehele“ piibujuttu ja aitad sellega Voorimehe tänaval ülbe tõusikluse kantsi rajada, kun oma ainelist täis- ja vaimlist tühikotti püsti upitavad abjakas ja kiriksand. Selle süüdistuse pääle tahaks ainult lausuda: Kulla saks, aumeeste keskel harilikult ei kõnelda, kun keegi oma öö on veetnud. Täna olen aga vastu oma tahtmist pooliti sunnit seda tegema. Mul on juhus olnud viibida väga mitmesugusin lokaalen ja muu sean ka lühemat aega ühen sarnasen, kun paneelid olid tapitseerit kõrgesti sündind kindraliproova Lebedeva kääritöoga moodilehist ja Tiibuse Jaagu liiderliku aitumaga iga piibutäie tubaka ja aanispitsi eest, mis helled pangaherrad talle osaks saada lasknud. Ah, see vana Tiibus, kes kükitab kui vallasant rikka Abja talu pulmalavva otsan, imestuse pärast käsi kokku lüüv kõigest sellest aust ja ilust, rikkusest ja tarkusest, sealihä liudadest ja verivorsti virnadest, millest ka teda, vaest vallasanti, osa võtma kutsut. Ainult, et ta aga jorutaks, et aga ta suu ei väsiks vorstipudru ja seakamarat jahvatamast ega rikka, targa ja helde pererahva kiituseks joruta-

PÄEVALEHT

Tiibuse Jaak

mast! Ah, see vana Tiibus!
Ja, ja: Lauritsast hakkab
nii mõnigi vana sikk oma
halli habeme pääle kusema
ja läheb haisma — nii teab
kõnelda rahvasuu . . .

Sellen auväärt lokaalin
olen ka mina vahetevahel
mööda minnen jalgu puh-
kand, ja teps ei mitte roh-
kem. Siiski pean tunnis-
tama, et suurepärane asu-
tus. Nüüd ehitati veel va-
nale majale paar uut korda
otsa ja toodi Saksamaalt
vastset trükimasinad — ab-
jakas näitab, mis ta võib.
Kuid see päris õitseag on
vast alles een, sest varsti
istub kogu „Päevalehe“ toi-
metus seelikuin ja ainult
provva Johanna, kelle jalan
kogu meeskonna püksid, ja-
lutab toast tuppa ja käsutab
kui suurvesiir. Siis on üks
kari ja üks karjane, kosjakuu-
lutuste osakonna juure ava-
takse veel kohtamiskontor,
päälehe täidab Rebase „ilma-
poliitika“ ja kristlaste usu-
õpetuse jutlused, kuna joo-
nealuse eest hoolitsevad
Georgiine seitse tütart oma
lõukoerte sabapidi aknast
väljasikutamise ja veel hulle-
mate hirmu- ja armulugu-

dega. Just nagu oli see õndsa Jakob Kõrvigi ajal.

Päätõimetaja pukin püsib juba mõnda aega eht abjaka iseteadvusega
herra ja rajab „Päevalehe“ ilmapoliitikat. Omal ajal küpsetas ta tolleaegsele
riigivanemalle Konstantin Päts'ile maa meeoleolu ja rahva arvamise rebase-
kaku, millest see, naiivilt uskuden oma oraakli kompetentsisse, ranga kõhu-
valu sai. Asi lõppes kabineti kriisiga. Ja, usku on sellel päätõimetajal
oma suurte probleemide lahendamise oskusesse ja oraakli kutsesse, —

võib olla enam koguni kui Prantsuse Päikse kuningal, kui ta, sulge tindipotti kasten, silmi pilgutamata mõtleb: *l'opinion c'est moi...*

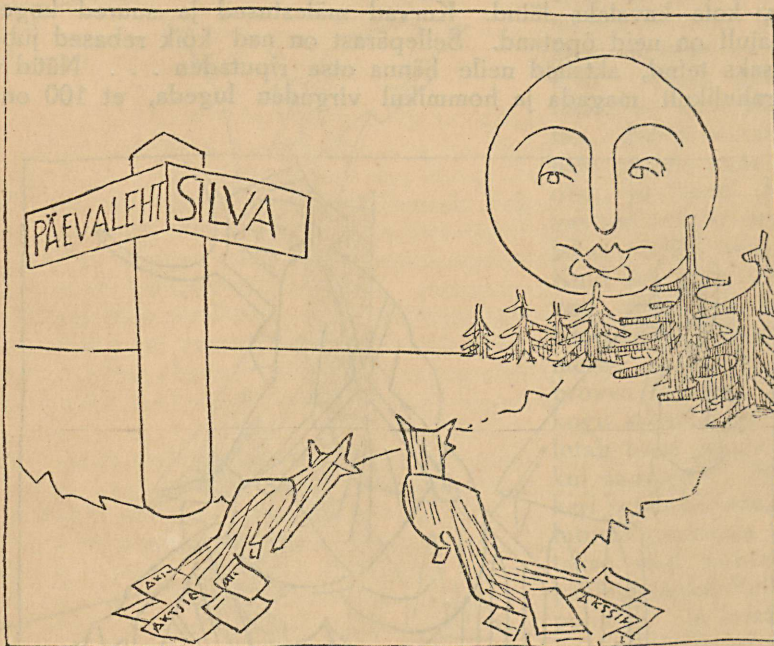
Sellen viiekordsen majamürakan Voorimehe tänaval kasvavad pangaherrade ja kirikisandate isamaalisel supil need rasvad, millest tõuseb kord rusikas, mis oma päka alla ähvardab painutada kogu meie vaimlise kultuuri. Siin põavad vilistlased oma suure isamaarmastuse aktsiate kuponge ja jahvatavad majandusliku tõusu nisupüüli. Ei ole Simsoni, kes nende nisuväljadelle läkitaks põlevate händadega rebaseid! Vilistid ise on meie päivil ka kole kavalaks läind. Kurvad mälestused ja suured kogemused Simsoni ajult on neid õpetand. Sellepärast on nad kõik rebased juba aegsasti taltsaks teind, aktsiaid neile hanna otsa riputaden . . . Nüüd võivad vilistid rahulikult magada ja hommikul virguden lugeda, et 100 on üleöö

Johanna tegutseb . . .

kannud 100, ja lõigata säält, kun teised külvand, sest rebased on taltsaks teht ja hauguvad metsa poole . . .

Vilistite nisu õitseb ja järjest kasvavad nende apetiidid. Kõik ostatekse kas üles või lüvvakse lihtsalt rahakotiga surnuks. Miski vägi ega võim ei püsi enam vastu kukru argumendile. Eriti kurb on konstateerida seda fakti ajal, kui nooruski ei ole enam voores. Mineval sügisel, näiteks, asutid Saksamaal õppivad Eesti üliõpilased omale seltsi, mille tarvidust üks

Rebased hauguvad metsa poole . . .

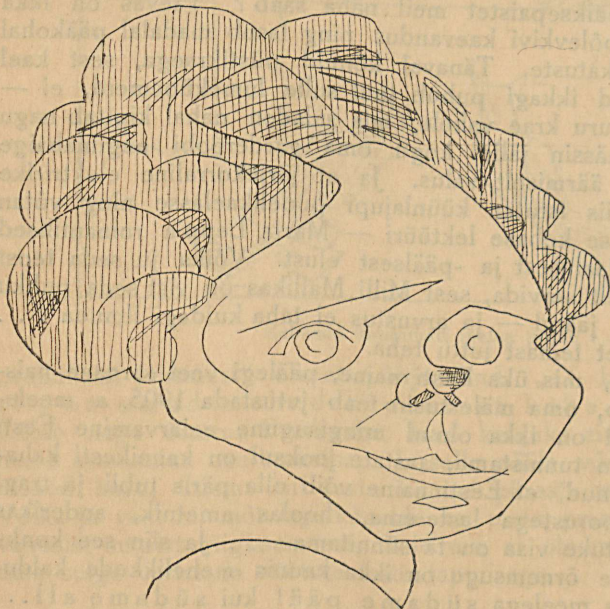
„vaimlisist juhtidest“ olevat põhjendand, „et kui ministriks saad, siis on omad mehed käepärast kohe ametisse panna“ . . . Kõlab nagu Kusma Prutkovist, kuid kahjuks ainult ühe valge päega noorherra avameelne usutunnistus. Ja selle pääle võib kindel olla, et sarnased mehed kord, ütleme nii aasta kümne pärast, maad ja rahvast valitsevad. Võiks ju veel nii mõndagi kõnelda ka meie praeguse-aja kahe-kolme aasta vanusist suurist riigimeestest, kuid ma ei ole mitte kuningas Herodes, et oma sulge veristada süütute laste tapmisega.

ORLEANI NÄIDSIK

Paastukuu on käen, ent Siberi külmad ei mõtlegi veel järele anda. Hommikuti on ikka oma 17 pügalat allpool nulli, ehk küll keskpäeval, kui jumal selget ilma ja päiksepaistet annab, tilguvad juba räästad, spordimehed nuuskavad nina rusikasse ja „Vaba Maa“ neegripoisid olevat koguni kollase tolmuliblika kinni püüdnud. Ent paljudest seda päiksepaistet meil näha saab? Taevas on ikka hall ja raske nagu Kohtla põlevkivi kaevandus ning lasub madalal pääkohal üle ülikoolilinna lamedate katuste. Tänaval kõnnid püstikraega, sest kael on kevadilmast haige, kuid ikkagi puhub tuul sulle lumekübemeid, ei — mingisugust peenikest jääpuru krae vaele, mis suladen nahal kipitab nagu boorhape. Kожu tullen mässin jälle kogu oma garderoobi angiinahaige kaela ümber, sest kurk on äärmiselt valus. Ja et järjekorraline elektririke majan maad on võtnud, siis istutan küünlajupi pudelikaelasse ning võtan kätte meeleolu ja valgustuse kohase lektüüri — Marta Lepp'a romantilised mälestused 1905. a. põrandaalusest ja -päälsest elust. Võiks ju seda teost natuke sulleotsaga arvustavalt servida, sest Milli Mallikas on vist seda puhku oma harilikust kohvist ilma jäänd — ja arvustus ei taha kuidagi ilmuda . . . Raamat ise on aga väärt, et temast juttu teha.

On ju huvitav lugeda, mis üks Eesti naine, päälegi veel sarnane nais-tegelane nagu Marta Lepp, oma mälestusina teab jutustada 1905. a. meeleoludest ja elamustest. Mul on ikka olnud mingisugune eelarvamine Eesti naise suhten, mis küll, pean tunnistama, aastate jooksul on kaunist kahanend. Olen otsuselle jõudnud, et Eesti naine võib olla päris tubli ja tragi perenaine, keskpäraste voorustega laste-ema, hoolas ametnik, anderikas spekulant jne. — ainult natuke visa on ta sünnitama . . . Ja siin see konks ongi. Tuleb välja, et meie õrnemsugu on ikka kaunis mehelikkude kalduvustega: ta kannab parema meelega südame pääl kui südame all . . . Nõnda et väljavaated selle „ühe miljoni“ suhten on täbarad.

Selle eest pakub aga meie õrnemsgugu asjast huvitet vaatlejale rikkalikku tüübimaterjali. Tarvis on aga veidi terasemalt ümbruskonda silmitseda, et otsuselle jõuda: eksemplaarest puudust ei ole! Siin on, näiteks, seltskonna daam, kes kuulus oma tarkuse poolest: ta lugevat (mõtelge ometi!) ainult filosoofilist kirjandust... Selle kõige taga võib aga ka terake tõtt olla, sest see daam on isegi „Ameti poolest kosilasest“ oskand mehe teha... Keegi teine daam, kes mehe püksid omale jalga ajand, tallutab kui kuri geenius oma meest kättpidi Toompää templi katuse poole, kust kõik Vabariigi ministrite aujärjed kätte paistavad. Esialgu lepib aga sellega, et mees ajakirjanduse kaudu parlamenti meie riiklisest elust püüab välja tõrjuda... Kolmas daam — noh, see loeb ennast kole ilusaks, armastab igal soodsal juhusel öla dekolteest välja aeleda, mingisuguse kodukoet hetääri osan esineda, auku pähe rääkiden oma naiivile mehele, et kõik teda kangesti püüavad, kuna selle viimase juures tuleb enam kui kahelda, sest vägisi tahab olla just midagi vastupidist... Kuid mis sinna parata: on ju nii raske kuulsa mehe naine olla! Ehk jälle Marta Lepp, juba Balzac'i ealine daam, kes lühikesen seelikun ja juuksed kahen palmikun neljateistkümne aastase kooliplikana armastab keksida oman põrandaalusen minevikun ja igale vastutulejalle mahedalt itsitaden kiidelda oma roosade sukapaelttega, püksipitsidega ja „ilmsüütusega“.

Marta Lepp

Kuid ma arvan, et mitte juhuslikult ei mängi Marta Lepp'a mälestusin esimest viulit tema „ilmsüütuse“ ja vabaarmastuse lood, millisest keelepekstust olevat osa võtnud kogu Tallinn ja Eestimaa — „kubernerist viimse linnavahini“, nagu autor ise teab kõnelda oman raamatun. Neitsite ilmsüütus on ikka suurt osa etendand igasugu uskude, dogmade ja legendide tekkimisel. Teadupärast on ju Buddha ja Kristus ka süütuist neitsitest sündind. Kuid meie läbi ja läbi materialistlikul aastasajal on see neitsite voorus oman väärtusen suuresti langend ja täie-

likult ehk oskavad sellest meie päivil veel lugu pidada vast mõned üksikud vanad amatöörid. Selle tühise asja pärast ei looda enam legende ega kuu- lutata kedagi pühaks. Kurb on sellepärast Marta Lepp'a reklameerit „ilmsüütuse“ saatus, sest ta on sellesinatse kaubaga vähemalt 500 aastat hiljaks jäänd! Sel puhul minu täielik kaastundmus autorille!

Ent siiski: kui palju silmatorkavat sarnadust vanahebreia naiskangelase Juudithi, prantslaste Orleani neitsi ja meie lugupeet suguõe Marta Lepp'a vahel! Sest piibel tunnistab, et Juudith isegi abielun oli jäänd puutumatuks neitsiks. Jeanne d'Arc'ist aga kõneleb vana kroonika, et vaimulik kohus, kes teda kui nõida tahtis tuliriidale saata, sest et ta kuradiga „vabaarmastusen“ eland, komisjoni määras tema neitsilikkuse läbikatsumiseks. Sellesinatse neitsilikkuse ekspertide komisjoni liigeteks olid kogend naised, lesed ja neitsid ning juhatajaks Jolantha, Jeruusalemma kuninga ämm. Kuid kõigi ootuste kiuste tunnistas komisjon, et Jeanne on alles süütu neitsi.

Nii palju otsustavat sarnadust mõlema naiskangelase vahel! Nii Jeanne d'Arc'i kui ka Marta Lepp'a saatus otsustamise juures on lõpuks suurima tähtsusega „ilmsüütuse“ ja „vabaarmastuse“ probleemid. Orleani neitsi juures konstateeris „ilmsüütust“ kogend naiste ja leskede komisjon, Marta Lepp'a suhten aga lahendasid selle piinliku küsimuse meie riiklikud ämma- moorid — Konstantin Päts ja Mihkel Martna „Tallinna Teataja“ ja „Uudiste“ veergudel. Et aga Marta Lepp'a „vabaarmastuse“ süüdistus kangelasmeelsuse suhten Orleani neitsi „vabaarmastusest“ märksa maha jääb, sest teda süüdistati ju „vabaarmastusen“ lihalikkude inimesepoegadega, mitte kunagi aga ku- raditega, siis ehk tohiks teda ka ainult meie Orleani näidsikuks kutsuda.

Kui nüüd ühe seevõrra tähtsa küsimuse lahendamise kallale asuda, nagu seda kahtlemata on Marta Lepp'a „ilmsüütuse“ ja „vabaarmastuse“ probleem, mille autor ise on rajand oma mälestuste raamatu ideelise tasapinna aluseks, siis tuleb seda teha ka täie põhjalikkusega. Peab arvesse võtma ka need asjaolud, mis selle „ilmsüütuse“ vastu kõnelevad.

Sest vaadake: Issandal oli hää meel Juudithi ja Orleani neitsi ilmsüütusest ja ta vaim puhkas nende neitsilikkuse pääl. Sellepärast õnnestasid ka nende vägiteod. Juudith tappis Assüüria väepääliku Olofernese ja päästis sellega oma kodulinna Petaania ja kogu Juudamaa hirmsast ärarüüstamisest, kuna Orleani neitsi Prantsusmaa inglaste ikke alt vabastas. Kõik need suured ajaloolised kordaminekud olid muidugi tingit sellest, nii teavad ju vanad kirjad kõnelda, et naiskangelased veel vabaarmastusele andumatud neitsid olid, kelle juures ükski mees ei olnud teps mitte magand. Hoopis teistsu- gust vilja kandis aga meie „ilmsüütu tütarlapse“ Marta Lepp'a lunastamise töö 1905. a. revolutsioonilisen liikumisen. Vene revolutsioon lendas korst- nasse. Selle järele tuli sõjaseadus ja karistussalgad, ihunuhtlus, mahalask- mised ja tapivoorid Siberi poole. Ja kui nüüd kõige selle pääle mõtelda, siis hakkab südame sopin kahtlus pesitsema: kas siiski ei ole mitte eksind meie ämmamoorid Päts ja Martna, kui nad Marta Lepp'ale ilmsüütuse tun-

nistuse välja andsid? Sest vanade kuulsate eenkujude järele otsustaden, ei oleks tohtind revolutsioon, millest nii vapralt naiskangelasena osa võttis „ilm-süütu tütarlaps“, nii rängalt äparduda. Siin ei ole asi enam klaar, ja koer on vist maet hää- ja kurjatundmise puu juurika alla...

Kurb küll, et see ajalooline h y m e n, millega Marta Lepp oma mälestusten nii väga kiitleb, jäljetult kaotsi on läind!

Eesti Rahva Muuseum on sellega palju kaotand.

Faint, illegible text in the upper section of the page, possibly a preface or introductory paragraph.

Main body of faint, illegible text, likely the primary content of the page.

KOKETTERIIST ISSANDAGA

I

Lasõja agoonia ning sellele järgnev ühiskondlik maavärisemine, mille järelkajana veel nüüdki perioodilised maaalused tõuked valuhogudena kogu inimkonna palavikun tuksatavaid liikmeid aegajalt raputavad, on meie noored kirjanikud ja kunstnikud kokku surund kodumalaise provintsi õhkkonda. Meie noored, kes on pidand tallama aastate kesten suurlinnade tänavaid ja omil rännakuil poolitama välisilmade avarusi, tulid tagasi suurrhivate kultuuride risttuleden põlend ja väljakujunend indiivididena, enesega kaasa tuvven suurlinna mõtlemissiisi ja moderni kirjanduse ning kunsti loomingu probleemide uusi taotlusja lahendusmetoode. Kuid kodumaa kunsti- ja vaimuelu lebas samasuguse vaikse Lammaste tiigina, nagu ta oli jäänd pärast viimist Noor-Eesti tervendavat veesegamist.

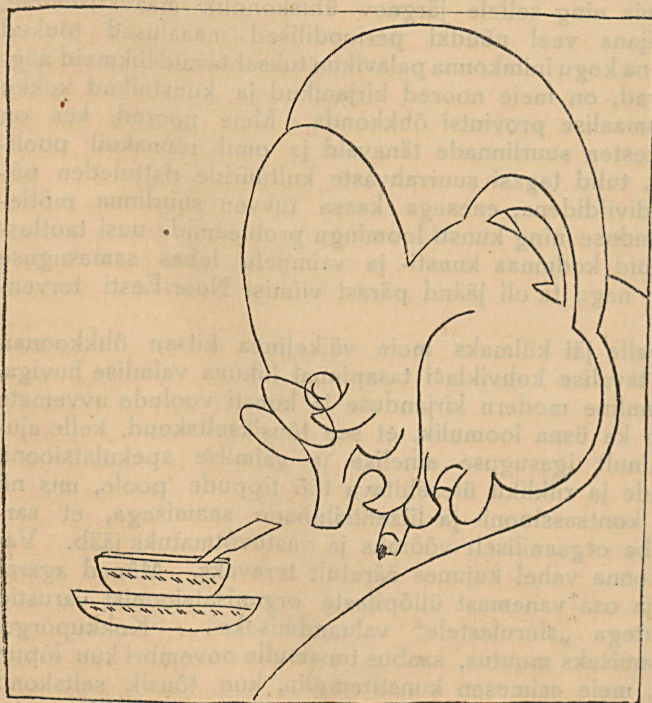
Noorele kunstirahvalle jäi külmaks meie väkelinna kitsan õhkkonnan tegutsev seltskond oma tavalise kohviklači tasapinnal liikuva vaimlise huviga, mis võõras ja kohe vaenuline modern kirjanduse ja kunsti voolude uvvemate saavutuste vastu. Ja on ka üsna loomulik, et see tõusikseltskond, kelle ajutegevus liikuma pand ainult igasuguse ainelise ja vaimlise spekulatsiooni, partei ninameeste kohtade ja riikliku ülesehitava töö tippude poole, mis nii lähidalt seot igasuguste kontsessiooni- ja litsentsilubade saamisega, et sarnane seltskond meile juba orgaaniliselt võõraks ja vastuvõtmatuks jääb. Vaherkord „meie“ ja seltskonna vahel kujunes ääretult teravaks. Mõned agaramad Tartu Äskulaabid ja osa vanemast üliõpilaste organisatsioonist varustid endid juba nahkkantsikutega „siurulastele“ valuandmiseks... Kokkupõrge, mis boheemlaste materdamiseks muutus, saabus tunamullu novembri kuu lõpun Tartu Vanemuise saalin, meie esimesen kunstitemplin, kun tõusik seltskond toore rusikajõuga oma väikekodanlise moraali diktatuuri protestantide turjal maksma pani.

Mainit põhjustel sündis eraldumine seltskonnast, kärsteti viimsed tutvuste niidid ja moodusteti „kunstiboheemi“ laudkond, mis kahjuks praegu lagunemisel. Eraldumine karjast on ju iseenesest hää asi, kuid pole hää ilma paheta! Nii siis olime olude tõttu sulet kodumaa väikelinna omavahe- lisse boheemi laudkonda, ilma mingisuguse väljapääsu lootusest sellest võlut kohviku ringist... Eladen sellen mikrokosmilisen laudkonna ideede ja hu- vide ilman, muutusime ise väiklasiks, jäime kärnatõppe, geniaalse enesearmas- tuse kärnatõppe! Arvatavasti olid mõned meist juba enne seda väiklast taudi põdend ja nii kärnastus kogu laudkond ühest või paarist paisen lambast.

Nii puruigav on oleskella selle igavesti tuhkjashalli põhjamaa taeva all, mis suitsutare madala laena lasub su pää kohal, mida mööda ikka idast loode, päevast päeva veereb päike määrdundkollase trummipõhjana! Igav on ja oled tulpind sellest igapäevasest istumisest boheemi laudkonnast: tahaksid kõrvuni haigutada, mehiselt käsi ringutada — kuid ei tohi, sest võiksid kogemata küünarnukiga oma lähema lavvanaabri enesearmastuse kärne riivata! Su ja-

lad on sest ligistikku istumisest rangipuie- na kanged, kuid pole mingit lootust neid kord välja sirutada, sest paratamatult peaksid oma *vis-à-vis* konnasilma tal- lama.

Nii siis: joo oma kohvi, istu edesi ja kärnastu kunni ise- loomu soppideni! Mõne laudkonna liik- me geniaalse enese- armastuse kärnad on, nii pikapääle konglo- meeruden, juba sar- vedeks muutund. Asi läheb teistel elukar- detavaks. Oled sun- nit selle tõttu küü- narnukke liigutama, sest kui meie kirjan- duse kohta on luba- tav öelda, et ta alles noor ja väeti, siis võib kirjanduslikkude

August Alle

nähtuste õiglase hindamise, erapooletu ja ausa arvustamise kohta julgesti väita, et need embriodena veel kuskil neitsilikun ajun idanevad! Meil arvustetakse, ehk jäetakse arvustamata, kuidas teos seda nõvvab, ainult tutvuse ja igasuguste isikliste suhete seisukohalt. Ja ma olen veendund, et meie ise, kirjanikud, omin kirjandusliken jäljetoone rohkem kirjanduslikku tõtt oleme väljendand, kui kõik meie arvustajad oma spekulatiivse arvustamise meetodiga ühtekokku! Kõlab natuke paradoksaalselt, aga pole mitte paradoks. Raske südamega tuleb konstateerida seda fakti kui haletsemisväärilist nähtust Eesti modernkirjanduse arenemisloon. Selle tõttu on luuletai sunnit teiste luuletajate kohta sõna võtma, ehk see küll mitte soovitav, kuid erakorralisten oluden siiski lubatav.

II

Euroopa rahvaste vaimuelu ja loomingu taevan särab veel praegu veripunane Mars, kes meie ajal maakerale on lähemal seisnud kui ealgi enne kogu kultuurrahvaste ajaloon. Kurjakuulutav planeet on küll juba kulmineerund, oma haripunktist veerengu poole möödund, kuid seda pikemaks ja kummalisemaks muutuvad rusksünged varjud, mis hiiglahämblikkudena roomavad üle maakera rüvetet, rüüstat ja kaevikute veristen kortsuden ning varemete rõugeten palge. Ahastusen ringutavad rahvad omi käsivarsi taevaste poole, kuid kõik, mis ilmale tuleb, kannab veripunase Marsi pitsarit. Eriti suur pöördumus vanast, ahastus ja meeleheit täidavad Saksamaad, kes oma eenkujulise majanduse ja ainelise kultuuri kõrguselt on varisend alla sohu, läbi eladen teravat ainelist ja ideelist pankrotti. Üle öö on äkiline murrang sündind endise orjaperemehe ülben ideoloogian: sakslane, kes veel eile rehkendas teiste rahvastega ainult kui überrahvustamise objektiga, kui kunstsõnikuga Saksa rusikakultuuri uudismaade väetamiseks, seesama sakslane sirutab täna välja oma kümme sõrme ja kaks kord viis varvast Issanda poole, lööb trummi igal tänava nurgal ja turu platsil oma ligimesearmastusest, kasutab igat tsirkuse seina ja laudplanki selleks, et sinna kleepida kisendavaten värviden plakaati „inimlusest ja vendlusest!“ Kuivõrd see järsk välispidine pöörang Saksa noorte ekspressionistide man on tingit vana hingestruktuuri murdumisest ja uue ideoloogia tekkimisest — seda on muidugi raske otsustada, sest analüütilise projektsiooni tõmbamiseks puudub veel tarviline perspektiiv, kuid kõigest sellest inimesearmastuse makulatuuri virnast ja rahvaste vendluse loosungite liiast trummeldamisest jääb lugejalle natuke teatraalne järeлмаик. Tundub, et Saksa ekspressionismi sisemisin atmosfäären ammugi kõik veel korran pole, et ta nii palju aega ja vaeva peab kulutama välispidise ligimesearmastuse mürgli pääle. Kõik see tuletab meele araverelist inimest, kes öösi üksinda metsateed käien hirmu pärast vilistama ehk mõnda lauluviit ümisema hakkab, et oma sisemist õuduse tunnet seda viisi maha suruda.

Kuid mitte asjata pole sakslased geniaalne maaklerite ja kaupmeeste tõug, kes ilmasõja lahtipuhkemise eel isegi inglasi hakkasid välja tõrjuma nende põliseilt kaubaturgudelt. Saksa rahva pisarad ei tohi asjata kaotsi minna: villitakse tsüsternid täis ahastamise ja Issanda poole kisendamise silmavett ning pannakse mööda raudteed liikuma. Nüüd on nähtavasti esimene laadung Eestini jõudnud, sest kui sa meie uuvemaid luuletuskogusid lehitsed, siis pead imestama, kust see ääretu silmavee nõretus ja käsivate ringutus Issanda poole meie, s. o. eestlaste man, kes meie oma 700-aastase ajaloo kesten kõige lootusrikkamat ja optimistlikumat ajajärku praegu üle elame; kuid lähemalt uuriden seda ekspressionistlikku Issanda appihüüdmise ja silmavee valangut, vilksatab sulle kuskilt ridade vahelt *Made in Germany*, mis kõik seletab . . .

Aja traagikast inspireerituna laulavad meil praegu peaaegu kõik loovad poeedid: Under, Visnapuu, Semper, Barbarus, Adson ja Kärner. Erilise Issanda poole appihüüdmiste, ahastuse ja käsivate ringutamise *valeurs'iga*, à la Saksa ekspressionistid, teotsevad Visnapuu, Under ja Adson. Kuid Visnapuu on ju kogu aeg olnud taevasfääridest affektiseerit: kord laulden Jumala Emast, Maarjast, Jumala Tallest, Kristusest ja veel mõnest muust Issandast — kuidas kunagi juhtub, nõnda et sellen suhten poeedi vastne luuletuskogu „Talihari“ oma ajalaulude Issanda poole kisendamisega vaid uut lisa toob tema endiselle vaimulikkude laulude kollektsioonile. Familjaarsus ja sinasõprus Issandaga on Visnapuul juba verre kasvand, nõnda et ülekohus oleks teda võraste mõjude ümbertöötamisen süüdistada. Hoopis teine lugu on aga Underi ja Adsoniga.

Kui ühel jumalikult raffineerit daamil on lubatav koketteerida igasuguse Don Juaniga, miks ei tohi ta seda mitte Issandaga, selle podaagrahaige vana-herraga, kes oma surnud härja kalestund silmiga vaatab taeva firmamendilt nii kaunis ükskõikselt alla selle vereleitsakun hapneva maakera päale?! Ja tõele au anden, peab tunnistama, et Under oskab selle podaagrahaige Issandaga flirtida! Ta ei tee eneselle ega Eesti daamidelle häbi: selleks on tal liig suur buduaari praksis seljataga! Oma suurepärase tehnika ja gratsiööside võrdlustega päästab Under auga oma ajalaulude riskandi positsiooni. See pole luuletaja süü, et ta käenoleva metsikult-toore ja rõveda ning eest-kätt ikkagi mehise aja tempoga ei suuda sammu pidada. Under, kes kogu aeg on harrastand oma pitsilisen buduaarin põlevate kirelampide, isemeelikute tujude ja veetlevate interiööride luulet, on ajalauluden omale truuks jäänd, sest siin-sääil vilksatab sarnane fraas:

Taevas on verine tähist ja siniseks näpistet kuust (!) . . .

millen veel niipalju väikekoodanlikku alkoovi intiimi pikantsust, millest tunneme endist Underi! Kuid Underi „Verivalla“ kandvam osa ei seisa mitte mainit ajalaulen, mitte naiselikun koketteriin Issandaga, vaid need on õiste tänavate ja kanaalikallaste meisterlikud kujutused, vald, mille intiimi luulet Under sama

hästi tunneb, sama koduselt ja usutavalt käsitab kui enne oma buduaari flirdi, väikekodanlikku moraalmõistet šokeerivan luulen. Lugege Underi luuletusi, kun poetess on astund oma isikliste elamuste ja kannatuste Kolgatalle, kun ta on vabastund ekspressionismi pääletükkivast paatosest — sääll on ta jälle võlv ja köidab kogu lugeja tähelpanu. Nüüd tekib küsimus: miks andub siis Under ajalaulude kahtlase väärtusega luulele, mis nii vähe vastab tema naiselik-lüürilisele andele? Selle pääle võib ainult hüpoteesiga vastata, ja et ma nii väga hüpoteese armastan, umbes nii kui Visnapuu naisi ja lillesid, siis püüan ülesseat küsimuse pääle hüpoteesiga vastata. Vaadake, kui teile igapäev küll värsin, küll pruukosti ajal proosan ette lauldakse, et te geniaalne olete, siis kohustavad teid olud selleks saama . . . Kuid geenius peab olema universaalne ning selle tõttu tuleb ajanähtuste pääle salmi mõõdun reageerida, et mitte pälvida etteheidet oma talendi ühekülgisusen ja konservatismis . . .

Ajalehin on Visnapuu uvvemat luuletuskogu „Taliharja“ ja Underi „Verivalla“ küll võrreld ja vaagit, küll arvustet ja vastuarvustet, ülistet ja maha teht. Mina isiklikult leian, ajalaule mitte arvesse võtten, et „Verivalla“ on tihedam, meeleolurikkam ja sellepärast ka, kunstiseisukohalt hinnaten, väärtuslikum. Kui aga võtta mõlemist kogust ja võrrelda luuletusi, millen lööb praeguse ajalavalaviku tuiksoon — siis eelistan Visnapuud. Sellen žaanrin jätab ta Underi kaugele maha just oma optimistlikkude luuletustega: „Kodumaa laul“, „Ole tervitet, tervitet“, kun kõlab mehine ja võltsimatu nooruse paatos. See on ka täiesti arusaadav, sest nagu ma ju eenpool tähendin, on üleelata aeg eestkätt ikkagi mehine aeg, titaaniline aeg, mille kehastamine naisel üle jõu. Paremalt juhtumisel võib sündida ainult hüsteriline karjatus Issanda poole. Kuid pole midagi parata, sest naised on ju isemeelikud ja tujukad — eriti veel geniaalsed naised . . .

Visnapuu laulab oma „Taliharjan“:

Õudne, õudne, õud!

Kuid uskuge mind: mul pole seda lugeden põrmugi õudne! Mitte koledust väljendavate sõnade kokkukuhjamisega, nagu seda õuduse sünnitamise meetodi muu sean Barbarus nii ohtralt tarvitab, ei anta õuduse traagikat edasi. Surm, mahalaskmine ja tapmine on praegusel ajal kaunis igapäevased asjad, ja nende palja üleslugemisega juba lugeja ihu kananahale ei aja! Lõppude lõpuks ei ole surm ka veel kõige pahem, mis võib elun ette tulla. Ja asjata ahastab Visnapuu, et tal on piinlik ja häbi, sest kellelgi olevat midagi torgat läbi . . . Mina leian, et see on üsna loomulik, sest „kui kellelgi midagi läbi torgatakse — on ikka piinlik ja häbi . . .“ Ja ega see ahastaminegi *post factum* enam midagi aita!

Kuid mul on tõesti õudne, kui ma loen Jaan Kärneri „Tõusikut“ (Ilo IV), seda praeguse aja demoraliseerit ühiskonna modernimat saadust. Õudne on inimese pärast, kelle tõbrastumine nii kaugele ulatub! Siin on luuletai

saavutand suurepärase efekti kõige lihtsamate abinõudega, ilma affekteerit paatoseta, ilma hüsteeriliste rõõgatusteta Issanda poole, ilma igasuguste võllapuude ning surnuluude kokkukuhjamiseta, sest see rattapöia jämeduste rasvaste ja üleni kuldsõrmustesse lükit sõrmiga auväärt seltskonna tegelane ja marodöör on jälgin kui kõik Flandria lahinguväljad kokku!

Vaba kõrvalmõjudest ja igasugusest vigurdamisest on Semper oma ajauluden (Kogust „Jäljed liival“). Siin muutub tema harilik gratsiöösilt nõtkel ja paindub, rütmirikas ja elegant värsijalg tihedaks ja raskeks kui massi jalaastumine. Luuletaja pilk sööstab tulekahist punavaid öid, jõuden visiooni selguseni neeme tipult alla taarna orjakarja lagistavat naeru heitva viimse relvun inimese kujutusena. On tunda, et mehise intuitsiooni käsivars valab aine vastavasse vormi.

Barbaruse ajalauluden on palju tuntavalt teht toorust ja jõhkrust. Ta kannatab Gailitiga ühe ja sama stiilipahe all, s. o. ta armastab ennast tüütuseni korrata. Ikka samad bakhanaalid, bokaalid, plakaadid, võllad, katastroofid, fanfaarid, finaaliid — ei ole leida lehekülge, kun ei haiseks hoovid ja raiped, mis ei kobrutaks paiseid ja muhke, mis ei nõretaks verest, higist, mädast ja muust sodist. Ikka ühed ja samad ropenduse leksikooni superlatiivid teevad lugeja lõpuks päris tuimaks: kõiki neid vängeid asju antakse üliohtralt, nõnda et paraliseerub tajumine. Pääle selle liig palju provintsteatri näitleja üleskrüvit, kriiskavat paatost! On jõudu ja algupära, kuid ajalaulude kisendavad dekoratsioonid ähvardavad kõik oma alla matta.

Ajavaimule ohvriks tood on ka „Sännä trubaduuri“ uuem luuletuskogu „Roosikrants“. Autor on tuntavalt noorte Saksa ekspressionistide, kuid eriti Prantsuse luuletaja Francis Jammes'i saksakeelse tõlke mõju all. Pääle Võru murraku on sellest kogust raske muud luulet leida. Kuid isegi see lüüriline murrak, millesse autor igasuguseid hieroglüüfe, konglomeraate, troglodüüte ja hüperoksüdaate jne. kui konne rattarummu pigistab (tarvitaden autori enese pildirikast võrdlust), on Adsoni ekspressionistliku sule all kaunis kahtlaseks žargooniks muutund. Peatan selle luuletuskogu man veel kord pikemalt.

III

„Looming“ I proloogi, mis autori hariliku harjumuse vastu seekord sidumata kõnen, on Visnapuu nähtavasti sõjakan meeleolun kirjutand.

Visnapuu istub värvimütsiga kui täisverd bursch kunagi ja nuhtleb ripatspiitsaga vasika nahka:

Pörr ja pauhh! Pörr ja pauhh!
Värise, kärise vasika nahk!

Tehke lahti Marie Underi parfümeerit buduaaride aknad ja virutage säält sisse Igorj Severjaanini „Crème des violettes“i“ tordid ja ananasid.

šampanjerin, mis korraga Visnapuu meelest nii väga värskes sõnniku järele haisma on hakand . . .

Kaasvõitlejad, mis juhtund?! On's tuli kuskil lahti?! — Pole midagi: poeet Visnapuu on peied, ta matab täna vanu jumalaid ja prassib — segab vahukoort kohviga ja revolutsioneerub iga lonksuga ikka rohkem. Visnapuu ja revolutsioon . . . Kuid Hugo Raudsepp'al on selle kohta ise arvamine, Visnapuu revolutsiooni tabavalt iseloomustaden: „See on kammermuusika Martin Lipp'u mulinast. — mitte revolutsioon!“

Autor proklameerib oma manifestin „kõlbluse püstloodimist“, kuid isegi sellega on ta tsipake hiljaks jäänd, sest see „kõlbluse püstloodimine“ on juba, kui ma ei eksi, pisut varemalt meie esiisa Aadami poolt üles leit, kui ta veel Paradiisi aian hää- ja kurjatundmise puu all Eevaga õuna poolitas . . .

Visnapuu ähvardab halastamatult porri tallata kõik eleegilised aidroosid, sirelid ja tümianid, — kuid tuleb vist esmalt oma lilleaed sirelitest puhtaks rookida ja sama „Looming“ I 44 lhk. armutalt välja kärstada, kun lillehukkai, suur revolutsionäär ja luuletai Henrik Visnapuu laulab :

Üks sõgeduse võrdlus: sa ja ma!
Jah, lillesid kui sa
ja naisi ka,
nii armastan ma lillesid kui sa.

Ja teisen oma hiliseman luuletusen „Sireli“ (Talihari), mis dateerit jõulukuuga 1919, laulab ta :

Sirelit kodu akna taga
sireli, sireli
Sirelit Eo! uinu maga!
Sireli.

— — — — —
Sirelis sõda, sirelit kanda.
Sireli, sireli.
Sirelit raua vastu anda.
Sireli.

Ja saman tempon edasi! Tervelt 35 korda sirelit luuletuse 78 sõna pääle! Omasugune sirelitamise rekord. Nähtavasti on Visnapuu oma „Loomingu“ programmi manifesti kõva „põllumehe“ auru all ollen kirjutanud, sest teisiti ei oska eneselle sarnast suure aplombiga enese sissekukatamist kuidagi seletada. Tuleb autorille soovitada, et kui ta tulevikun uut proklamatsiooni või manifesti hakkab kirjutama (sellest tõvest juba Visnapuu kui tõsine revolutsionäär lahti ei saa!), siis ta seda vähemalt kaine pääga teeks!

Oma teisen artiklin „Aasta 1920“ heidab Visnapuu teistele surnud Siuru ühingu liikmetelle ette nende loomingu sentimentaalromantilist põhi- tooni, vormi mängitamist jne. Ja, imelikud asjad võivad isegi hää luuletajaga, nagu seda on Henrik Visnapuu, kui ta hakkab üht proosa artiklit

kirjutama, — sest kui meie, s. o. luuletajate käest küsitaks, kes on teie keskel sentimentaalim noorherra (Adson välja arvat), siis oleks ühine vastus — Henrik Visnapuu! Ja kui küsitaks, et kes on Eesti luule vormi mängitamist kuni absurdini kultiveerind — siis oleks ainuke vastus: „Ssu, ssu'de, Eo-keste eo-eo, Mõmm-mõmm mõmm, Oudne, Oudne, õud“ jne. autor, Igorj Severjaanini truu kajastai — poeet Henrik Visnapuu! Kuid rääskamise meetod iseenesest on aus! Nagu venelased ütlevad: „С больной головы на здоровую!“

Pääle Visnapuu esineb „Loomingun“ veel Richard Roht oma novelli „Valgustatud akende taga“ ja Johannes Barbarus nelja luuletusega. Rohtil õnnestavad meeolude miniatüürid, ta on ka võrdlemisi hää impressionistlikkude maastikkude maalija. Kuid sündmustik on tal harilikult, nii kui kõne all olevan novellingi, ikka imekspanemisväärt šablooniline. Rohtil näib täiesti puuduvat see *nervus dramaticus*, et omi novelli tegelasi usutatavana liikuma panna, neid lugejalle mitte automaatidena, kes peavad vedrutama kui puped marionettide teatrin kord kindlaks määrat kava järele, vaid elavate inimes-tena näidata. Ikka kordub tal fataalne süžee sammujast, ehk hiilijast mööda lõputa teid ja papli alleid, sinna juure veel üks idioot — ning Rohti ensemble kinofarsiks on käen. Finaaliks — jälle pöördumine õhe, rännak mööda lõputa teed . . .

Barbaruse luuletused vastaksid sisuliselt ehk kõige rohkem Visnapuu revolutsioonilise manifesti nõudmistelle.

Kõike kokku võtten tuleb konstateerida: *Montes pariuntur, nascitur ridiculus mus* . . .

Kui Visnapuu teoreetiline kuraasitamine maha arvata, siis võib „Looming“ I ilukirjanduslikule osale julgesti „Siuru“ IV etikett pääle kleepida — ainult „Siuru“ III-st oleks ta tükk maad õhem . . .

Kuid elagu igasugune hapnema läind sireliten vahukoore revolutsioon!

Põrr ja pauhh! Põrr ja pauhh!
Värise, kärise vasika nahk!

IV

Üle öö on Jaan Oks eneselle uue üllatava patrooni leidnud: traagilise ilmega kurbkollasel näol teeb Sännä laulik Jaan Oksa „Kannatamise“ eenkõnen resigneeriva käeviipe, otse põrutava abitusega kalkuleeriden, kas seda raamatut üldse välja anda või mitte . . . Kuid ikka see provintsilinna ülesleidjate kiuslikult fataalne saatus — oma geniaalse ülesleidusega ikka ja igavesti hiljaks jääda! Teame ju seda kõik, kui suure armastusega on Friedebert Tuglas hoolitsend Jaan Oksa käsikirjade eest. Isegi omil raske-mail maapao aastail, liikuden poliitilise emigrandina väljaspool kodumaa piire, on ta neid enesega ühen tassind kui kass omi poegi, aegajalt mõndagi trükin ilmutaden — kuivõrd seda lubasid tollaegsed kitsad kirjastamise

olud. Teame seda kõik, et see on just suurelt osalt Tuglase teenus, et ta Jaan Oksa nii Arthur Adsonille kui ka paljudelle teistele on säilitand. Ja sellepärast on ka väiklaselt inetu Sännä trubaduuri rebasesaba viibe Tuglase poole raamatu eensõna viimase fraasin!

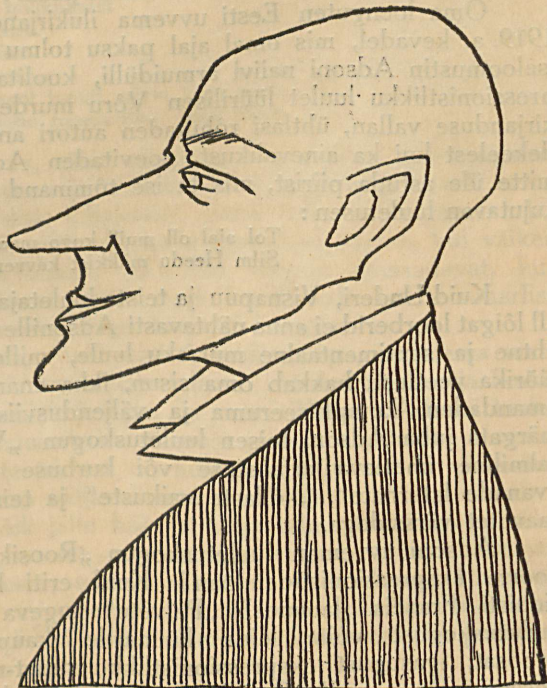
Kuid ma usun, et ka kadund Jaan Oks ise ei rõõmustaks oma uue patrooni üle, kes „Kannatamise“ pühendusen laulab:

Su vaimust osa saanu ole mina . . . (sic!)

Ühelt poolt Jaan Oks, see otse vulkaanilise jõuga loov, igavesti rahutu, igavesti otsiv ja trotsiv sünge titaan, kes oma anarkilise luuletaja hämara hinge heitnud ürgjõulise protesti leekidesse, ja teiselt poolt Arthur Adson, talupoisilikult lame ja lihtsameelne, sentimentaalselt naiiv oma mütanahast mütsikesten, tsirgukesten, tsireliten taluden, pajupilliden ja polkaden! Nähtavasti atrofeerub Sännä trubaduuri realiteedi tunne oma ande ulatuse kohta imejõudsalt — sest vastasel korral ei oleks ta eneselle sarnast ülikoomilist võrdlust mitte luband. Kuid üht hääd asja, nimelt julgust, näikse tal üleliagi olevat: sarnase representeerimise viisiga ei saa mitte igaüks toime!

Ja, nagu kurb kogemus näitab, on meie päivil äragi surra elukardetav, sest keegi ei või garanteerida, et *post humum* mõni väiklane kirjanduslik spekulatsioon sinu mälestust ära ei kasuta!

Ma ei saa lihtsalt aru: kui Adsoni nii veetleb kirjanduslik patronaat, miks on ta oma kaitsealuseks just Jaan Oksa valind, kelle mälestuse kohta ta ihust ja hingest tahab oma okkupatsiooni maksma panna. On ju veel teisi, alles elavaid, kuid täiesti surnuks vaigiti kirjanikke, kelle saatuse saatus nii väga Jaan Oksa saatuse sarnane, kuid kes oma hingelaadi poolest peaksid Sännä laulude laulikulle palju lähemal seisma kui seda on Jaan Oks — näit. luuletuskogu „Mulgimaa“ autor, endine Raja

Arthur Adson

küla koolmeister Hendrik Adamson . . . Kas Adson on kuulnud temast kuskil räägitavat, või kirjutetavat? Ainult Hugo Raudsepp läks kunagi „Tallinna Teataja“ joonealusest temast libamisi, nii poole sõnaga üle.

Kuid aeg on tulnud puruks käristada viimseid niite selle kirjandusliku vale võrgun, mis meid ümbritseb ja millen sipelden lämbume!

Hendrik Adamson, luuletuskogu „Mulgimaa“ autor, on selle tõttu tänapäevani kirjandusliku näitelava kulisside taha jäänd, et teda ei ole mitte omal ajal kilbile tõstnud kõigevägevam Siuru blokk, nagu Adsoni, et tal ei ole oma Underi, kelle aupaistuse raamin Adsoni luule kui väike impressionistlik etüüd päris kena välja näeb . . . On viivitet „Mulgimaad“ arvustamast just selle tõttu, et Adamson oma murdekeele ja ainevaliku poolest Adsonile nii lähedal seisab: mõlemate luuletajate toodangu võrdlemine oleks möödapääsmatu ja otsus ei langeks mitte Adsoni kasuks. Ühelt poolt — oma mehele meelehärma sünnitaden (oh seda väiklast enesehellust!) riskeerid tutvuse lõpetamisega, ja teiselt poolt — oma paremat äratundmist võltsida ei taha . . . Nii jääbki raamat arvustamata ja autor unarusse. Ei ole midagi parata, sest kitsad olud seovad käsist-jalust!

Oma loenguten Eesti uvvema ilukirjanduse üle Tallinna rahvaülikoolin 1919. a. kevadel, mis omal ajal paksu tolmu sünnitasid boheemkonna ringin, iseloomustin Adsoni naiivi armuidüll, koolitare ja lapsepõlve mälestuste impressionistlikku luulet lüüriksen Võru murden kui sümpaatilist nähtust meie kirjanduse vallon, ühtlasi rõhutaden autori ande piiratust, mis tingit nii murdekeelest kui ka ainevalikust, soovitaden Adsonille eneselle truiks jääda ja mitte üle astuda piirist, mis ta ise tõmmand oma võimisele ühen lapsepõlve kujutavan luuletusen:

Tol ajal oll mull' kogo maailm Sännä:

Silm Heedu mäkkist kavvemball' es küündü . . .

Kuid Underi, Visnapuu ja teiste luuletajate moodsa ekspressionismi tähe all lõigat loorberid ei anna nähtavasti Adsonille hingerahu: tema hääsüdamlikult lihtne ja sentimentaalne murraku luule, millen nii palju teo- ja ärkamisaja lüürika veetlust, hakkab oma sisun, ikka enam talupoisiliku dekadaansi ilmet omandaden, komplitseeruma ja väljendusviisin moderniseeruma. Seda oli märgata juba Adsoni teisen luuletuskogun „Vana laterna“, kun mõni paarisalmiline imetleva armastuse või kurbuse vinjett teose väärtust poolitas „vanade laternate“, „kõllaste vaikuste“ ja teiste moodsa sääsekurnamise teel saavutet värssidega.

Adsoni uvveman luuletuskogun „Roosikrantsin“ on autor täiesti Saksa noorte ekspressionistide loan! Kuid eriti kannatab ta prantsuse ekspressionisti Francis James'i „Palvete“ tugeva suggestiooni all . . . Sellest luuletuskogust võite leida küünarde kaupa rütmita ja halvasti riimit proosat, igasugust ekspressionistlikku nipet-näpet — segi pillut Nabuhodossori, Ramses II, Periklese ja teiste kolossidega, võite leida edvistamist oma „pehme süämega“ (Tunneme seda „pehmet süänt“, mis oma

väiklasen ôelusen isegi Gailiti pince-nez'le armu ei annud!) ja iga paari salmi tagant üks dessertlusika täis tillukest ropendust! Ühe sõnaga: üks ekspressionistlik kabelipüha metsatagusen külan!

Adsoni kohta võib väita, et ta omad laulud on laulnud, sest Sännä motiivid on otsan ja üle „Heedu mäe“ ei ole ta suutnud astuda. Üleronimine Sännä karjatarast on täielise fiaskoga lõppend! Vereleilin lämbuva inimsoo turmalise traagika värssidesse valamine — see suur ekspressionistliku kannatamise fresko maalimine, nõvvab hoopis süngemat ja tõhusamat värvimulda, kui seda on Võru murde lüüriline akvarell, hoopis tugevamat kätt, laiemat ja lopsakamat pintsliööki, kui seda Sännä impressionistlikkude tunde ja meeoleu miniatüüride meistrilt tohiks nõuda. Intellektuaal-filosoofilist elementi on Adsoni lüürikan ikka õhukeselt olnud, kuid nüüd on ta korraga idee pääle tulnud igasugust „sügavust“ harrastama hakata, selle man aga suurt varvast pidi oma mõttesügavuse teibaauku väärahtaden, nagu see äpardus mullu Richard Rohtiga sündis, kes „Vanu laternaid“ arvustaden üht Adsoni luuletust, kui ma mitte ei eksi, siis vist:

Ma ei tiia, minkperäst

Ma ole kurb.

Kas tuuperäst

Ma ole kurb,

Et ütsikol seol tunnil mõtle Sino pääle,

Sa kergejalgne rassemülnne, Sino pääle.

kirjakeele hakkas ümber lavastama, säält mingisugust poeetilist mõttesügavust otsiden. See on täiesti asjatu vaev ja tarbetu töö Adsoni vahelduvate armuja kurbusmeeleolude tibatillukesist killukesist jumal teab kui sügavat mõtet otsida. Õppigem hindama neid, võib olla naiivilt-sisutuid värssse, kui väikese pudikeelega lapse rütmilist laterdamist, võib olla vaevalt arusaadavat, kuid millesse sulet nii palju omapäras tarmi meie harilikkude krobe-konarliste konsonantide ja teravkõlaliste vokaalidega harjund kõrvale.

Hendrik Adamsoni luuleala, võrdlemisi Adsoni omaga, on laiema ulatusega, tema and, mis kurdumisel, on suurjoonelisem, mitmekülgsem ja fantaasialopsakam, tema värss on kindlakujulisem ja rütmirikkam. Adsoni luulen, näit., puudub peaaegu täiesti humoristlik element ja sügav, põrutav elamuste traagika: kõik tema kurbus — teate, see on niisugune tillukene ja vähenõudlik armatsemise melankoolia oma väljavalitsetu eemaloleku tõttu, silmab ta aga oma ainumat — siis on kõik jälle hää ja kogu talu „tsireliten ja häiermiten“ . . . Adsoni kurbus — see on sarnane vaikne, pisut nukrustav meeoleu, millen midagi ei lõhestu, midagi ei murdu ega rakata. Kogu see meeoleu vinjetikeste lüürika on paremal juhusel vaid pihelga pulkadest, sireli õitset ja konnarpidest käsitsi kokku nikerdet impressionistlik pildiraam oma armsama, oma ainuma portreele.

Hendrik Adamsonil sellevastu on palju elujõulist ja omapäras huumoori. Võtame näiteks tema:

Tonn Kihut

Ta savipardsild siiva ära kakas'
ja luuleobesele külgi jakas' —
las lennate!

Läits konnakuuse mõtsa üle nell'ä,
all leive vägeveste kurekellä —
las lennate!

Sarnase valdava humoori ja ratsutamise rütmiga on kogu luuletus otsast lõpuni läbi viid. Palju rahvapärast humoori on veel „Pagemisen“, „Simp-sunin“ ja „Esiendäst mõista'n“, kun Adamsoni häätahtlik humoor paiguti küünib kibeda pilke ironilise teravuseni.

Õudselt võluv on „Järve“ (Peipsi) kujutus, mille algusen järv kirgab kui impressionistlik hiiglamaal roosakalt küdeva aolambi, veripunaselt lõõskavate tõusengute ja veerengute kajastusen, suvise õhtupooliku taevasinetusen järve pinnal ujuvate rõõskpiimaliste ja vaskrunkaliste pilvesaarte ümber. Kuid vahel on see järv luuletajalle nii õudne — surmajärv kui uppuja hädakisa löikab ihhu, tungib luuni — ja siis on ta jälle täis noorte suplejate naeru ja rõõmukilkamist ning see toob uvvesti lepitust luuletaja ja järve vahekorda.

Ent viimaks saabub turmaline päev, mil luuletaj, seisten järvega palgest palgesse, peab nägema järve jääl tapetute paatund verd, jää auken vägi-valdse surma toorelt-inetut lõusta . . . Katkestub poeedi ja järve vaheline suhe, isegi järve kohin jääb luuletaja hingele võõraks — sest ajast nende vahel igavene valuvöö! . . Isikliste elamuste õudne traagika, rõveda ja toore aja ilge lõust on luuletaja poolt osavasti tabat ja tihedasti veerevasse värsi-jalga sulet.

Hendrik Adamsoni kogun on nii mitugi hääd luuletust, kuid kõigist neist eelistan üht — see on :

Puulba õdak

Liig tuli kõõmanu, nüüd sadap kiindrust alla —
ei kistu enne Jaani kunag' päeva taht.
Koit lhäl tahap pästä 'üükest valla;
nuur olla igätsus om sāngi päetsin vaht.

Sann palanu, all vihub puulba õdak,
lääp ussest lõunuge tüüpäevä igi, tolm.
Nahkiiri valge rõõva pääle võtap
poiss-porgen maha, kähen joba kolm.

Kos tüdruku, kes tullu vahtma „linde“
ja peo pääl tõisil edes' annave.
Neist mõnel vaevald mes'te vastu rindu
ja tõs'tel suure ploomi varätse,

kun nisa otsan vabare om valmis
ja silmin sõnajala äitsneve;
kes peris pall'as, kellel viht, säääl all mis
om varju jäänu, mia ei mälete.

Asjata oleks seda luuletust veel kuidagi viisi kommenteerida: ta räägib ise enese eest. Kuid vaevalt leidub kogu meie kirjandusen ridu, mis nii suudaksid suggereerida seda laupäeva õhtust meeleolu, ma ütleksin isemoodu, peaaegu eepilist rammetuse ja rahu tundmust, mis saabub kuskil üksikun metsatalun päale saunankäimist, kun seep, viht ja leil on võtnud nädalipäevade higi ja tolmu, kui metsa ladvan õõgub päikse kustuv taht ja sajab hämariku „kiindrust“ alla, sest „päiksetõrvik päeval liiga lõõmand.“

Üheks „Mulgimaa“ autori nähtavasti rohkem eepilise lüürika valda kalduva ande iseloomustavaks omaduseks on ta oskus õigel kohal tarvitet tabava võrdlusega oma kujutust elustada ja huvitavaks teha. Võtame luuletuse „Lagunu ait“, kun hoone katuseroovid paistavad kui püsti aet põlved läbi teki auke, kun aidauks ripakil nagu ematedre tiib, kes seda lohistaden järele veab, et jahimehi poegade juurest eemalle petta jne. — ja lugeja saab kujuka illusiooni selle aida nooruse küllusest eile ning väeti vanaduse armetusest täna, kuid visast elujõust, mis edesi hingitseb oma nooruspõlve mälestusin.

Adson püüab sellevastu oma talupoisilikult värsken ja sentimentaalsen žaanrin ülmodern ja raffineerit olla, tarvitab selle tõttu liig eksootilisi võrdlusi, sageli märgist kaugelt mööda vinnaten. (Näit.! kuskil võrrelden: „les favorettes de la dame du son coeur“, alla tolgendavate ahvidega!) Adsoni *nature morte* „Vana laterna“ kogu oma „tasase keemise ja verevä huminaga“ on Adamsoni „Lagunu aida“ kõrval tühi, elutu puunott!

Adamsonil näikse õnnestavat ka Vana Testamendi suurjoonelise ja lapidaarse eepika ained. Seda tõendab „Oluvernes“, üks paremaid luuletusist kogun, mis oma huvitava taotlusviisi ja naiselikult nõtkete ning libeda rütmiga täiesti omapäraselt interpreteerib seda naisest ja viinast joovastet assüürlase ja Kuusa nooriku traagilist flirti.

Oluvernes

Oh si Juudit, magus Juudit!
Mingit, puuderdet
tulli siule kaval Juudit,
moka joosiv mett.

Viin om täembe väege kange,
silmä liimitse,
Juudit pidäme om kange:
ei ta 'i kiimitse.

Millega lõpetada neid unarusse jäet luuletajalle pühendet ridu? — Adamsoni enese apaatilise võrdlusega, mis ka osalt iseloomustab tema kui inimese ja luuletaja saatust:

Olet kui mahaet uisa nahk . . .

Ja, meie päivil, kun igal pool isiklisi suhteid ja mõjuvaid rekommendatsioone nõutakse, on vaid tühipalja andega läbi lüvva — enam kui raske!

POEESIDE KUNINGAS

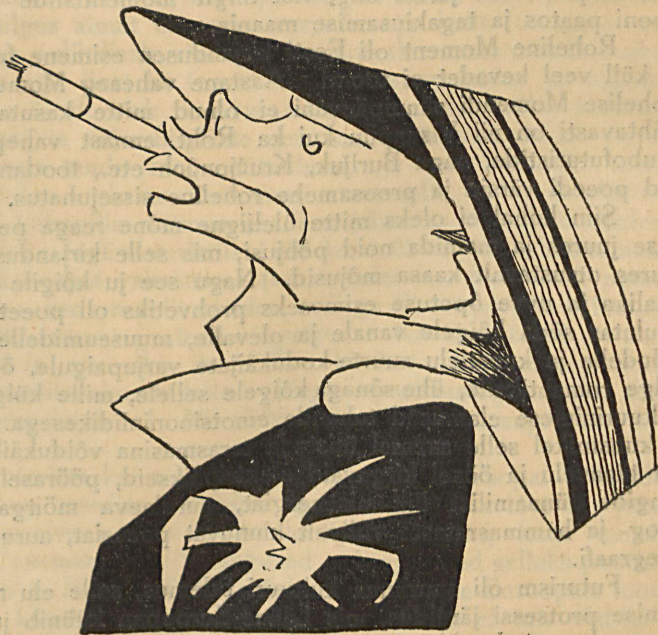
Momendi kirjandusliku päikesüsteemi tekkimisega lõi Eesti luuletäevan särama ka Henrik Visnapuu mitmesäraline täht. Juba algusest päle on Henrik Visnapuu olnud Momendi rühma a ja o. Rängalt eksisid nood tollaegsed arvustajad, kes Momendi kandidamaks jõuks lugesid Richard Rohti, sest Richard Roht kui momentist on olnud ainult ebeleva Henrik Visnapuu poeesokuningliku planeedi kahvatu trabant, oma igal vastselt korduval momendil kolikambrist jälle kirjanduslikule reklaamilavvale kraamitava novelliga. Igal soodsal juhusel püvvab Visnapuu järeljätmata visalt kirjandusloole selgeks teha, et Moment I, Rohe-line moment ja Vastselt korduv moment (Looming I) etc... on ikka mingisugune äärmiselt revolutsiooniline vool Eesti kirjandusen, mille algatajaks ja vaimliseks isaks on tema, s. o. Henrik Visnapuu. Nagu näha, on poeeside kuninga programmi miinimum kõigi olukordade ja tõsiasjade kiuste oma kooli rajamine. Ja kes võib siin keelata, kui Visnapuu isakstahtasaamise instinkt nii suur on, — kuid see, mis lihalikun eraelun nii banaalselt lihtne, ei ole kirjandusen ega kunstin põrmugi nii lihtne ega kergesti saavutatav.

Ent sääl, kun ei küüni selleks luuletai Henrik Visnapuu vaimlised ega kunstilised eeldused, tuleb oma manifestidega appi kirjanduspoliitik Henrik Visnapuu, sest anderikas luuletai Henrik Visnapuu on päle oma poeesomuusi teenistuse veel meie silmapaistvam kirjanduspoliitik, kellel pikk ja viljarikas tegevusaastate rida juba seljataga. Nii tasandab kirjanduspoliitik Henrik Visnapuu, nagu Ristija Johannes eht Eesti iseloomule omase jonnakuse ja kangekaelsusega teed Eesti luuleilma Messialle — poeeside kuningalle Henrik Visnapuule.

Visnapuu ise loeb revolutsiooni alguse ja Eesti kirjandusele vastse tõe ilmutamise ajaks 1913. aasta, mil ilmus Moment I. Millest tingit selle noorte algajate kirjanikkude rühma tekkimine, milline ta ideeline alus ja kelle vastu

raibud Visnapuu oman sissejuhatavan suurte žestidega ja hämaran manifestin (mäletan, et lapsepõlven õhtuhämara tulekul ema tihti kordas: hämarikun kasvavad härjad suured... Küllap vist siingi on tegemist nende hämariku härjadega...). Igavesest, Tundmatust ja Olematust, kadu kuulutaden kõigile kirjanduslikkudelle paganatele ja variseeridelle. Momendi opositsiooni ideeline alus — kahjuks on ammu juba unund need fantaasiarikkad lapsepõlve aastad, kun isegi Meltsiveski tiigist võis pärlikarpisid õngitseda! Nüüd otustame nii elu kui ka kirjandusnähtuste üle ainult kindlate andmete najal ja ühe probleemi mitmest lahendamisviisist valime harilikult kõige lihtsama ja olulisema. Minu maised silmad näevad Momendi tekkimislugu ja opositsiooni ideid hoopis harilikun valgusen: kaks-kolm paarikümneaastast suure enesearmastusega algajat autorit, kelle kohutavate sügavuste ja vastsete tõdede jaoks Noor-Eesti albumite väravad liig kitsad olid, astusid kokku ja asutid rühma, et omi töid viisakalt trükituna raamatukaupluse aknal näha saada... Sellega on ka vist kõik öeld. Kuid on siis sellen midagi paha? Kes meist ei oleks käind kahekümneaastasena ümber täis tuubit „kohutavalt sügavaid mõtteid“ kui dünamiidi pomm, otsiden ainult kohta, kun plahvatada, ehk et leida vähemalt Arkimeedese sanga maakera teisele küljele käänamiseks... Kuid nende teiste kahekümneaastaste juures on olnud ikkagi pisut enesekriitikat ja võrratult vähem isalindudele omast edevust...

Ent ikkagi Momendi ideeline alus... Ah, jumaluke, hää tahtmise juures võib ju isegi inimliha söömist ideeliselt põhjendada: näiteks, kommunistlise korra maksmapanemiseks... Las kirjanduspoliitik Henrik Visnapuu mõnen, „Vastseman momendin“ ise hoolitseda Momendi kirjandusvoolu ideelise vundamendi kinnitamise eest! Siirdun sellepärast Momendi sisulisele vaatlemisele.

Henrik Visnapuu

Kuid Moment I, kui nüüd juba kirjandusloost möödunud nähtuse kohta on ka sisuliselt raske midagi öelda. Hääd tahtmist midagi värsket ja väärtuslikku pakkuda — võib olla, kuid ainult sellest ei jaktu, sest hääst tahtmisest kunni võimiseni on kirjandus- ja kunstipõllul nii mitu penikoormat maad. On üks noorte kangesti sügavad-olla-tahtjate algajate koguteos, mille ilmumisest Richard Roht juba punastab, kuna Henrik Visnapuu tema näol katsub veel tänapäevani Eesti kirjandusrevolutsiooni puusliku üles upitada. Igatahes ei tundu veel Visnapuult ilmund värssiden pärastise Amores'e autori küünt.

Juba järgmisel aastal, s. o. 1914, lõhkes Roheline Moment kui roheliste konnakapsa lehtedega ja roheliselt laulvate roheliste konnapoegadega täislaet pomm kõigi kirjanduslike paganate, variseeride ja arvustajate keskel, kes oma allkirjaga ei usaldand kinnitada momentistide tulevase talendiorase pääle teht veksleid. Ent see on otse kibe saatuse pilge mõtteteravuse ja vaimurikkuse pääle prätendeerivate noorte revolutsionääride üle, et nad selle konnakapsa salati veel rohelisele paberille trükituna oma kirjandusliku karjääri nõobiauku riputid! Selle tulemus on kolmekordselt kohutav: rohelisel paberil roheliste geeniuuste roheline salat... Milline isuäratav väljavaade väikekodanlisele härjale! Sellest hirmust väikekodanlise härja appetiidi eest rohelise konnakapsa salati järele ongi vist tingit momentistide surmapõlgav revolutsiooni paatos ja tagakiusamise maania.

Roheline Moment oli Eesti kirjandusen esimene futurismi pääsuke, ehk ta küll veel kevadet ei toond. Aastane vaheaeg Moment I ilmumisest kunni Rohelise Momendi sünnipäevani ei olnud mitte kasuta last mööda minna. Nähtavasti on nii Visnapuu kui ka Roht ennast vahepääl tutvustand Vene kuubofuturistide, nagu Burljuk, Kručjonõch etc., toodanguga, millest kõnelevad poedi värsid ja proosamehe roheline sissejuhatus.

Siin kohal ei oleks mitte üleliigne mõne reaga peatada futurismi tekkimise juures ja mainida noid põhjusi, mis selle kirjandus-kunstivoolu rajamise juures otsustavalt kaasa mõjusid. Nagu see ju kõigile teada, tekkis futurism Itaalian ja uvve õpetuse esimeseks prohvetiks oli poeet Marinetti. Futurism kuulutas sõda kõigele vanale ja olevalle, muuseumidelle kui ajaloolise kolu ladudelle ja kunstielu suurte kodukäijate varjupaigule, ööpiku laulule ja kuuvalge romantikalle, ühe sõnaga kõigele sellele, mille külge senniajani olid seot kultuurinimese elamused tuhande emotsiooniniidikesega. Ta käskis kirjanikel ja kunstnikel selle asemel ülistada terasmasina võidukäiku, suurlinnade kihavat tänavelu ja öösel kirkavaid elektripäikseid, pööraselt kihutavate autode ja rongide dünaamilist liikumisenergiat, aurulaeva mõirgava sireeni muusikat, hoog- ja hammasrataste viilivalt kiunuvat poeesiat, auru jõudu ning traadita telegraafi.

Futurism oli suurlinna kultuuri tulemus, selle elu mehaanilise urbaniseerumise protsessi järeldus, mis Lääne-Euroopan küünib juba maa üdini. Tal oli soodne pind tekkimiseks ja kui aeg täis sai, siis langes ta kui küps vili puu otsast maha. Ent nüüd üks väike kõrvalpõige: millest tingit see näh-

tus, et futurism oma alguse sai Itaalian, aga mitte Anglo-Saksi mail või Sak-samaal, kun elu masina alla painutamise ja tehnilise tsivilisatsiooni arenemise protsess veel palju sügavamalle ulatub. Kuid uvve kirjandus-kunstivoolu tek-kimist ei määra ikkagi mitte ainult teatava ühiskondliku korra tsivilisatsioon ja majanduselu arenemiskäik, vaid harilikult on siin mõjuvalt kaastegevad ka terve rida psükoloogilisi tegureid. Ja asja psükoloogilist külge arvesse võt-ten, on täiesti loomulik, et futuristide märatsev sõjahüüd esmakordselt Itaa-lian kõlas. Sest kusagil mujal ei ole psükoloogiline kontrast mineviku ja ole-viku vahel niivõrd kohutavalt suur kui Itaalian.

Kahe ja poole tuhande aastane kultuur. Kunagi vana Rooma ilmariigi süda, mille allahaidet provintsid piirdusid: läänen ookeaniga, lõunan Sahaara kõrbega, idan Tigrise ja Eufrati jõgedega ning põhjan Kesk-Euroopa põlis-metsadega. Endine legendaarse Rooma uhke kodanik ja tema praegune jä-reltulija — kuumal merekalda liival päikse käen omi parasiite hauduv lazza-rone... Maa ja rahvas, kelle Pantheonin juba aastatuhandeid ja sadasid val-itsevad Horatiuse, Vergiliuse, Petrarca ja Dante, Leonardo da Vinci, Michel Angelo, Raffaeli ja terve leegioni vähemate geeniumide hiiglamuumiad. Room, Firenze, Veneetsia, Milaano, Piisa, Paadua, Ravenna — linnad-museumid, kunstikatakombide kalmistud... On kurb ja kohutav elada rahval, kelle le-gendaarne suurus ja hiilgus ainult mineviku varjuden ja kelle tänapäev on majanduslikult kitsi ning poliitiliselt väeti. See mineviku vanne rõhub veski-kivina alla meieaja inimest. Sest ka teman keeb loomingu rõõm ja tegude iha. Kuid mis on tema üksik nõrk inimene mitmekümne inimpõlve kultuuri ja terve leegioni kodukäijate vaimuhiiglaste een, kes valitsevad mitte ainult Itaalia, vaid kogu Euroopa tunde- ning mõtteilma! Ja see kunstnik, meie aastasaja entusiast, liikuden kesk suurlinna masinakultuselle, gaasi- ja elektri-energialle rajat igavesti kuhugille ruttavat elu, kes hämaran kunstikatakombin ruuduliste pükstega rikkale Inglise turistile 1001-kord ühest ja sellestasamast Raffaeli Madonnast pidi koopia valmistama (kuna turist ise, Baedeker peon, mööda linna ümber aeles, seda redelit otsiden, millega Dante põrgun käind...), tundis enese hingen äkki teravat protesti kihyatavat. Ka tänapäeval on elu-õigus: maha kodukäijad ja mineviku ike! Ära hävitada kõik muuseumid, tuli räästasse kõigile kunstikatakombidelle! Elagu teraslihastega masin, aur, gaas, elekter ja tänapäeva inimene! Nii süttis loova isiku mässuprotest mi-neviku vägivalla vastu.

Itaaliast lagunes futurism kulutulena laiali üle kogu Euroopa. Vanade kultuurrahvaste man, kun suurlinna elaniku igapäevasen elun lõvi osa juba masin etendab, leidis futurism soodsa pinna lahtipuhkemiseks, kuna mujal, nagu kehva kultuuriga Venemaal, kun igasugused eeltingimised selleks puudu-sid, futurism vastu võeti ja läbi põeti kui järjekorraline Lääne-Euroopast tood moodihaigus. Sest kui kõnelda tolleaegsest Venemaast, siis ei tule vist küll mitte kellelgi meele juttu teha vabrikute, masinate ja raudteede küllusest, ehk seda vähem veel suure minevikukultuuri rängast painest, nagu Itaalian. Sel-

lepärast ei olnud ka Vene futuristidel midagi omapärast öelda. Nad leppisid energilise sisu ja futuristilise mõtte kultiveerimise asemel vormi ja rütmi mängitsemisega ning värsikujuliselt laot kaks-, kolmipidi murt sõnade ja silpide kallal veiderdamisega. Nii toimisid algusen Vene futurismi maestrod Burljuk, Kručjonõch ning terve leegion vähemaid vendi. Oli ju nii kerge tol ajal olla geniaalne, moodne ja revolutsiooniline luuletai ning äkki üle öö kuulsaks saada. Milline kiusatus järehtegemiseks kõigile edeva iseloomuga algajaile.

Vene futuristide-päevakangelaste skandaalne menu, mille üle nad ajalehist kahtlemata lugend, mõjus väga järehtegemisele avatlevalt Visnapuu ja Rohti autorinärvi pääle. Alles veel aasta eest siplesid nad Moment I uduse sümbolismi küüsin, kuid nüüd otsustid nad Vene päevakangelaste eenkujul Eesti väikekodanluse härjale, et ta kärvaks, konnakapsa salatit sisse sööta. Kuid oma nooruse oskamatusen olid nad unustand äädikat ja muud vürtsi juure lisada, nii et väikekodanluse härg sõi seda magedavõitu rohelist kraami, sõi, astus sõraga pääle ja läks — ilma et oleks korralikult aevastandki!

Vaatleme nüüd lähemalt selle rohelse eksperimendi ühiskondlikku võrsumispinda, mille olemasoluga iga kirjanduskunstilise nähtuse tekkimine seletetav on. Milline ameerikaliselt arenend masinakultuur, gaasitorude võrk ja elektripäiksete tähestik, milline muuseumikatakombide üliküllus ja mineviku suurvaimude hirmuvalitsus elava talendi üle Eestin tõukas Henrik Visnapuu ja Richard Rohti äbariku Rohelise Momendiga katset tegema Eesti kirjandussöödil futuristlist taimelava üles kehitada? Kas oli selle katse taga ka midagi olulisemat, pääle kahe edevalt auahne autori kõmutegemisele rajat koketterii futurismiga väikekodanlise publikumi tähelpanu võitmiseks. Et aga räägitaks... See pole tähtis, mis ja kuidas — vaid et aga räägitaks...

Ah nood Eesti masinakultuuri saavutused Rohelise Momendi esimesel ja Kristuse sündimise 1914. aastal! Restaureerin mälu eneselle mõne tolle-aegse Eesti ajalehe numbri, kun rubriigi all: Kodumaalt võib umbes järgmist lugeda:

„Tallinnast kirjutetakse meile 5. skp., et viimastel päevadel Soome lahen mässand torm on Naissaare randa välja uhtund ühe surnud valaskala. Et teda muuks otstarbeks kasutada ei saa, siis on kalamehed otsustand temast seepi keeta. Selleks on nad suured katlad Saksamaalt juba välja tellind, mis loodetavasti lähemal ajal pärale jõvvavad. Hakkajad kalamehed! Meie äri-mehedki võiks neist eenkuju võtta.

Tartun, 7. skp. oli tartlastel jälle õnn üle mitme aja automobiili näha saada. Kuid ka seekord ei läind asi mööda ilma äparduseta, sest meie hobused ei ole veel sellega harjund. (Ammugi siis Tartu noored kirjani-kud! A.) Üle kivisilla vastutulevat imeelukat nähen, läks sõiduvoorimehe nr. 117 hobune peruks ja hakkas lõhkuma. Äkilisest pöördest lendas kales

rentsli kohal küljeli ja sai vigastada, kuna vooimees, kes aegsasti jõudis maha hüpata, ainult ehmatusena pääsis. Poisikesed olevat pärast lõunat näind automobiili Riia teed mööda linnast välja kihutavat.“

Ah, see Eesti puutelgedega vankri masinakultuur, millega talumees oma heinamärsi otsan istuvat hallivatiga poega linna Treffneri juure kooli tõi ja millest Visnapuu futurismi löi!

Ah, tollaegne Tartu, Vene tärnikeste ja väljasureva saksiku kadakluse linn! Kujutan eneselle üht suvist õhtupoolikut sellen vaiksen linnan, kui päike juba hakkab laskuma Kassi-Doome latvade taha ja munakividega prügitet tänavail ikka pikemaks venivad katuste sinkjad varjud. Siis avatakse hiljakesi mõne Jaani või Jaakobi tänaval asuva vana ühekordse roostetand telliskivikatusega puumaja uks ning tänavale ilmub musta peleriiniga tudiseva päaga eideke, kelle vabisevat alumist lõvvaluud ülemise küljen hoiab musta pitstanu lai siidpael... Vanad pürjerite aegse Tartu viimsed mohikaanlannad teevad oma õhtust promenaadi Doomele... Ent Rüütli tänava nurgal seisab juba jalad iseteadvalt harkis pika juustega ja tongmütsiga Eesti tulevase kirjanduse- või kunstigeeniuse projektsioon ja mõtleb: millise võttega saaks seda unist ja ei millegi pääle reageerivat publikumi kõige odavalt üllatada...

Vene futuristide retsepti järele löödi siis sellen õhkkonnan kokku Roheline Moment, mille sappa muidugi manifest kleebiti kõigi nende arvustajate ja seltskonnategelaste vastu, kes noorusedevusen veiderdajate geniaalseid võimisi hää usu pääle tunnustada ei tahtnud. Kuid nad saavutid eenmärgi, sest neist räägiti ja kirjutati... Mis kirjutati või räägiti — see polegi tähtis! Sarnase kõmulise voodri pääle on siis traageldet Momendi opositsiooni algus Noor-Eesti lillilise estetismi vastu, millest kirjanduspoliitik Visnapuu nii palju armastab kirjutada ja targutada. Kuid Visnapuu ise teeb selle juures vahel ootamata odavat nalja Momendi kulul, nagu ühen „Vaba Maa“ joonealusen, kun ta Momendi opositsioonilist poosivõtmist Jaan Oksa opositsiooniga (!) võrdleb...

Samasest enesereklaami vaimust on kant ka Vastse Momendi (Looming I) manifest, mille vasikanaha põristamine ja tuurakeerutus, kui Visnapuu loomingu sisuliselt harutada, eestkätt just manifesti autori enese pihta käib. Ent see on juba saatus, et poet Visnapuu ja manifestikirjanik Visnapuu nii tihti peavad üksteisele otse risti vastu raiuma. Et ma Looming I juba mujal olen arvustand, siis ei peata ma ta juures siin pikemalt.

Visnapuu kirjanduspoliitilised võtted on vahel kaunis keerulised ja huvitavad. Võtame näiteks, tema pikem kirjutus luuletaja Ernst Enno üle, mis ilmus esseede kogun „Vanad ja vastsed poeedid“. Siin kirjeldab ta muu sean ka Enno loomise protseduuri, kuidas luuletai kesk tuba seisva paku otsa ronib, teki ümber pää võtab ja inspiratsiooni, või nagu Visnapuu seletab „valgustuse momenti“ ootab. Seda „valgustuse momenti“ kommenteerib Vis-

napuu suurte ja väikeste India yoghide kaastegevusel. Ah, seda „Vestnik Znaanija“ India yoghide õpetust ja muud kabbalistikat, mille salapärasusest noored eksternid omal ajal väga sissevõet olid ning mida Visnapuu, nähtavasti, tänapäevani ei suuda unustada! Sellest kesk tuba seatavast pakust, ümber pää võetavast tekist ja India yoghide „valgustuse momendist“ välja minnen, laseb ta Ernst Enno't Gustav Suits'i kõrval Eesti lüürikan teise tee rajada, mille algatai Ernst Enno, kuid mille tipuleviija, iseenesestki mõista, Henrik Visnapuu...

II

Igal juhusel, kui sellest jutt on, armastab Visnapuu kategooriliselt väita, et ta sümbolismi kirjandusen kunagi ei olevat pooldand, vaid, otse vastuoksa, ta olevat sellele kunstivoolule ikka opositsiooni teind. Kuid siin luban enesel kahelda Visnapuu otsekoheuse juures, ja selleks on mul väga kaaluvad põhjused. Vene sümbolistide luule suurmeistrid, nagu Brjussov, Blokk, Balmont etc., on algusen kahtlemata sügavalt riivand Eesti noorema põlve lüürikute alles ilmavaateks kujunevat elu- ja kunstisuhtumist. Sellest Vene sümbolismi mõjust leidub jälgi peaaegu kõigi praeguse Siuru põlve luuletajate varaseman toodangun. Ka ennast ei loe ma sen suhten erandiks. Ja nii vastumeelt kui see Visnapuul võib olla, tuleb ka tema juures konstateerida seda sümbolismi pärispattu ja, olgu mu sean öeld, nii kaunis ohtrasti...

Koguni oma kirjandusliku karjääri alustab Visnapuu Moment I sümboolse manifestiga, millen ta kadu kuulutab kõigile mingisuguse Ilu väärjumala kumardajaile ja variseeridelle, neid kutsuden ümberpöörmiselle ja ristimisele Ilu sisse. See on „Liturgia Tundmata naisele“ — Igavesele, Tundmatulle ja Olematule — üks arkisümboolne kõnelus Tundmatust naisest kui „Igavesest reaalsusest“, mille piiblistiili paralleelismid kubisevad uduselt sümboolseist sõnust. Ja sellensaman Moment I algab Visnapuu oma luuletuste tsükli värsiga „Tundmata naisele . . .“ Nii tuleb välja, et poeet Henrik Visnapuul juba siis, kui ta oma Pegasusega Eesti luulekunsti hüppodroomil alles esimesi tõkkeid võitis, väga intiime *rendez-vous*'sid oli Aleksander Bloki „Прекрасная дама-га“ Vene sümbolismi salapärasen metsan. Ma saan Visnapuust täiesti aru, et ta nüüd nagu gentleman sellest vaikib, et mitte oma daami reputatsiooni pääle halba varju heita . . .

Esimese Momendi järele ilmub aasta hiljem Roheline Moment. Siin on sümbolismi asemel juba kuubofuturism manifestantide kilbile tõstet, kuid leidub veel üks atavistlik jäänus Moment I päivilt — Visnapuu luuletus „Varaoni tütar“. See luuletus-kurioosum,

Varaoni tütar

Öö

o m a

püramiidi

siidikangas viidi

sarkofaagis igaveseks

uuest tõusmiseks ja rändamiseks

varaoni tütre brongstõmmu keha

t	s	s
õrv	ilh	ära
iku	uet	lis
te	te	te
pu	ta	väh
na	nts	ja
mus	ja	täh
tas	hüü	te
lõu	ded	Ra
na	püü	maa
tae	ra	ju
va	mii	ma
tä	di	lu
he	sul	se
eh	ge	pöö
tes	mi	ri
öös	se	vöös
	töös	

*Hing on pikas rändamises
päikse valgest tulest inimesse,
inimesest püha härja sisse.
Puhastatud saavad Osirise riigis
kõik, kes käinud kannatades.
Kadunu on armastuses
maha jätnud nutuliste liigid.*

*Meeletuses suudlen sind ma joobund tulle
millest hõõgub sinu brongst keha
läbi saja põlve mulle
oled tõusnud eha
v a r a o n i
t ü t a r
uus*

mille sümbolne sisu vägivaldselt murt mitmesse silpide sorru Burljuki kuu-
bofuturistliku retsepti järele, võib otse fataalse sümptoomina väga tähtis olla
selle äramääramise juures, kuivõrd teadlikud oldi Momendi talun oman andu-
muse üvvele moodsale kunstivoolule. Nähtavasti ei olnud veel mingisugune
solliidim teoreetiline artikkel futurismi üle näppu puutund ja selle tõttu on
ka säälpool arusaamine futurismist väga primitiivne ja päliskaudne. Ehk
pigemini võib konstateerida täielikku arusaamatust, sest muidu ei suudaks
eneselle kuidagi ette kujutada futurismi ja sümbolismi, kahe sarnase vaenlase
kui tuli ja vesi, halastamata kokkupressimist ühe värsi raamidesse! Visnapuu
võtab kätte ja seab vaarao tütre sarkofaagile automobiili rattad alla ning
käänab futuristliku propelleri taha, — kuid pean ütleva, et arusaamisest
futurismi revolutsioonilise struktuuri kohta annab see halva tunnistuse. *Suum
cuique*: nii vaarao tütre sarkofaagile kui automobiilile! Et futurism kui
vana traditsioonilise vormi purustai omale ka vastavat, ajakohast sisu nõvvab,
seda ignoreerib Visnapuu oman teadmatusest täiesti, kui ta sümbolismi vana
vahuviina bensini asemel futuristliku automootori kurku valab. Pääsi: kui
aga plakaat oleks moodne ja revolutsiooniline . . .

Et mainit luuletusen sisult Vene sümbolistide mõjuga puhtal kujul tege-
mist on, seda näitab muu sean ka venekeelse sõnakuju „varaoni“ (mis küll
„Hõbedasten kuljusten“ juba vaaraoaks muutub) Eesti keele ületoomine.
Nähtavasti arvas noor poet Vene „varaoni“ Eesti kirjakeele vaaraoast ele-
gantsema olevat. Ent kui noor-eestlastel oli lubat Eesti keele suursugusta-
miseks Prantsuse ja Saksa keelt abiks võtta, kas võib siis Visnapuule pahaks
panna, et ta oma kirjandusliku aristokratismi Vene geneaoloogiale rajas?!

Senni oleme vaadelnud Vene sümbolismi mõju Visnapuu kui algaja
luuletaja juures. Kuidas kujuneb see aga pärastpoole, kui Visnapuu muu-
side teenistusse astumiseks „Amores'en“ juba oma küpsuseksami sooritand?
Vana arm ei lahtu niipea. Poet kohtab teist korda „Amores'e“ 63. lhk.
oma Tundmata naist, kellest ta nüüd laulab:

Oo, minu unistus, tundmata naine! Otsingu luule!
Vaota valiku musu lauliku suule!

On vist üldse raske leida sümbolismi puhtamal kujul kui mainit luule-
tusen. Mõni teine mees Aleksander Bloki asemel laeks, võib olla, juba
püstoli oma südamedaami üvve kavaleeri jaoks, ent kadunu (Issand ülendagu
ta hingekest!) oli venelane ja sel rahval on teadupärast armastuse suhten
väga vabameelsed vaated.

„Amores'e“ sümbolism ei piirdu mitte ainult Tundmata naisega. Siin
leiduvad, näiteks, luuletused: „Maria“, mis üks Visnapuu paremaid luule-
tusist ning „Ja sinä, sa jumala emä“, kun poet nukrustab ja ahastab mingi-
suguse valumeelselt sümbolse jumala ema poole. Mulle tundub see natuke
imelik-veider: luuletai ketser-protestant, kellel need palveluse meeolud peak-
sid arusaadavalt võõrad olema, hakkab korraka laulma jumala emast... Millest

see tingit? Kust see Kastre-Peravalla Madonna kultus?.. Ma kahtlen väga tole palveluse meeoleu ehtsuse juures Luteri usku Madonna poole... Selle põhjuseks on vist, nagu võib oletada, luuletaja tutvus Vene kirjandusega, eestkätt sümbolistidega. Muud seletust ei oska sellele kummalisele nähtuselle anda.

„Jumalaga, Ene'n!“ on juba ülekaalun poeesokuninglikud allüürid. Sümbolismi mõjust kõneleb siin veel ainult pikem luuletuste tsükl „Valge naine“, kelleks vahepääl muutund Tundmata naine, ja vast ehk ka luuletus „Võlut hõbedan ringin.“ Egofuturistlik okkupatsioon lõpetab sellen luuletuskogun sümbolismi katse ennast Henrik Visnapuu loomingun püsivamalt maksma panna.

III

„Jumalaga Enest!“ pääle siirdub Visnapuu luuletuste kirjutamisest ikka rohkem poeeside komponeerimisele. Igorj Severjaanini värsijalgade tantsklassi võrratu maestro valdab Visnapuun luuletaja. Omi uvvetübilisi tantsklassi põrandal ebelevalt karglevate värsijalgega salmikuid nimetab Visnapuu ise oma suure meistri eenkujul ka poeesideks. Siin ja sääal ajalehe lisan omul vahel silma putund ka mõne teise Eesti moderni poeedi poeesiks ristit luuletus. Kuid see on suur eksitus. Sest poees on midagi spetsiifilist, sellen on midagi magusimat ja ebakarsket juba sõnalisen kõlan. Poese võivad ja oskavad kirjutada ikkagi ainult Severjaanin ja tema kaudu ka Visnapuu. Poees — see on luuleilman jumalikult friseerit, puuderdet ja oma elegantse aluspesuga ebelev poolilma daam, kelle menu päämiselt tingit pääliskaudsest jalatõstmise efektist.

Olgu siin mõned read Vene „poetide kuningast“ Igorj Severjaaninist, keda Visnapuu oman 1918. aastal kirjutet artiklin „Igorj Severjaanin“ (Esseede kogu „Vanad ja vastsed poeedid“), praeguse Vene suurimaks poeediks ja uvveks Puškiniks (!) ülendab. Igorj Severjaanin, Vene egofuturistlike (enese „mina“ rõhutajate futuristide) voolu silmapaistvam täht on kahtlemata anderikas ja omapärane luuletaja, kelle poeesokarjääri skandaalne menu kuulub aga ennesõja- ja ennerevolutsiooniaegsesse minevikku. Vaatleme lähemalt selle vaimliselt väikekodanlike seltskonna esteetilisi apeteite ja hingelist kõlapinda, kelle keskel Igorj Severjaanini poeesomuus Peterburin ja selle järele muidugi ka provintsin päämiselt omi loorberid lõikas. 1905. aastal tsaarivalitsuselt sumbutet revolutsiooni palangulle, mis Vene intelligentsilt suurt eneseveristamist, vaimlist jõukulutust ja närvide läbipõlemist nõudis, järgnes must reaktsioon, aastaid kestev tagasikiskumise ajajärk, mis nii Vene poliitilishiskondlike kui ka vaimlise elu arenemise halvas. Maad valdand reaktsiooni laine jõudis oma haripunktile alles ilmasõja eelmiseil aastail. Ükskõiksus kõrgemate vaimliste huvide vastu võttis pinda; kirjandusen läks moodi „Saanin“, noorsugu harrastas „vaba armastust“... Aate-

ilma lumistel kõrgustel olid kustund märgutuled. Sellen lämmastavan öön pimesi ümberkobav inimene püüdis vilgukestki valgust heita oma tundmatulle teele enese maitsmisihade põletamisega. Ühed põletaden oma julmade ihade ja valdavate kirgede tõrvikut, teised aga elupoest lunastet 3-kopikalist rasvaküünalt.

Siis ilmus korraga noor anderikas poeet — Igorj Severjaanin oma poesokontsertide laulvalle näitelavale. Ilmus, võlus ja vallutas Peterburi laiema publikumi. Ja miks ei pidand ta siis mitte noid südameid vallutama? Olid ju tema poesomuusile nagu ajalegi võõrad kõik inimhinge sügavuste kallal juurdlemised ja pilvetagused asjad. Severjaanini luule — see oli laulev poees ananassidest šampanjerin ja sõidust landoo või autoga Neeva saartele . . . Peterburi väikekodanlise poolharitlase eluaegne unistus, mis nii maine ja näilikult kättesaadav, kuid siiski kauge ja kättesaamatu 40—50-rublalise kuupalgaga kantseleiametnikule. See uus kaunikõlaline ja kergemeelne poesoluule vastas tollaegse Peterburi poolharitlasest masspublikumi — ohvitseride, sutenööride, poolilma daamide, kantseleiametnikkude, juukse-lõikaja sellide, modistinite, isa tagant näpatava rahaga haljalt elupõletaja „kuldse nooruse“ ja igasuguste kirjanduslikkude snobide maitsesele ning Igorj Severjaanin tõsteti „poeetide kuninga“ kilbile.

1917. aastast pääle elab Igorj Severjaanin peaaegu alaliselt Toila merirannan. Siin sobis Visnapuu muusi nii hääle kui kurale käele arenemise suhten saatuslik tutvus kahe poeedi vahel. Siit algab Severjaanini juba kahekordne mõju Visnapuu toodangu pääle. Peataden lähemalt selle isikliku mõju juures, tahaks tähelpanu juhtida ühe veidra nähtuse pääle, mis praegusaja eestlaste iseloomule üldse tahab omane olla. Kodun ollakse meil hirmuäratavalt suured ja geniaalsed, kuna väljanpool võõraste een kui just mitte igakord oma füüsilist, siis vähemalt vaimlist selgroogu liig kergesti 35° võrra painutetakse. Nõnda on lugu meie poliitikategelastega, uvve nimetuse järele „riigimeestega“, nõnda on lugu ka meie luuletajate ja kunstnikkudega. Ikka üks võõra autoriteedi pimesi kummardamine, — isegi sää!, kun seda mitte tarvis pole! Visnapuu ei ole sen suhten mitte erand, ehk küll „Amores'e“ autoril ei oleks põhjust olnudki omi võimisi Severjaanini kõrval nii väga madalalt hinnata — kõnelemata siis veel mingisugusest imażinistist Kussikovist! . . . Kahju Visnapuust!

Üldse mulle näib, et Visnapuul loova isiku toodangu hindamise juures on üheks päämiseks kriteeriumiks see, kui palju kellegi poeedi ümber on õhun rippuman skandaalset menu ja laia publikumi man läbilöömist . . . Kaob see — kaob ka Visnapuu respekt oma endise juubeldamise objekti vastu. Veel 1920. aastal oli ta sissevõet Severjaaninist, kuid juba 1921. aastal Moskvasse sattuden ja nähen, et Severjaanin sää! ammu unustet ja endise poeesokuninga skandaalse menuga töötab kirjanduslik mürglimaja Kussikov ja Ko., taganeb Visnapuu „poeetide kuningast“ kui Peetrus omast Issandast — kabjalöögi kauguseni „Amores'e“ venekeelse tõlke eensõnan . . .

Kuid ma kõnelen kogu aeg, nii öelda *à priori*, Severjaanini mõjust Visnapuu loomingu päale, nagu oleks see iseenesest mõistetav ja ei tohiks teisiti olla. Kuid see asi on vist juba vana tõde, mille pärast asjata oleks pikemalt piike murda. Seda mõju on omin artiklein toonitand, päale nende ridade kirjutaja, veel Barbarus, Roht ja eriti üksikasjaliselt ja kaunis põhjalikult on seda „mõjutamise küsimust“ harutand ja valgustand Albert Kivikas oman pikeman kirjutusen „Vene mõjust Henrik Visnapuu loomungun“, mis ilmus 1921. aastal „Päevalehe“ lisan. See mõju avaldub päämiselt mõlema poeedi välisten žestiden ja poeesokuninglikun poosivõtmissen, ühisen esinemislaadin, luuletusainete ja meeleolude valikun ning tehnilisen käsitusviisin värsijalgade tantsklassin, — sellen kõigen, mille ühesõnaline sünteetiline väljendus on „poees“...

Sisulise mõjutamise küsimus on siin koguni kaunis kõrvaline asi ning pole tähtis, nii imelik kui see väide ka paistab olevat. See on mõju konstateerimiseks täiesti üleliigne. Jatkub küllaldaselt juba väliseistki tunnuseist. Sest kui Severjaanini ja Visnapuu poeesid ka sisult sarnased oleksid, siis ei tohiks siin mõjust enam juttugi olla, vaid juba plagiadist. Kuid, vähemalt minu teaden, ei ole veel keegi siimaani Visnapuud Severjaanini plagieerimisen süüdistand.

Võiks ju näiteks üles lugeda terve rida Visnapuu poese, millen autori severjaanitsemise juures kahtlust ei tohiks olla: „Amores'e proloog“, „Eokene, eo-eo“, „Kirjad Ingile“, „Sireli“, „Poet ja tsaar“ etc. Mõnen neist on ühise aine, meeleolu ja värsitehnilise käsitusviisi juures ka sisulisi ühtesattumisi Severjaanini poesega. Sellest poeesoliigist võiks mainida Severjaanini „Громко кипящий кубокъ-і“ epiloogi ja „Amores'e“ proloogi, Severjaanini „Поэза майскихъ дней“ ja Visnapuu „Teist ning Neljandat kirja Ingile“.

Saab vist juba sellestki! Nüüd lõpetame jutt „poeside kuningast“ ja järgmisen päätükin lähme üle Henrik Visnapuu kui omapärase profiiliga juuletaja toodangu hindamisele.

IV

Visnapuu poeside põhitoon on naiselikult laulev-lüüriline. Sellen suhten on ta täielik vastand, näiteks, Suitsi luule mehiselle ja raskele rütmile. Üldse jagan ma oma loomingu iseloomult kirjanikke ja kunstnikke kolme liiki: on oleman mehised kirjanikud ja kunstnikud ning on naiselikud, selle juures ei tarvitse loova isiku füüsilised tunnused tema loomingu iseloomuga mitte sugugi kokku langeda, ja on päale selle veel vahepäälsed või hermafrodiidid, kelle loomingu iseloomun kumbki vaimline sugupool tuntavalt ei domineeri, vaid mõlemad on enam-vähem tasakaalun. Kirjanduslugu tunneb toodangu iseloomult nii mõndagi naiselikku meest, kui ka vastuoksa — nii mõndagi

mehelikku naist. Viimaste hulka loeksin: George Sandi, Marya Konopnicka ja meie Lydia Koidula ning Aino Kallase, kes kahtlemata mehelikud talendid. Lepin ainult mõne näitega. Laiendaden seda klassifikatsiooni meie kunstnikkude kohta, võiks tähendada Vabbe naiselikult gratsiöösi ja mängleva toodangu ning Triiki mehisele tuseda käsitusviisi ja raske joone pääle. Meie luuletajate keskel on Suits ja suurelt osalt ka Barbarus kindlasti mehelikud talendid, vahepäälseist võiks nimetada vast Semperi, kelle luule profiilin pea-aegu ühevõrra mõlema sugupoole jooni, naiselik on aga õitsenäitsikute ja teo-naiste Leelost inspireerit Visnapuu muus.

Selle veidi paradoksaalse talentide jagamisega nende loomingu suguliste tunnuste järele ei mõtle ma sugugi väita, et üks mainit liikidest oleks juba omalt põlvenemiselt vähem väärtuslik kui teine. Seda mitte. Kuid siiski on talendi sugupool loova isiku juures tihtipääle saatusliku tähtsusega, mis ära määrab tema tulevase arenemise suuna ja elamuste väljendusmaneeeri. Eriti maksev on see naiselikkude talentide juures. Ah, need naised! Kui kaduma hakkab nooruse looduslik volüümide pinevus ja naha elastitsiteet, siis võetakse abiks kõiksugu kosmeetilised vahendid ja veetlev tualett, ning juba üle kolmekümne jõuden, ikka läbipaistvamaks muutuvad sukad, ikka lühemaks seelik ja avalikumaks ning päätükkivamaks dekoltee!.. Umbes samasugune on ka Visnapuu naiselik muusi saatus: potentsiaalse energiaga kirjutet „Amores'e“ järele muutuvad Visnapuu värsijalgade sukad ikka läbipaistvamaks, luuletuskogude kleidisabad ikka lühemaks ja dekolteed avalikumaks ning päätükkivamaks... Tualetid on tellit kõige moodsamast naispesu moodiärist ja valmistet Igorj Severjaanini poesokuninglikkude mõõtude järele, kuid pean üttelema, et ei imponeeri see kraam mitte põrmugi! Minule vähemalt mitte. „Amorese“ kõrval on see kõik nii kunstlikult ülespuhut ja kahvatu... Sellepärast, hinnaten Visnapuu arvurikast toodangut, tuleb aluseks võtta „Amores“, sest sellen raamatun on koon $\frac{3}{4}$ Visnapuu sennisest loominguust, selle väärtuslikum osa, mis veel võrdlemisi vaba võõraist mõjudest. „Amorese“ ilmunisega üllatas Visnapuu meie kirjanduslikku publikumi, sest otsustaden mõne varemalt Momendin ja mujal ilmund värsi järele oleks debütandilt küll vaevalt tohit loota luuletuste sarnast meisterlikku täiust ja rütmiküllust.

Nagu muistsel Rooma Jaanusel, on Visnapuu muusil kaks palet: üks oman jõuküllusen nooruslikult värske ja jõhker-potent-siaalne lihatsesvalle armastusele, teine aga traagiliselt kurb ja valurikas kõige liha pettumuse luulele... ja — ja pääle selle veel kolmandaks hõbekuljustega poesokuninglik mask, millen see ebelev daam, kahjuks tuleb konstateerida, viimasel ajal alatasa armastab esineda.

See „Amores'e“ esimene pale oli lihatsesvalle armastusele, mille vastu väikekodanliselt moraliseeriv seltskond mobiliseeris kõik omad ratsa kõlblusrüütliid ja jala vaimusulased ühise lipu alla: seltskonna moraal on hädaohun! Tunneme selle väikekodanlise seltskonna kahepaikset silma-

kirjakõlblust ja ta vastse moraaliapostli Joh. Aaviku pornograafilisi appetiite! Kuid selle silmakirja moraali lipuvarda külge seob valitsev väikekodanline tõusik meie rahvusliku kultuuri edu ning üksiku seltskonnaliikme karjeeritegemise võimalused. Ja miljonitega varustet „kroonukarskuse“ viinamäe kaudu viib usinaid jüngerid otseim tee üle igasuguste üleriikliste ja riikidevaheliste karskuse kõneluste lugupeet seltskonnategelase või vähemalt selle küljeluu kohale... Suur kiusatus järeletegemiseks, sest kun liikvel miljonid, sinna koguvad ikka „tegelased“... Igaüks teeb siin Maarjamaal karjeeri omale jumalast ant võimiste või pigemini „suhete“ järele, ent kes enam millekski muuks ei kõlba, aga Eesti elu edendamata ei raatsi jätta — siis olge nii lahked: väikekodanlise moraali ehk karskuse kildkond... Ühe sõnaga: kumba soovite, sest vaene Eesti rahvas juba ei lakka oma piskuga. toetamast mõlema õndsate õdede ja vendade liigi ennastalgavaid apostlid... Kuid võitjana läks tantsujalgne „Amores'e“ muus mööda neist kõigist väikekodanlise moraali traataia tagant varitsevaist elu ja ilu inetuist kääbusmeesest, vallutaden elurõõmsa nooruse ja kirjandusliku maitsega haritlase. See nooruse taltsutamata elujanust ja maitsmisihast ülespiitsutet lihatseva armastuse luule on kui mäe harjalt kirgede kuristikku langev lumiveerem, mis oma teel murrab kõik kahetuhanda-aastase kristliku askeesi pinnalt vördjana võrsund kahepaikse väikekodanlise moraali pehastand tõkkes! Asjata on sellepärast urgitseda selle „Amores'e“ osa kallal mingisuguse moraali seisukohalt või ideelise aluse pärast. See luule on oma ette väärtus, nagu seda on lill, puu ehk üle metsa punaselt tõusev täiskuu. Milline on nende ühiskondlik moraal või ideeline alus?.. See rütmiliselt helisevaise salmivihkudesse põimata luule on eht ja kunstiküps vili. Leppigem sellega!

„Amores'e“ armastuse luule potentsiaalne jõhkru rebib eest ja tallab mutta väikekodanlise häbitunde viigilehe! Selle lihatsevast armastusest laulva luuletuste liigi tüübilisi tunnuseid kannab enesen:

Mälestused suvest

II

Ah, märg veel põõsas, röske maa,
 Roht pärreldab vee piiskadest.
 Näen, jõgi turvab kriiskadest.
 Näen, kanad liivas sobistavad,
 Näen, rõõmsalt pardid lobistavad
 Veeroose, kobrelehti keskel.
 Jään peatama mõttes veskil.
 Ma ennast hoida ka ei saa!

Lust elada meelt paisutab.
 Ah, kuidas tema kaisutab.
 Ah, meeles veel, ah, tunnen veel
 Ta käte soojust kodu teel.

Ah, kuidas ta mind magatas.
Kuldõune imelisiga,
Ah, oma palja nisiga
Mu hingamise vagatas!

Ah, oma pehme kätega,
Armatsemise lättega
Mind hommikuni hoidis ta.
Lust naise ihu valitsta.

Ah, lõhnad tema särkides,
Ah, hiustes, naise märkides.
Jõin, kunni neisse joobusin.
Vast päikse tõusuks loobusin.

Kuis lõikas huuli vahedus.
Ah, naha sametmahedus.
Ah, rinde, põlvi ligistus.
Ah, hullumeelne pigistus!

Nii naine ihkas, tahtsin ma.
Ah, olen üleannetu?
Või on ta mees nii mannetu?
Ükskõik: see nii, see eluga!

Ah, päike taevas, päike vees.
Teel vankrid juba põravad,
Jo veskikivid jöravad.
Jõekäärus kuulen luisatakse.
Ah, kuulen, kuidas huisatakse
Nii heledasti lepestikus.
Rimramm, rimramm käib häälte trepistikus.
Halli-haloo-haluu mu enda sees.

Ja nüüd see Visnapuu muusi teine pale — kõige liha pettumuse luule, mille tõttu ka meile „Amores'e“ nukker laulik armsaks saand. Ei mäleta enam hästi, milline suurvaim on lausund, et mehel tuleb elumerel karta ainult kaht veealust kaljut — see on jumalat ja naist. On nüüd jumalaga lugu kuidas ta on, sest kui sa ise ennast just suisa adventistide, yoghide ja Rudolf Steineri kilda ei anna, ega's ta sulle ise pääle kippuma ega ajusid nikastama hakka, sest selleks elab ta liig kaugel. Ent kuhu sa naise eest põgened siin kitsal keral? Vana Hebreia muinasjutt esimese abielurahva elust Paradiisi aian kihlab naise nime salaliitu maoga, selle igavesti maa külge aheldet vingerdava roomajaga. Milline allegooria!.. Maa, madu ja naine — naise ja mao kaudu on mees igavesti seot maa külge... Ehk küll mees ja naine seisavad vastamisi kui omalt põlvenemiselt kaks vaenulikku algust, kuid ikka veab neid kokku olemis- ja elutungi saatuslik ning vääramatu ling. Ei ole väljapääsu sellest julmast ringist! Mehen on säilind palju kivi- ja prongsaja naisorja peremehe egoismi, ent naisen emaselle omast

meeldida tahtmise instinkti ja andumisiha igale jõuliselle isaselle. See sugu-
poolte saatuslik vahekord on südame igavesti verdpuserdav haav, mille met-
sikun liiglihan peitub inimese hinge õrnem ja valusam närv. Selle närvi osa-
tamist arstib või kihvtitab igamees muidugi omal viisil. Poet teeb seda
oma luuletustega.

Poet tahab oma ebajumalannale ehitada Veenuse templi, ent naisen-
ellu targand naisori muudab selle patuste kohtamiste alkooviks, mille altaril
poet peab põletama oma ihu ja hinge öiste kirgede tuliriidal. Kuid naine
on täitmatu kui maa: naine on looduse sigitamise saladus. Ta on ainult
väärtuslik astjas selle kandmiseks. Naine võtab poedilt kõik, kuid ei anna
midagi selle vastu, sest temal on pakkuda ainult oma patune ihu. Ja kui
kõik on võet, siis andub ta järgmiselle ohvrille, sest naise olemisel on ainult
üks ülesanne, tema veren kisendab ainult üks instinkt: sigitada, uvve elu tuk-
sumist oma üsan kanda ja sünnitada. Siis ühel elu pohmeluspäeva hommi-
kul, kui lahtund on hingeldavate ihude leitsak ja haihtund lihasevalle armas-
tusele suitsetet uimastava viiruki ving, sünnib poedi virgumine ja ta hakkab
vähehaaval märkama oma jumaldet Veenuse profiilin ihara naisorja näojooni
või tulevase väikekodanlise seltskonnadaami hangund hanerasva jume... Ent
naine on uhke ja ülbe, et ta oma õitsva ihuga on vallutand tõrkja poedi,
et ta oma juuksepalnikutega on maa külge sidund taeva siniste avaruste jä-
rele igatseva luuletaja hinge. Ja kui ta on küllastet, siis läheb ta võluva
naeratusega huulil selle järele, kes pakub talle kallima kohviserviisi ja ilmale-
toomiseks pehmema alkoovi... Pettumus ja meeleheit käristab kaheks poedi
hinge. Ta tunneb äkki, et kiimal naine oma patuse ihuga on maa külge si-
dund tema trotsiva hinge, et naine on teda rüvetand ja riisund tema „mi-
nast“ väärtuslikuma osa. Märatsemise hoog valdab poedi. Kui fanaatik ka-
toliku munk haarab ta kätte mõnituste sõjakirve, raiub puruks oma ebajuma-
lanna kuju ja pillub tükid turgu mööda laiali käperdamiseks irvitavalle pöõb-
lile, saeb maha kõik eneselt istutet Veenuse hiied ja kummardamispaidad
ning külvab asemelle rõvetsmise hullukoerarohu südamepööritust. Selle mä-
ratsemise hoo järele tuleb taltumine, alistumine saatuselle ja lepitus enesega
ning eluga igavese looduse rahustavan rüpen. „Amores'e“ endise lihatsava
muusi pale hingestub ja võtab nukra valumeelse ilme. Luuletuskogu võidab
sellega väärtuselt palju. Poedil jääb ainult lauluks ülendada valu,
millest kõneleb:

Loobumus

Olen väsind ootmast,
Olen pettund lootmast.
Kättest ramm
Kadus siruten neid sulle vastu.
Vaarub samm.
Raske seista, raske istu, astu.

Nüüd ei vannu, palu.
Nüüd on mööda valu.
Ainult tuhk
Jäänud kõigest hõõgest hinge maha.
Elu puhk
Sellegi viib mitme mere taha.

Tahad istu, nutta?
Tahad jooksta, rutta.
Mulle see
Nagu jookseks pilved, mühaks palu.
Minu tee,
See on lauluks üiendada valu.

Oleme pikemalt peatand „Amores'e“ muusi mõlema palge juures. Vaatleme nüüd lähemalt ka seda tilisevate hõbekuljustega poeesokuninglikku maski, millen see ebelev daam Visnapuu viimasten luuletuskoguden esineb. Ehk küll poeesokuninglikud idud on oleman juba mõnen „Amores'e“ hili-sema daatumiga märgit värsin, nagu proloogin, kuid kohase pinna lopsakaks irdumiseks leiavad nad alles „Jumalaga, Ene'n!“ Siit pääle kirjutab Visna-puu harva luuletusi; enamjagu komponeerib ta poeese. Tahaksin nüüd lä-hemalt iseloomustada, mis on Severjaanini ja Visnapuu „poees“. Kas on see mõni sootu uus ja omapärane luuletuste liik? Kui nii, millised on siis tema tunnused sisult ja vormilt? Minu arusaamise järele on meil „poeeside“ näol tegemist hoopis uvve ja omapärase luuletuste liigiga, mida Vene kirjan-dusen komponeerind ainult Igorj Severjaanin ja meie Parnassil Vene maestro eenkujul ka Henrik Visnapuu. Sisult on poees kerglane ja mänglev värs, kuuluden selle lõbusa ajaveete luule hulka, mille kohta juba Deržavin lausund, et ta on armas nagu suvel kuumaga külm limonaad... Vor-milt on ta vahel liigagi nõtkte ja gratsiöös, sest ta on mõeld poollauldavaks ettekandeks publikumi een laval. Poees on moodne kirjanduslik romans, mis harilikust romansist ainult sellega erineb, et teda mitte ei laulda, vaid leelotetakse. Näiteks olgu siin Visnapuu „Poeet ja tsaar“, mis sisult tüübiline poees (vormilt on tal küll paremaid):

Poeet ja tsaar

Suur kallisaakade ja nisu tsaar,
vürst minu kodumaa,
tsaar Venemaa,
su mälestusele sen köiten rida paar.

Hääsüdamliku rahva käskja hää,
väe, vägivalla man
suur, kurb türann,
su oma rahvas raius sinu pää.

Üks sõgeduse võrdlus: sa ja ma!
Jah, lillesid kui sa
ja naisi ka,
nii armastan ma lillesid kui sa.

Sul jumalast sai kanda raske kroon,
sa vastu tahtmist tsaar.
Ma sulle paar,
nii samuti ma ahastan ja loon.

Sul määrat oli lunastaja surm,
maa andis hinnaks sind.
Mis ootab mind?
Kas mind ka ohvriks nõuab kodunurm?

Visnapuu armastab alati alla kriipsutada oma värsi musikaalset instrumenteerimist. Ei saa salata: Visnapuu on tõesti sellen suhten palju ära teind. Ma usun koguni, et vist rohkem kui keegi teine meie põlve luuletajaist. Kuid oma värsi ühekülgse musikaalse instrumenteerimisega on ta jõudnud sarnaste pahedeni, mis ähvardavad üles kaaluda kõik saavutet voorused. Selle värsi musikaalse külje liialdase kultiveerimise all oleks nagu kannatada saand Visnapuu vormi ja sisu vahelise tasakaalu loomise instinkt, sest teisiti ei oska eneselle seletada noid teravaid vastolusid, mis valitsevad nii mitme poesi sisu ja vormi vahel. Toon mõned näited:

Laske mul olla kurb

Laske mul olla kurb. Kurbus jumalast on
kingitus meile siin. Kurbus kõigile! On
südämen õnn ja piin. Laske mul olla kurb.

Laske mul olla kurb. Sina, jumala käest
nukker ja vaikne Ing! Võtke kinni kõik käest,
tõmmake ümber mo ring. Laske mul olla kurb:

Laske mul olla kurb. Sina, ken oled nüüd,
sina, ken läksid jo. Vaiki kurbusen nüüd,
tund on õnnis ja maa. Laske mul olla kurb... jne.

(Käoorvik, lhk. 7.)

Kurbuse sügavast ja tagasihoidlikust tundmusest on Visnapuu teind tantsiskleva ringmängu. Tantsisklev kurbus..., ei pigemini kurbuse musikaalselt instrumenteerit aseaine!

Ehk jälle sarnane poees:

Ärge tapke inimest

— Öösel lasti 22 inimest maha

(Ajaleht.)

Mul on valus ja häbi
Sel ajal kui ma magasin, tapeti inimest,
Mil ma katsin end vaibaga, poodi inimest,
Süda pisteti läbi.

Mul on valus ja häbi.
Kuidas heidan magama, jättes inimest,
Kui ma tean, et puuakse inimest,
Süda pistetaks läbi. jne.

(„Talihari“, lhk. 45.)

Mis on severjaanitseva vormi tõttu saand sellest nahka jubeduse ma-
raskille kiskuvast sisust? Kun on siin südamevereni tungiv külm õuduse udu?
Milline vastolu julma sisu ja oma haletsemisega poseeriva poeesi vormi vahel!
Ehk vaatame veel edesi:

Sireli

Sireli torkas püssirauda.
Sireli, sireli.
Palju on sõpru langend hauda,
Sireli.

Sirelit kodu akna taga.
Sireli, sireli.
Sirelit Eo! uinu, maga!
Sireli.

Sirelis sõda, sirelit kanda.
Sireli, sireli.
Sirelit rauda vastu anda.
Sireli. jne.

(„Talihari“, lhk. 29.)

Milline eht severjaaninlik suhtumine sõjaga! Sireliten sõda nagu lam-
burite armatsemise idüll.

Eelmised näited Visnapuu poeesidest võivad hoiatavaks eenkujuks olla
kõigile algajaile luuletajatele, kuidas isegi sügavast ja raskemeelsest tundmu-
sest võib värsijalgade tantsklassin teha kerglane severjaanitsev poees, — kui-
das mitte ei pea luuletama! Visnapuul eneselgi on see poeeside kompo-

neerimise kunst kallis maksma tulnud, sest kümmekonna tema tõesti hää luuletuse hulgan: Igavesti, Teisel päeval, Maria, Nüüd on öö ja kuu, Neitsi saunas, Alistumine I ja II, Loobumus (kõik „Amores'en“), Tuulispää' laul („Talihari“) ja Jõuluöö (Hõbedased kuljused“) ei leidu mitte ühtki poeesi! Veel enam: selle hoolsa valiku kümnest luuletusest on kaheksa ilmud „Amores'en“, kuna järgmise nelja võrdlemisi kõrge keskmise tasapinnaga luuletuskogu („Jumalaga, Ene!“, „Talihari“, „Hõbedased kuljused“ ja „Käoorvik“) arvele langeb sellest valikust kõigest kaks luuletust, ja neistki kannab teine „Amorese“ ilmumisaasta daatumid... Arvan sellega jällegi osalt põhjendatuks oma väite, et „Amorese'n“ on koondet $\frac{3}{4}$ kogu Visnapuu sennisest toodangust.

„Amores'e“ suur menu ja läbilöömine laiema publikumi juures oli muidugi osalt tingit ka tema lihatseva armastuse luulest. Visnapuu katsub selle meetodiga veel kord õnne oma „Hõbedasten kuljusten“, kuid sellel blaseerit rõvetsemisel puudub „Amores'e“ lauliku noorusliku temperamendi trots, hoog ja ehtsus. See enese ja „Amores'e“ ületrumpamise katse lõpeb fiaskoga. Koguni vastikuse tunnet äratavad kohati need läilad rõvetsused, näiteks :

... kõik väriseb paljasten tiirasust ja himu,
 mis varjama,
 mis varjama
 peab veel neid kubemeid, neid jalge vahe limu. (Ballil, lhk. 20.)

Nii kavva, kui sa'i tule, laulan sust —
 sul on üks imeilus väike asi must
 diskreedi koha soojain voltiden
 ja kaksiti käib kokku poltiden. (Nii kavva, kui sa'i tule, lhk. 39.)

... Nahkadest tiirane hais pähe, veresse vajub,
 naisosist hajub (Kõnelus ninast ja nahast, lhk. 61.)

Ma ei ole küll mitte mõni moraaliapostel, kuid pean tunnistama, et see võõrastemaja numbrikambri füsioloogia oma naisosist hajuvate lõhnadega on isegi minu түseda nina jaoks liig vänge!

Olen groteskilt püüdnud hinnata Henrik Visnapuu kirjanduspoliitikat ja loomingut, juhtiden tähelepanu selle mitmesuguste puuduste pääle, millest senni häätahtlikult vaigit sõprade ringin. Võib olla, et olen kohati olnud liig terav, kuid see on tingit nii minu isiklikust temperamendist kui ka käsitletava aine iseloomust. Sest Visnapuu kirjanduspoliitikan ja loomingu poseerivan osan leian nii palju sihilikkust ja ebaotsekoheisust, noid inimliku psüüke omadusi, mida ma olen harjund mitte lapiti, vaid ikka serviti lööma.

Poeside kuninga poosi all on Visnapuu kui jumala armust suureandeline luuletai palju kannatada saand, ent ka palju võitnud, sest aastate jooksul sihikindlalt tehtavast kirjanduslikust kõmusest ja poosivõtmisest jääb ikkagi midagi püsima, võiks ütelda autori ümber õhku rippuma ja see ongi, mis eriti laiema kirjandusliku publikumi juures viind Visnapuu loomingule ülevandamisele . . .

Praegu on aga üks asi selge, et Visnapuu oma poeside ühekülgse musikaalse instrumenteerimisega sisu kulul on jõudnud kriisini, millest kõnelevad ka tema enese hilisemad kirjutused „Päevalehe“ joone all. Kuhu poole viivad poosikothurnid selle tantsujalgse muusi, või loobub ta neist, — seda näitab lähem tulevik.

KOLMEKORTSUGA FATALIST

Hotel du Nord

See oli üks nendest väikeste provintsi linnade võõrastemajadest, kus kõike suurepäraselt ning peent halvasti ja maitseta järele aimatakse.

Richard Roht

I

Musta mantliga, kolm sügavalt värvit kortsu otsa een ja Momendi roheline salatileht nõõpaugun — nii kujutab boheemkonna kroonika Richard Rohti kirjanduslikku ilmaletulekut. Issand halasta, milline õudne ja hirmuäratav vaatemäng ühel väikelinna tänaval: päisipäeval tuleb sulle äkki ümber nurga karmauhti vastu musta mantliga kui Rinaldiini kahekümneaastane vaimuaristokraat ja anarkist-romantik, kellel kolm sügavalt värvit kortsu otsa een ja kes oma kollase noka Przybyszewskist ääreni täis võtnud! Linnavalitsuselt olevat siis õnnetute juhtumiste ärahoidmiseks ilmund sunduslik määrus tänava nurkadel: 1) voorimeeste hobustel olgu ravvad suun, et nad, liginevat rohelist hädaohtu silmaten, naerden hirnuma ei saaks pahvatada ja 2), et kõik korralikud kodanikud kandku enesega alati kaasas balderjaani pudelikest ja tükk suhkrut vesti taskun, kuna linnavalitsus omalt poolt, nagu ikka suurel koolera ajal, keedet külma veega anumad turgudel ja tänavatel välja paneb. Sest tihti olevat kohutamisel Rohtiga, kes tol ajal liikund täis kohutavat suurust mööda ülikoolilinna tänavaid kui mahatõugut ingel, tulnud ette enneaegseid mahasaamisi või jälle seda, et mõne väikekodanlise mammi pesamunad, mustade hõlmadega kullist hirmuden, laiali veerend kui paterdavad pardipojad, kes kisaga käpuli rentslisse lennatan, kes aga ka kaelapidi möödakihutava voorimehe hobuse jalgu sattuden.

Oma kirjanduslikku revolutsioonilist tegevust alustas noor anarkist kihlakuulutuse avaldamisega ajalehin, et Richard Roht on selle ja selle aadeliisost preiliga kihlat... Milline kohutav sügavus, milline algupärane fataalsus ajalehe tavalise kuulutusosa kuristikku kohal! Kas on juhtund midagi sellega võrreldavat revolutsiooni ajaloos, — vast ehk Bastille'i valdamine?... See on aastasadade kangelasmuusika ah! ja oh! ütlemiseks tulevastele põlvedelle, mis löi kolmekortsuga fatalist oma ajalehen ilmund

kosjakuulutusega aadelisoost preiliga. Ja selle sündmuse fenomenaalsed järeldused: Eesti väikekoodanlus on selili maha rabat ja anarkist Roht vajutab oma põlvega ta korisevalle rinnale, pareman käen ajamõõtjat hoiden, mille järele ta anarkilisen kangelasheitlusen võidet vaenlase viimseid hingetõmbeid loeb.

Ent ikkagi — millised tüübilise tõusiku talupoja appetiidikesed aadeli „sinise vere“ järele selle „kohutavast fataalsusest“ nõretava noore ilmapurustaja anarkisti-revolutsionääri juures! Esiti noore anarkisti kihlus aadeli-preiliga ajalehe kuulutusosan ja selle järele meeolude ning novellide familjaarne sinasõprus ainult „siniverelistega“, igasuguste mõisapreilidega, paruniprovvadega, graafidega... Mul on juhus olnud juba ennemalt mitte kirjandusen, vaid tegelikun elun kohata selle aadelitõbise anarkisti sarnase väikekoodanlise tõusiku „sinise vere“ juubeldamist. See oli ilmasõja esimesil

Kolmekortsuga fatalist

aastail suureman Volga äärsen ülikoolilinnan. Ollen üliõpilane, olin kodukooli-õpetajaks ühe poola soost tõusiku miljonääri N. perekonnan. Poolamaa vallutamise järele sakslasilt 1915. a. valgus üle kogu Venemaa laiali hiigla kupatus igasugust suurt ja väikest, rikast ja läbipõlend Poola aadeli. S. linnan, kui ühen suureman tsentrumin, oli noid ka hää hulgate. Ja iseenesestki mõista, et miljonääri N. kui suure Poola patrioodi võõrastevastuvõtlikud ukсед olid avat kõigile vaeseksjäänud Poola parunitele ja läbipõlend graafidelle. Väljamaa veinid ja suurepärased õhtusöögid, ehk, võib olla, veel enam lahke majaperemehe isik, kes oma peremehe kohuseks luges igal vastuvõtmise õhtul külalistele kaartidega tuhandeid maha mändida, meelitas läbipõlend „siniverelisi“ suguvendi niipalju kokku, et eenkojan

püsis ikka aadelimeeste saba. Tõusiku-miljonääri perekond muheles õndsas joobumuses, sest ainult mõtelge: ometi viimaks on jõut nii kaugelle, et oman majan on aristokraatline salong... Kuid sellesse tõusiku-miljonääri aristokraatlise salongi meeleollu löi julm saatuse paar rumalat dissonantsi — mõned läbipõlend graafid ei olnud majaproovva selle au väärilise leidnud olevat, et tema een ka tänaval oleks tarvilik kübarat sügavamalt kergitada — ja „siniverelistele“ suleti miljonääri maja ukсед... See ühe perekonna kurb pettumuse looke tuleb mul ikka meeles, lugeden Rohti fataalsusega prügitet kõnelusi mõisapreilidega, paruniproovvade ja graafidega: vaevalt küünib ka selle aadelitõbise anarkisti-romantiku familjaarne sinasõprus „siniverelistega“ kübara kergitamiseni tänaval! Ent milline suurtsugu romantika, milline mässumeelne anarkia peitub sellen läbi eenkoja võtmeaugu aristokraatide eraelu armatsevalt silmitsevan autori talupojalikun pilgun!... Need Rohti anarkilis-aristokraatliste tendentsidega novellid oleksid nagu mõne vana mõisakutsari jutu järele kirjutet, sest isegi toapoiss teaks oma herraste elust kindlasti palju huvitavamalt ja sisukamalt kõneleda... Pastalde järele lõhnab kogu see Rohti sulevarrest väljaimet aristokratism!

Milline rumal nali saatusel: lasta sündida õlgkatuse all sellel, kelle hinge suursugusemad ihad toapoistena hiilivad aadeli herrasmaja uste võtmeaukude taga... Milline kohutav traagika: inimene tahab ihu ja hingega omast talupojalikust nahast välja pugeda, ent see on nagu Nessose särk ihu küljen kinni ega mõtlegi rebeneda! Ja kes päält vaatab seda nahastpugemise kangelasheitlust, see naerab ja näitab sõrmega: *ennäe naljameest!*... Kuid see on ju kõigi suurvaimude ühine saatuse, et neid oma kaasaeglastele arusaamatute kõrgete ideaalide pärast mõnitetakse, taga kiusatakse, mudaga loobitakse ning Kolgatal ristipuule naelutetakse. Sellest võib Roht lohutust leida kõigele ülekohtule, mis tema vastu sünnib jumalavallatute ilmalaste poolt noil Momendi poseerimise kantsi ärarikkumise päivil... Ent tuleb päev ja tund, mil need kolm sügavalt maalit kortsu otsa een ja must mantel, mis katnud aadelitõbise anarkisti maist keha, saab muuseumi numbriks rahvalle. On ju kirjan kirjutet: ole ustav viimse tindi tilgani, siis tahan ma su talupoja nahast välja kiskuda ja su pastalkanda aadelimehe kannused kinnitada...

Siin ajalikun hädaorun tuleb aga musta mantli ja otsa ette värvit kortside pärast naljategemist kannatada. Neist loobuda ei ole aga võimalik, sest kuidas saab muidu üks „anarkist-romantik“ oma sisukehva minakest muust hallist väikekodanlisest massist eraldada ja silmapaistvaks teha? Paratamatult pead karkudelle ronima, otsaesisele kortse värvima ja ennast musta mantliga drapeerima. Keegi ikka ehk paneb tähele. Ei ole ju suuremat valiku võimalust ühel kirjanduslikul revolutsionääril oma karjeeri alustamiseks. Pärastpoole võib ka ühest osast mantli ja otsaesisega seot geniaalsuse atribuutidest loobuda, sest „soliidiks“ saades muutub revolutsionäärde juures nii mõndagi...

Ah neid kirjanduslikke ja poliitilisi karjeriste-revolutsionääre, kelle käremeelsus harilikult lõpeb kas vesiveski kolu juures või trahteriperemehe valge põlle taga!

Ah seda inimlikku närusust!...

II

Roht on pidand omal kümneaastasel kirjaniku arenemisteel nii mitmele kirjandusvoolule lõivu maksma. Algusen oli ta („Igaveses labürindis“, „Üksinduse meeleolud“ ja „Siluetid ja dekoratsioonid“) Przybyszewski sümbolismi suuresõnalise paatose sisukehv harrastai. Sellest siirdus ta väikese põike järele realismi („Hing ja veri“) ameerikalikult fataalsete kinolintide traagiliste episoodide kokku traageldamisele („Kolm näokatet“), kunni ta lõpuks leidis oma tõsise kutse poolharitlasest publikumile suvepuhkuse- ja raudteelektüüri produtseerimisen. Selle enam kui kahtlase väärtusega kirjandusliigi hulka kuuluvad tema hilisemad teoksed: „Minevik“, „Hümnid Paanile“ ja trükimusta ootav „Väikelinn“, millest katked ilmud „Päevalehe“ lisan ja „Tallinna Teataja“ joone all.

Kuid nende sagedate dekoratsiooni vahetuste pääle vaatamata püsib Rohti loomingu siiski haruldaselt ühtlane iseloom. Rohti teost tunned juba pääliskaudseltki lehitseden, olgu ta missugusest kirjandusliigist tahes. Kuidas seda seletada? Siin on mõõduandvad väga mitmed silmatorkavad põhjused. Esiteks tuleb tähendada, et Richard Roht on meil kõige subjektiivsem kirjanik, et Richard Roht on üldse äärmiselt kitsa avalduspiiriga subjektiivne kirjanik. See on tema kui kirjaniku kõvem külg, ent ühtlasi ka suurim pahe. Vaadeldgem lähemalt tema teoste aadelitõbist kangelasseeriat: Konrad, Rein Orgen, Juhkamson, Herbert Helt, kunstnik Dreverk, Verner Moll, kõiki noid fataalselt nimetuid rändajaid, teekäijaid, pagejaid, — eks ole nad kõik ühed väikesed Richard Rohtid... Roht oskab ainult nende *alter ego*'de kaudu tõlgitseda omi kohutava sügavuse pääle prätendeerivaid mõttemõlgutusi ja meeleolutsemisi. See üle sümbolismi kuristikkude kõrgetel sõnakarkudel kõndiv kangelastüüp on ühiseks ja ühendavaks selgrooks kõigile Rohti teostelle kirjandusliku žaanri pääle vaatamata. See musta mantliga ja kortsun kulumudega mööda metsamaid ja maanteid karkudel kõndiv kangelastüüp, nii läbi ja läbi ülespuhut ning tühja täis kui ta ka kirjandusen tundub, on siiski oma veidrate efektide pääle vaatamata elujõuline olevus, sest tema taga seisab Richard Rohti maine isik kõigi oma vooruste ja pahedega, keda ta, kui nii võiks öelda, novellin või romaanin ainult repräsenteerib... Kuid nüpea kui Rohti minakangelane metsaüksindusest herrasmaija või lossi põgeneb ja sääal mõisapreilide või paruni-provvade seltskonda satub, muutub situatsioon väljakannatamatuks, sest tekib psükoloogiline võlts. Rohtil on teise isiku hingeelu sellen liikuvate teo- ja tahtejõu impulsidena ning mitmesuguste meeleolude virvendusega kui

just mitte kõigi seitsme, siis vähemalt kuvve pitsoriga kinnipand raamat. Ta ei oska säält midagi välja lugeda päale mõne paberi ja tindi järele lõhnava fraasi. Sellepärast painutab ta vägivaldselt kõik need kangesti peened aadelisoost daamid oma ainsama kirjandusliku minapsükoloogia liistu järele. Kõik need nooblid daamid tegutsevad ja meeleolutsevad kui aristokraatlise seeliku eest pükstest loobund Rohtid.

Nähtavasti on Roht ise ka sellest hakkand aru saama, sest oma hilisematen teosten püvvab ta võimalikult vähe tegemist teha dialoogidega ja kõrvalkujudega, neid ainult söega skitseeriden, kui see just paratamatu on. Tema „minakangelane“ peab sellepärast ka osalt just kirjandusliku loomistöö puhttehnilisil põhjusil seltskonnast põgenema ja metsaelu ning üksindust harrastama, kun ta vabalt võib anduda oma hämarate kannatuste ja naiivide appetiitide pihtimisele ning lüüriliste meeleolude tõlgitsemisele. Ühtlasi avaneb tal sellega ka võimalus suurima menuga ära kasutada oma kirjanikuande tugevamat külge, s. o. looduse kirjeldamist. Üldse võiks Rohti loomingu kohta väita, et sääl on väärtuslikku just niipalju, kui palju leidub meeleolurikkaid looduse kirjeldusi. Kõik need mantlid, kortsud ja kargud aga võiks Roht omale hoida isiklikuks läbiajamiseks, sest nad ei huvita lugejat mitte põrmugi. Nende ainuke teenus on autori naeruvääristamine.

Selle põhjal olen koguni veendund, et meil kehva proosamehe Rohti näol on kaotsi läind võrdlemisi hää kuigi kitsapiirilne luuletai, sügislooduse kuld kollaste meeleolude tõlgitsei. Ma usun, et ta oleks lüürika alal hoopis meeleolurikkamaid loodust kujutavaid värsse võind taguda, kui seda teeb, näiteks, Ridala. Päale selle oleks luuletuste nõudlikum tehniline külge, nagu rütm, riim ja kindel vorm, talt võimaluse riisund kõiksugu mantlite, kortsude ja karkudega enese kahjuks ja lugeja tüütamiseks nõnda vabalt tegutseda. Ühtlasi oleks ta sellega oma hinge päästnud ka kõrvalkujude ja dialoogide psükoloogilisest võltsist. Ent ka siin oleks edaspidise arenemise juures suureks takistuseks olnud maitsekehvus, millest Rohti sagedased labasused tingit. See on aga juba orgaaniline viga, mis ennast arstida ei lase. Ja sellepärast on, võib olla, meie lüürikalle ikkagi õnneks, et Roht temast eemale jäänd ja oma minakangelastega Eesti proosat edendab. Muu sean olgu siin kohal tähendet, et päale sageli õnnestand looduse meeleolude tõlgitsemise on veel üks kaaluv põhjus, mis mind sunnib Rohtin ikkagi proosametsa äraeksind luuletajat oletama. Vaadake: harilikult on need ikka luuletajad, kes oma südamedaamide auks ja silmarõõmuks salme taovad. Proosamehed talitavad teisiti: nad lepivad pühenduse raamatu eenlehele trükkimisega. Rohti kui proosamehe man on see aga vastuoksa: ta vorbib viimasten teosten omast südamedaamist kui täisverd luuletai, — kahjuks küll ainult proosan . . .

Nii kirjanduslikud pahed kui ka voorused on Rohti loomungun püsivad. Päämised neist oleksid: psükoloogiline võlts ja meeleolurikkad looduse kirjeldused. Ühiseks teljeks aga, mille ümber kogu

Rohti loomingu äärmiselt kitsas subjektiivne maailm keerleb, on musta mantliga fataalsuse kohutavate kuristikkuude kohal kõrgetel sõnakarkudel kõndiv „minakangelane“, kelle otsaesist palistavad kolm sügavalt värvit kortsu... Sellega on seletatav kogu Rohti toodangu haruldaselt ühtlane ilme

III

Oma kirjandusliku neitsilikkuse tõi Roht ohvriks sümbolismi Don Juanile. Sellen boheemlase vabaarmastuse abielun Przybyszewski kangelastega sünnitas ta kaks tütart: „Igaveses labürindis“ ja „Üksinduse meeleolud“ ning ühe poja: „Siluetid ja dekoratsioonid.“ See on, kõigi oma puuduste päale vaatamata, väärtuslikum osa Rohti kirjanduslikust järeltulevast põlvest, sest pärastised, juba kõikepidi seaduslikud ja ametlikud abielud on Rohtilt annud ainult kirjanduslikke mulatte, metiisse, rohelist papagoisid ja Jugendstiilis aristokraate *à la* Herbert Helt või mööda maanteid kuuvalgel ratsutav väikelinna Tonksu Jaan ja astroloogia maestro Verner Moll... See ei ole mitte juhuslikult nõnda, vaid täiel määral tingit Rohti kui looduse mitmekesiste meeleolude lüüriku ande iseloomust. Sest Rohti „minakangelaste“ kohta maksab üks ainus kirjanduslik tõde: mida kaugemalle inimestest, nende maise hingeelu probleemest ja dialoogest — seda parem, mida sügavamalle üksinda metsa — seda õigem!... Eemale oma kirjaniku ande suurimast pahest — psükoloogilisest võltsist ja lähemalle looduse meeleolude impressionismile! Kõiki neid võimalusi pakub see irreaalsust ja hinge hämaraid meeleolusid taotlev kirjandusvool, mida tunneme sümbolismi nime all. Nõnda et Roht alustas oma kirjaniku karjeeri väga õnnelikult valit orbiidid. Roht ei edusta küll sümbolismi puhtal kujul, vaid see on tema juures, ja just toodangu väärtuslikuman osan, tugevasti läbi põimit meeleolurikaste looduse kirjelduste impressionismiga, kuid see ei teeks viga. Kui aga ainult een ei oleks noid sügavalt värvit otsaesise kortse, musta mantlit ja autori aadelitõve igavest palavikku!

Autori esiteos kannab sügavat ja paljutootavat päälkirja „Igaveses labürindis“... Olen ta mitmel korral läbi lugend ja viimaks otsuselle jõudnud, et ega ta nii sitt raamat ei olegi, nagu esialgul ühekordse lugemise juures näib olevat. Kui mul, ütleme näiteks, mainit teose ja sama autori „Mineviku“ vahel valida tuleks — ma ei kahtleks mitte põrmugi, kumba eelistada. Igatahes morsroosaks või rebukollaseks ajaveete lektüüriks ei ole too raamat kirjutet. Ja kohati, ma pean tunnistama, võib ta koguni meeldida. Tal on ikka oma nooruslik trots man kogu meie väikekodanlise ühiskonna moraali ja asjaajamise viisi vastu. Ainult poosikargud on liig kõrged võet, nõnda et selle noore Wertheri hämarad kannatused lugeja silmis naeruvääristuvad! Ja sellest on omajagu kahju.

Et lugejat tutvustada selle „sügavmõttelise“ žaanriga, toon mõned read mainit kogu esimese, „Präluudiumi“ nimelise, novelli algusest:

„Ma olin õnnelik!

Sest ma olin üksinda.

Sügavas traagilises vaikuses kõndisin ma metsa üksildasi teesid mööda ja mu hing kuulas kaugete olemise häälede mõistmata mängu ja mu mõttet rändasivad igaviku äramõistmise ning üleelamise radade pääl.

Läbi lõpmata kannatuste ning puuduste olin ma enesele siiski võimaluse raiunud elada omas üksikus majas keset lõpmata metsasid ning legendikka, kus vaevalt ükski kõrvaline inimene mu tunnete hämaraid, mõõtmataid ning muudele arusaamataid iseäraldusi segada võis.

See oli elu, minu kallis olemine!

Hämar, tihe udu lasus maa pääl, ainult väikene värin raputas puude oksid. Kahvatu oli mu nägu. Mu pilk viibis kõdunenud haavalehtede pääl, mis märjalt halliks läinult surma surivad. Mu sõbrad! sosistasin ma, ja igavese kannatuse raske värin raputas mu keha, läbi käies mu närvidest ja südamest ja ajudest.“

Sellen peitubki Rohti kui kirjaniku traagika, et ta oma hämarate meeleolude mõõtmataid sügavusi ei suuda sõnan ega pildin väljendada. Lugeja peab seda võtma nii õelda hää usu pääle, et selle ebamäärase hämaruse taga ikka midagi sügavat ja traagilist on, mis autori otsaesise kortsu veab. Kuid kahjuks on tänapäev maailm täis Uskmatuid Toomaid, kes ei lepi sellega, vaid kirjaniku käest nõvvavad, et ole hää mees ja luba ma vajutan oma pilgu su hinge haavadesse . . . Siis ma ehk usun, muidu mitte. Ja selle pääle ei jää Rohtil muud midagi üle, kui ennast kindlamini oma musta mantli sisse drapeerida ja sügavamalle metsa padrikusse minna. Tundub, et Rohti inspiratsioonil on võrdlemisi madalal see surnud punkt, millest ta kõrgemale ei tõuse. Puudub tõsise kunstniku inspiratsiooni intensiivsus, mis hinge põhjan lainetavast hämarast emotsioonide ja elamuste kaosest looks illusoorse, kuid siiski usutava maailma, millen liiguksid inimesed, elavad inimesed luust ja lihast, aga mitte papist manekeenid. Sellega just erineb loov kunstnik muust surelikkude massist, et ka teiste surelikkude hingedelle omased traagiliselt hämarad ja teistele arusaamatud meeleolud ainult tema juures seevõrd tihenevad ja liituvad, et inspiratsiooni hetkel saavad looja hingeõhu läbi elavaks need seesmise irreaalse maailma hämarate meeleolude ürgudu tombud. Roht aga ei pääse oma hämarate meeleolude mõistmatust kaosest kaugemale, sest puudub vaim, kes kaaosen korra looks ning vee maast eraldaks. Seda seesmise ilma korralagedust ja inspiratsiooni puudulikust püvvab ta välisilma dekoratsioonidega, nagu musta mantli, otsaesise kortsude ja looduse kirjeldustega maskeerida, mis tal osalt ka õnnestab. Muidu ei ole ju need autori „minakangelase“ Konradi meeleolutsemised emakese looduse rüpen sugugi nii halvad:

„Värin käis läbi mu hinge. Ma vajutasin oma mütsi sügavamale pähe, sest mul tundus külm. Veel kostis minuni üksiku hani haiglane kutsumine

põhjapoolselt mustsiniselt taevalt. Nad läksivad, nad kadusivad. Nagu määratu haud oli nende tee — tume, hele, sügav ja põhjata.“

„Metsa servale istusin ma luitunud sügise maa pääle. Mu üle paendusivad pikad nutuviisilised pedajad. Pilved lendasivad ruttu üle halli taeva — metsast üle, metsast üle.“

Kuid kavva sa ikka üksinda põõsa taga pimesikku mängid ning haaviku emandat peletad. Pea saab sellestki villand. Siis pole aga muud kui kraami taskust käsipeegel välja ja vaata, kas otsaesise kortsud on korran ning kõnni inimeste sekka, vaksali poole:

„... Üksikut metsa teed sammusin ma pikkamisi vaksali poole. Mu pää oli sügaval rinnal. Kaks suurt kortsu lasusivad mu kulumude pääl (!). Ja omade sammude tasase kahina vahelt kuulasin ma ümbruse hääli.“

Järgmisen novellin „Üksikul teel“ kõnnib see müstiline herra Konrad juba mõisapargin ning murrab aadeli aastasadade jooksul kivinend traditsioone, kui ta mõisapreilil armulikult lubab öösel läbi akna enese juure parki ronida. Ta ei ole ju mitte mõni labane Tonksu Jaan, et ise vaevaks võtaks enese kehakat mina preilikese aknasse upitada, vaid laseb juba daamil musta töö ära teha... Ta armastab parema meelega pabeross suun mööda parki jalutada ja oma kosmilisest suurusest lõbu tunda: „Midagi müstilist oli selles pildis, kui üksik inimene keset üksikut loodust täis ettekujutamata aimeid, täis arusaamata mõisteid, mis põgenevad, mis ligidale tulevad, edasi sammus.“ Ainult seda ta vaeseke ei märgand, et pabeross suun juba ammu kustund...

Sellen novellin põeb autor oma aadelitõve esimest palavikku, milline haigus tema juures pärastpoole krooniliseks muutub. Selle fataalse psükoosi all kannatab kogu tema hilisem toodang. Novelli huvitavam osa on kahtlemata mõisapreili kõnelused selle müstilise Konradiga. Milline suurepärane ja peen psükoloog osutub siin Rohtin, kui ta mõisapreilit oma kavaleerile laseb öelda: „Teate mis! Siis olen ma nümphe, kui Teie satir olete!...“ Autor kõneleb siin nii „revolutsiooniliselt“ sellest väikesest mõisapreilist vist küll teat majast saad kogemuste põhjal... Kuid on ikka asju oleman, mida isegi „anarkist-romantik“ nii väga üldistada ei tohiks... Poos — võlts, psükoloogia — võlts, ent lõpeb suurepärase loodusekirjelduse akkordiga:

„Kuuldusivad imelised kauged hääled, mis lähemale ja lähemale tulivad, kuid mis siiski maad mööda ei liginenud, vaid taevast mööda. Konrad tõstis silmad üles ja nägi üleval väikest halli parve, mis tasa ja sala kõrgel valges hõbedases õhus Lõuna poole liikus, nagu libises. Need olivad öösi- sed hanid.

Langes hall...“

Selle kogu järgmised novellid on eelmisest veel nõrgemad, sest nenden on veel palju ohtramalt targutusi igavese hämara ja äramõistmatu üle, psükoloogilist võltsi naistega suhtumisen, millen autor nähtavasti täielik võhik, ning väga vähe loodusekirjeldusi - Rohti teoste kandvamat osa. Nõnda et

nende juures pikemalt peatada ei maksa. „Igavese labürindi“ järele ilmus Rohtilt „Üksinduse meeleolud.“ See novell kujutab autori minakangelase, hullumeelseks peet kunstniku Rein Orgeni, armuromaani „kõrgelt sündind“ baroness v. Sternbock'iga... Millised selle hullumaija paigutat kardetava ühiskondliku korra purustaja ja revolutsionääri heroilised appetiidikesed, seda näitab järgmine tsitaat :

„... Orgen jäi üksi. Esimest korda vaatas ta ümber. Ta istus suur-suguse naise peenikeses ehtimise toas, kohas, kuhu nii harva võõraste meeste jalg puutada tohib. Jah, omal ajal, kui palju sai unistud neist lõhnavaist armastuse pesadest, omal ajal, kui elu muus ei seisnudki kui vägitegude unistustes. Ah, karedad on nende vägitegude leheküljed!“

See novell oma labaste maotuste ja psükoloogilistel trapeetsidel ning karkudel puperdamisega seisab veel tükk maad allpool isegi „Igavese labürindi“ novellide kirjanduslikust tasapinnast. Ning sinna juure veel Rohti kui praeguse väikekodanlise seltskonna vastase revolutsionääri ja anarkisti-romantiku naljakas nõrkus aadelisoo. tiitlite een!

Asjata jandab Roht „sinivereliste“ daamide ja herradega, milleks just temaal kõige vähem eeldusi! Ise sarnane tüse ja kerekas maapoiss, et anna ikka adrakured või vikatilüsi pihku ja lööb aupaklikult söömavahega oma vakamaa maha, olgu see siis kesaküнди või heinaniitu! Ja kui kord juba nahk leemetama hakkab, küll siis viskab oma musta mantli kus seda ja tuhat, sest kavva sa külarahvalle ilma rahata ikka nalja teed, ning särgi varukaga üle higise otsaesise äiaten, kaob ka kortsude müstiline värv.

Ent läki nüüd Rohti meisterteose vaatluselle. Selle kunstiküpse valiku kirjanduslik nimi on „Siluettide ja dekoratsioonid“. Siin on Roht kõik annud, mis tal üldse väärtuslikku on, omi kirjanduslikke pahesid võimaliku miinimumini piiraten. Ja rohkem tohib küll Rohtilt vaevalt loota. Selleks on tema metsa- ja maanteede igavese rändaja meeleolu lüürika piirid liig kitsad, kahelt poolt kokku surut tihedast okasmetsast või maantee kraavest. Üle nende tõkete ehk pääseks veel kuidagi ristiinimese viisil jalgsi, kuid Rohtil ei ole usku sarnast katset ilma poosi karkudeta ette võtta ja sellest tema alalised käpuli kummardused, kui ta maantee siledalt romantikalt mõnele muule künk-lisemale kirjanduslikule promenaadile kipub. Rohtil enesel oleks parem olnud, kui ta pärast „Siluettide ja dekoratsioonide“ kirjutamist oma sule nurka oleks pannud. Siis oleks temast vähemalt legend püsima jäänd kui anderik-kast algajast, ja üks noor kirjanduslik märter oleks meil rohkem olnud, kes nii varakult fataalse saatuse löökide all pidi murduma... Sest kõik tema pärastised teosed on ikka üks maneerlikult narrim ja labasem kui teine, ilma mingisuguse eneskriitikata paberikorvi asemel raamatukaupluse riulille sattund.

Selle väikese sajalheküljelise novellikogu kirevalt dekoratiivsed maastikumaalid ja meeleolurikkad kirjeldused loodusest, mille salapäraselt sümbool-

seid radu tallab ainult mõni üksik eksind rändaja või keegi hall, näotu ja nimetu, saavutavad paiguti proosaluuletuste veetluse. Need on leheküljed täis looduse meeolude intiimi luulet ja kuldkollast sügise suremise melan-kooliat, mil kahvatu päike kui noorelt surija jumalaga jätten naeratab kollaste kõrs-väljade kohal. Roht tunneb ning armastab loodust ja oskab seda kujutada. Meie moderni proosa vallas leidub vaevalt mõni teine autor, kes sellel alal Rohtiga võistelda suudaks. Vast ehk ainult Tuglas. Sest Oks on liig omapärane ja temaga võrrelda ei saa. Noor „Jumala Saare“ ja „Maailma lõpu“ Tuglas on looduse kirjeldamise suhten küll Rohtist suurejoonelisem ja vägevam. Ent Tuglase hilisemad selgete ja gratsiöösilt habraste vana Jaapani maastikmaali piirjoontega looduse kirjeldused on küll stiilsemad ja kunstilise väljenduse suhten, võib olla, kõrgemal seisvad, kuid ma eelistaksin siiski sellen suhten Rohti värsket impressionismi, — ehk küll ainult selle tingimusega, et ta looduse kirjeldamise meeolud oleksid algusest lõpuni ühen ja saman stiilin läbi viid... Kuid seda viimast tuleb Rohti juures nii harva ette, eriti just viimasel ajal. Harilikult rikub ta suurepärase esimeste ridade mulje mõne ootamatult järgneva robustilt rumala dissonansiga. Ja siin ei ole midagi parata, sest puudub maitse ja enesekriitika. Impressionistlikult värskel looduse kirjeldamise oskus on vist ka Rohti ainus kirjanduslik voorus. Kuid sellest on loova kirjaniku jaoks ehk ikka natuke vähepoole... See kapitaal protsentidest ei elata ja, kapitaali ennast pruukiden, kahaneb kiiresti kokku. Võib ju ühe või ka veel hädapärast teise impressionistlikult meeolotseva ja hämaralt sümboolse novellikogu kirjutada, ent siis on juba näpud põhjan ja mis edaspidi tuleb, seda näitab Rohti kui kirjaniku kurb saatus.

Kohe esimese novelli „Õhtu tulekul“ algusel tutvustab meid Roht oma uyve sinasõbraga, Knut Hamsuni Paaniga, selle vana halli jumalaga, kelle kärmed sõrmed käbedalt käivad kolmeharulise vilepilli aukudel, kui ta merivaigukollasel sügispäeval vilistab lõikuse ja maitsemise lugusid kuldsest nisust, hõbedasest puuviljast ja küpsist suudlusist. Kuid see ei olegi nii paha ega eksitav, sest lugu sünnib oma õigel kohal. (Ent külmad õuduse judinad jooksevad mööda selgroogu alla, kui mõtlen „Hümnid Paanile“ 117-kordse Paani appihüüdmise litaania pääle!) Ja Roht kirjeldab edesi noid haruldaset sooje sügisilmu, kui lõunalääne tuul puhub paitaden üle kollaste kõrsväljade ja pruunikad niidud muutuvad laiuks leina väljuks, täis värisevat kuldset paistet. Sügislaule laulvad inimesed töötavad väljul ja laiadel luhtadel uidavad, kelle lukeste heliseden, loomakarjad. „Aegajalt tuli puhang külmemat õhku — ja puud väristusid. Ja aegajalt tuli puhang külmemat õhku — ja inimeste silmad muutusid küsivaiks ja laul omandas kumeda tooni.“ Ja tumekollane maantee viib üksiku rändaja läbi kolletava maastiku mäkke üles, mäest alla, läbi pruunide lepikute, läbi sügisvalun metsade, mööda salalikkudest mõisatatest ja rõmsatatest taludest. Ja kuldseid pärnad liigutavad kurbmeelseid oksid ja päevalilled kasvavad herraste lossi valgete akende all. „Nende suurte õitega koormatud pääd on pöördud sügise päikese poole, ja on ses pildis

meeldiv melankoolne valu, kui kaks surijat vaatavad üksteise poole — suur ja väike, kange ja nõrk, — päike ja lill. Punased katused laulvad kaasa sügise heleduse kooris. Ja vaata — ja vaata: valgete luikede kari libiseb madalalt, libiseb madalalt. Nende all hiilgab mõisa hele järv, sügisene, täis koltund kõrkjaid, ujub üksik sinine lootsik, mõlatu, kalda poole, aetud tuule õhust.“ Ja edasi viis tee. Kuid ligines õhtu, ja mida madalamale päike vajus, seda külmemaks muutusid õhu kramplikud tõmbed. „Äkki lendas peotäis kergeid halle pilvi õhtu taevakaarelt üles. Nad suurenesid ja tõusid kõrgemale ja nende järeltulijail ei olnud lõppu. Ja taevas kaeti kõrgeist hõredaist pilvist, mis tuules kihutasid otsegu meeletud. Aga tee ääres kasvavad pikad tornikujulised paplid löid äkki ladvad longu kaugele maha, ja tõstsid nad jälle üles — ja löid nad jälle. Ja kurjakuulutav vihini tõusis okstes. Küll oli veel pool tundi päikse loojaminekuni, kuid ju tõmmati üle hõredad pilved vere värvidest.“ Ja siis läks päike looja. „Verine haav valutab õhtu taevas surnud päikese kohal — kitsas punane haav, piiratud rõhuvaist, päaletungivaist pilvist. Kuid ka see haav vähenes ruttu pilvede meeletul sõtkumisel, ja peagi polnud kuldsest päiksest enam midagi muud kui savikarva märdind plekk kaugel külmal põhja taeval. Ning ähvardav kohin käis läbi õhu. Kamalakaupa kiskusid närvilised tõmbed lehti ja paiskasid järvede ja jõgede kohutavalt mustaks muutunud vetesse.“ „Metsa serva all oli järv kaotanud oma hõbeduse. Must, kohutav, salajane oli ta muidu nii kutsuv ja helisev pind. Nagu metallist olid veed, raudsed, vaiksed, kurbused rängad ja tõsised. Ja pardid ujusid keskelt üle ta pinna, ja näis, nagu rõhuks nad rinnaga rauda. Ei vahutand järve lained enam valges krobelises naerus: niisked, plaakind haava lehed ujusid kallaste kääruks — kollaste kõdunevate saartena — ja tume taevas peegeldus ta vandelises palges.“

Ei ole vist kogu Eesti kirjandusen dekoratiivsemat sügismaastiku maali. Ja üle selle elujõu viimsen agoonian kollaselt leegitseva maastiku kahvatu päikse väsinult melankoolne ning lepitav naeratus. Ehk jälle õhtueelse külmaks mineva õhu kramplikud tõmbed, mis kolletand kaski ja verevaid haabu kurjakuulutavalt väristavad. Palju intiimi meeolelu lüürikat on autor oskand poetada selle kireva maastikumaali värviliste laikude vahele. See teeb surnud värvid elavaks ja lugeja südamele lähedaks.

Kuid edesi mööda jorutaden sõitvaist joobnuist talumeestest viib maantee sirge, helehalli joonena neljal teevarul üksiku kastina kesk lagedaid välju seisva punase kõrtsihoone poole. Siin raagus sireli all pingil peatub rändaja, meeoleutseb veel vähe — ja võiks olla *punctum*. Kuid kuhu sa pääsed, sest juba on autori valland tema tavalise aadelitõve paroksism! Kõrtsi ette sõidab tõld nelja musta läikiva hobusega ja tõllast astub välja — muidugi Rohti järjekorraline „t e m a a u p a i s t u s“... Ja raagus sirelite all pingil kohtavad rändaja ja graaf üksteist kui kaks vana, hääd sõpra. Sõprade vahel sobib kohe väga fataalne ja müstiliselt teatraalne jutuaamine. Sellest kõnelusest selgub, et autori seekordne minakangelane Juhkamson on ikka üks

väga ja väga kohutavate anarkiliste printsiipidega mees. Mitte asjata ei paljasta ennast teine autori minakangelane, mõtteteaduse kandidaat Herbert Helt, et tema „anarkilist filosoofiat“ võrreldakse umbes nii keskkooli kuvvenda klassi õpilaste kangesti romantiliste ja anarkiliste ajusünnitustega... Elagu iga autori enesemääramine! Ja muu sean väga õige, sest juba seitsmendal keskkooli klassin vaevlevad selle haiguse küüsin veel ainult vaimliste kretiinide järeltulijad. Ent millise patu pärast siis mina, pagana pihta, pean selle keskkooli kuvvenda klassi õpilase „anarkilise filosoofia“ paelussi solgutama?!.. Ah ja — ainult selleks, et kriitilist groteski kirjutada!

Vahepeäl aga laseb Roht Juhkamsoni ja graafi üksteisele ohtrasti öelda „paradoks“, milline sõna autori juures identiline komplimendiga. On nüüd selle autori prätensiooniga paradoksaalsuse pääle lugu kuidas on, kuid seda peab ütleva, et kaunis juhmid on need jutumehed mõlemad oma koolipoisiliku poseerimisega. Siis istub graaf tõlda, tõlla uks lüvvakse kinni ja nagu must nägemus vajub ta põhja poole. Kuid Juhkamson? — filosofeerib edesi...

Selle kogu paremaks novelliks loen „Surma“, mis on otsast lõpuni üks impressionistlik maastikmaal. Ta sisaldab kunni 100% meeleolutsevat looduse kirjeldamise lüürikat. Siin leidub õudselt võluvaid ridu, on plastiliselt õnnestand ja veetlevaid kohti. See on looduse nägemuslik kujutus, ühe surmalemõistetute selgelt nägija viirastuslik maailm:

„Viimaks lõhkes ta ees mets. Suur lagendik, kollane ja kuldne, avanen. Nagu ilmatu mõistatus rippus horitsondil ümarik safranikollane päike ja naeratas nõiduvast ning sõbralikus muinaslooluses.“

„Tuul, tuul litsus metsas latvu alla raskes sügavas kohinas. Hommiku poolt sõudsid hallid sambad, määratud mustad tulilondid, määratud maad ning taevast katvad hiiglased.“

Novell lõpeb igavese rahu sügava akkordiga:

„Punane veri purskas ta suust, punane vahutav veri jooksis lumivalgelt läikivale liivale ning kattis seda vahutava priiskava ojana.“

Keegi igavene kumardus tema üle ning pani kää ta kustund silmale.“

Siis on sellen kogun veel novellid: „Muinasjutt“, „Miraashid“ ja „Tundmatu maa“, millen leidub palju dekoratiivsete maastikkude veetlust ja intiimi looduse meeleolude luulet. Kuid olen senni päämiselt jutustand selle novellikogu autori kirjanduslikest voorusist, kõneleme nüüd ka tema pahedest. Mul tundub, et Rohti kirjanduslikul loomingul on pääle psükooloogilise võltsi veel teine suur pahe, millest esimene osalt tingit, ja see oleks fantaasia ahtrus... Kahtlemata on see suur pahe, kuid osav ja tehniliselt vilund sulg leiab ka selle vastu rohu: ta tarvitab fantaasia puudulikkuse maskeerimiseks kunstlikke vahendeid. Kõige kohasem selleks on muidugi fantaasiaga kaudselt sugulane fragmentaarne fantastika. Kuidas seda teha tuleb, näitab katkend novellist „Tundmatu maa“, mille tsiteerin:

„Esiteks Chopin“, ütleb proua.

Õpetaja ei liigahtu.

Kõlab prälüudium.

Õpetaja kumardub enda ette.

Kuningas astus lossi terrassile.

Ta on kurb, ta on mõttes.

Klaver sammub otsides, eksides, helid värisevad sisemises kahtluses, igatsedes mingi tundmatu järele.

Eemal kaugel voolab suur jõgi kõrve lagendike vahelt madalasse orgu.

Kaamlite rong tuleb liivakinke poolt.

Punase vase värviline päike kaldub loode.

Varjud roomavad tundmatuist kuumist kõrvetest linna poole.

Rippuvais kuninglikes aedades kisendavad paradiisi linnud, õhtut aimates.

Suur linn saadab õhku kirjusid hommikumaaalisi häädumisi.

Hääbub päev.“

Nii, nii. Üks tükk siit, teine säält. Retsept on lihtne: esimene juhuslikult plastiline mõte, mis kükitama jääb tindipoti servale, võta ja torka paberille... Trükin Rohti stiilin edesi autori kulul ja kirjadega:

„All imerohelisen orun tõusis järve tumesinisest veest vana sammeldand veskitamm. Üle tammi komberdas karkudel musta mantliga mees. Kusagil laulis lind imeliku sordiini alt kõlava häälega. Äkki lõi puhang mehe mantli eest lahti — mantli hõlma all puuris oli väike kanaaria lind.

Oli pidulikult lõbus mälestuspäeva õhtusöök. Klaasid täitusid ikka jälle tumepunase sätendava veiniga. Vesteldi oma vahel, vallatati daamidega. Äkki läks mehe otsaesine kortsu. Ta tõusis jumalaga jätmata lavvast. Kumedalt kajasid kummaliste maalidega kaet saali seinad mineja sammude all. All paugatas uks. Mees läks oma naise järele. Kuid ei tulnud ealgi.

Mööda kristallsinise Norra fjordi kaljust randa hiilis vargana musta mantliga kogu. Enese järel vedas ta ohelikkupidi kollaste silmadega karvast Paani, seda natuke lollakat metsade ja karjaste jumalat. Merelt tõmbus kõle ilu. Paani hall kitsehabe värises tuulen. Tal oli külm.“

Ja nõnda võiks lõpmatuseni edasi fantaseerida. Arvustetava novellikogu, kui sümbolismi valda kuuluva teose juures, ei torka see pahe nii väga silma, sest ta on tervena fragmentaarne looduse intiimide meeolude tõlgitsemise ja vahelduvate maastikmaalide kogu. Kuid Rohti hiliseman toodangun, kun ta ikka enam ja enam mingisuguse omapärase realismi poole kaldub, on fantaasia ohtrust juba raskem fragmentaarse fantastikaga maskeerida.

„Siluetid ja dekoratsioonid“ on siiski väärtuslik raamat, ainus Rohti kirjanduslik teos, mille voorused tema pahed üles kaaluvad. Kuid siin ei ole midagi imeks panna. Kui inimene, juba aastat kümme kirjanik ollen, mitu puuda paberit panna täis on kirjutand, siis võib juhtuda, et selle panna sean ka mõnikümmend väärtuslikku lehekülge leidub. Ka pime kana leiab vahel, prügi seen sibliden, tera.

IV

Roht on realismiga puhtal kujul oma „Hing ja veri“ nimelisen sõjajutude kogun katset teind. Kuid see eksperiment, võib juba eestkätt väita, pidi ebastama. Rohti lüüriliste looduse meeleolude fragmentide ja maastikmaailde ritta seadmisel püsiv and ei vasta realismile põrmugi. See on suur eksitus, kui Roht selle arvab teisiti olevat. Oma tehnilise vilumusega võib ta ju mõne pool- või täisverd realistliku jutu või koguni romaani valmis kirjutada, kuid peidet meeleolu fragmentide otsad istuvad nõnda madalal veen, et isegi pääliskaudsel vaatlusel kohe silma torkavad. Realism nõvvab süvenemist ja arusaamist tegelaste hingeelust, selle loogiliselt õiget käsitamist ja maise eluga tihedalt seot kompositsioonilist fantaasiat, mida raske fragmentaarse fantastika aseainega täita. Kõige selle juures on Roht veel liig lüüri-line, liig subjektiivne, tal pole küüne väärtki objektiivsust.

Kuid Rohtil on eht Eesti iseloom: jonnakas ja kangekaelne. Ta ei kohku tagasi noist enese jaoks äravõitmatuist takistust. Ta leiab omal koguni uvve abimehe lootuseta heitluses realismiga — see on kino. Kino romantika ja kino efektid peavad sääl kompositsiooni vankri rabast välja vedama, kun enam ette ei löö sümbolismile nii piha järele passiv fragmentaarne fantastika. Võtame näiteks novelli „See, kelle ma tapsin“, mis lõpeb suurepärase kino efektiga: kaks üksteist võitlusen raskesti haavand vaenlast la-sevad ühisel nõul ja jõul üle suure jõe viiva raudsilla õhku, et oma elu päästa, sest silla ette oli kasvand põhjaläind moonavankritest, suurtükkidest, hobuseist ja inimeste laibust sarnane tamm, et ta paisu sünnitas ning jõgi, oma madalate kallastega sängist välja tullen, abitult lebavaid haavatuud ähvardas ära uputada. Sarnaseid ja veel palju hullemaid lugusid võib igapäev kinon näha. Ehk võtame jälle insener Valkneri püssirohu ülesleidmise ja keisrilt üle õõ kindraliks löömise loo. Kohane kaup ekraanile patrioodilise filmi jaoks.

Need on aga kõik arglikud katsed sellel alal. Päril kino oma trikkidega läheb lahti alles Rohti järgmisen teosen, mis kannab sümboolset päälkirja „Kolm näokatet“. Kuid vist kõige õigem oleks selle „kohutavalt traagilise“ raamatu kaanele kleepida Rütli tänava nurgal poisikestelt pihku pistet väike kollasel paberil trükit kino anons:

A n o n s .

Kump võidak ?!

Kump võidak ?!

„Võitlus punases mantlis mehega“.

Põrutavalt sensatsiooniline Ameerika kinotragedia 16 seerias, 32 jaos. Pikkus 30.000 meetrit.
Richard Rohti lavastus.

Esimene seeria:

„Surm puu otsas“.

Iga saja meetri järele luiskab punase mantliga surm oma vikatit puu otsas ja laulab : k u k u , kuna musta mantliga mees puu all põrgumasinat laeb ja antraktidel käsipeeglist oma otsaesise kortse vaatleb.

Naisosas tuntud kahvatu krahvipreili Julie. Kõhupeegeldused kuuvalgel ja muud kino efektid.

Ainult alaealistele!

Ainult 3 päeva veel.

Piletite hinnad kõrgendet.

Olgu siis kätte võet selle parandet firmaga teose tiitelnovell „Võitlus punases mantlis mehega“. Nüüd siis peaksin ma seda arvustama. Kuid korralikult süveneden lugeda, veel vähem arvustada, selle teose däämoni kirgede, kohutava fataalsuse ja vaimuvaesuse nürida punnivinnaga närve oherdavast kinolist jampsi — ei jaksa!

V

Eesti kirjanduse voorused ei ole küll, jumal teab, kui suured, kuid, praeguseid arenemise tingimusi arvesse võttes, tohiks ta veel palju mannetum olla. Muide, selle alles veel valgepääga nooremehe pahed on ka kunni viimase ajani keskmiselt korrektid. Ei ole nii väga põhjust juubeldamiseks ega mahategemiseks. Sest meie kirjandus on olnud kant samast kasinuse ja tasakaalu vooruse vaimust, nagu Eesti rahvaski, kes naljalt ei tõuse ega lasku äärmusse. Ta ei ole küll saavutand Parnassi harja, kuhu vanade ja suurte kultuurrahvaste geeniuski pääseb vast kord aastasade kesten, ent lohutugem sellega, et oma tõsisemate edustajate näol ei ole ta ka peaaegu mitte kunagi odavate võtetega püüdnud üles soendada väikekodanlise südame sentimentaalseid rasvu, tallaten perekonnaromaani ja vagunilektüüri banaalseid radu. Seda sorti kirjandus oma algelisemal kujul on meie juures harrastamist leidnud peaaegu ainult kalendrisabaden, ollen arvat kõige harimattuma ja vähenõudlikuma lugejaskonna kirjanduslikkude appetiitide rahuldamiseks. Nõnda oli sellega lugu eestlaste maal kunni kõige hilisema ajani. Alles pärast suurt poliitilist ja ühiskondlikku murrangut, kui, kõigi ootuste ja lootuste kiuste, meie kirjanduse leheküljed rahvusliku kultuurelu juhtival kohalt hoolimatult välja kisti ja vastse Isamaa kalendri sappa poogiti, avanesid seda liiki kirjandusel laiemad perspektiivid. Kuid vahapääl on kogu selle žaanri stiil ja väljendamisvahendid palju täienend, modernimaks muutund. Ta ei esine enam endise anekdoodina pastalden talusulasest, — ei, selle žaanri praegusaja kangelane liigub juba lakkkingaden, nahkkinnasten, ta on hingeliselt vähemalt peenike saksa rätsepp või juukselõikaja sell, iga Bürgermusse maski või väikese poodipreili ihaldetav kavaleer... Selle moderniseerit kalendrisaba kirjandusliigi tüübilisem ja jõulisem esitai on Mil-line Mullikas, kes on annud sellel alal väljapaistvamad teosed, nagu „Kubemed ja põlved“, „Imbi ja Pambu“ jne. Väleda sulega, labaselt vaimukas ja sageli nilbevõitu ajalehe följetonist, meie vanema põlve

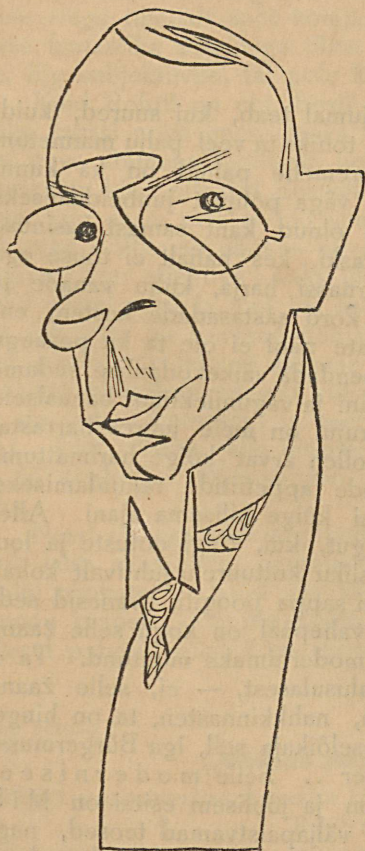
ja kirjandusliku alevirahva autoriteet kriitika alal, — täiesti mitmekülgset kohane mees vana viina uutesse astjatesse valamiseks!

See on uus, meile senni tundmatu suvepuhkuse ja vagunilektüüri kirjandus, kergesti seeditav, mitte väsitav ja oma jagu põnev — ühe sõnaga, tal on kõik paremused, võrreldes esteetiliselt väärtusliku kirjandusega, et läbi lüüa laiema publikumi juures. Mitte mõni kollane soparomaan, nagu „Krakau kloostri saladused“, „Lendav hollandlane“ või „Jack, naiste soolterappija“, ei saa saatuslikuks võistlejaks meie väärtuslikule kirjandusele, vaid just see moderniseerit kalendrisaba lektüür. Sellen poolkollasen turukauban peitub hädaoht, nagu näitab kirjanduse arenemislugu vanema kultuuriga maaden. See on paratamatus, millest, nähtavasti, ka meie mööda ei pääse.

Kunni Richard Rohti „Mineviku“ ilmumiseni produtseeris meil seda sorti kirjandust pääasjalikult Milline Mullikas. Nüüd on ta Richard Rohtis leidnud omale väärilise võistleja.

Minevik . . . Milline paljutootav päälkiril! See kõlab juba peaaegu nagu Rousseau „Pihtimus“ . . . Milline kiusatus veeretada oma mineviku mälestuste kantsi üks Trooja puuhobune, milline juhus virutada oma pettumuste sarkasmi tulilonte endiste ideaalide templi räästasse, suretada mulluseid jumalaid külma ironiamõõga vaheda tera all! Võtta ja ristipuule naelutada oma poosi must mantel, kortsuliseks värvit otsaesiselle vajutada pihtimuse okaskroon ja alla kirjutada: naljamees on surnud, inimene on sündind . . . Kuid, võib olla, et see oleks liig palju nõuda Richard Rohtilt, ja ma ei nõuagi seda: ollen üks meie valgepäaga lüürikute killast, puuduvad temal selleks tarvilikud sapipigmendid.

Minevik . . . Ent see maagiline sõna võib olla ka ühtlasi hurmav kui araablaste muinasjutt 1001 ööst, täis nooruse romantika taevarandade palanguid ja toomeõite helbesadu. Ja see žaanr oleks vist Rohtile, otsustaden tema varasema loomingu järele, kõige vastavam. Rohti „Minevikul“ ei ole aga minevikuga üldse mingisugust suhet — pääle viimase lehekülje paarikümnerealise abielumoraali, mis iga maatõugu Othellole, kes oma raskesti saavutet abieluõnne (tuleb vahel ette!) pääle küllalt kindel ei ole, võib põhjust anda lausumiseks:

Hugo Raudsepp

„Vaata, mu laps, kui sa mulle truu ei ole, siis võib sind ka samasugune kurb saatus tabada, kui Ebba Mülleri, kes veel praegu jalutab, hallid juuksed õlul lahti ja sukasääred maha vajund, mööda Kalmusjärve kallast nagu muru-eide tütar...“ Rohti „Minevikuga“ võib ta kui sirmiga varjata oma abieluvoodi tulevikku.

„Minevikuga“ algab täiesti uus päätükk Rohti loomingun. Siin raputab ta nooruse lüürilise impressionismi maanteede tolmu oma musta mantli hõlmalt ja jätab jumalaga suurtsugu sümbolismi ebamääraste meeleolude valla. Maha esteetilise modernismi kammitsad, sest Richard Roht tahab paljuloetavaks kirjanikuks saada, Richard Roht tahab laia publikumi juures läbi lüüva.

Siit pääle on Rohti vastne ideaal, mille poole ta oma түsedate küünarnukkidega rühub, kirjanikutüüp *à la* Bonsels. Olgu pääle võlts ja odav „Indiasõidu“ autori „India filosoofia“, kuid see imponeerib väikekodanlisele massile ja raamat läheb sellepärast sajatuhandein eksemplaaren. Roht toimetab oma žaanrimuutmist väga teadlikult, nagu võib järeldada tema tolleaegseist teoreetilisist kirjutusist igasugu modernismi ja snobismi pahede üle.

See ülemine tuhat vaimlist eliiti, kellele ta kirjutas omad impressionistlikud loodusmeeleolude novellid, ei ole Rohti kirjanikuandi kunagi küllalt tunnustand. Ta jäi kolmekümne eluaastani ikka ainult „anderikkaks algajaks“... Siis on ka arusaadav see kibeduse ja pettumuse tundmus igasugusest eliidist ja estetismist, mis aastate jooksul autori rinda immitsend. Nüüd siis katsub ta seda saavutada pöördumisega massi apetiitide poole, mis ülema tuhande juures luhta läind. Kui Tuglas kunagi väljendas oma kirjaniku usutunnistust sõnadega, et kirjaniku ülim õnn on luvva müüte, siis tohiks küll Rohti loomingu kohta „Minevikust“ pääle lausuda, et ülim õnn oleks populaarne olla...

Kuid oma lõpulikku valikut tehen kirjandusliku eliidi ja massi vahel, on Roht vähe uisapäisa talitand, enne seda oleks tarvis olnud selguselle jõuda oma kirjanikuvõimiste kohta. Autor, kes kavatseb oma teostega laiemate hulkade poolehoidu võita, peab eestkätt olema ladus jutustai. Roht on aga senni ikka olnud tunt kui kidakeelne vestja, kes ladususe asemel meid huvitand oma mehise stiili fragmentaarse piltlikkusega. Mainit omadusin, mis ühelt kergesisulise vagunilektüüri autorilt ilmtingimata nõutavad, jääb ta Millisest Mullikast kaugele maha. Kurb on selle aadelitõbise anarkisti kirjaniku saatus, sest isegi tema uvve väikekodanlise žaanri võrts ja loorberid kasvavad kaugele mägede taga!

Juba pääliskaudseltki lehitseden seda sõreda trükiga paksuks paisutet romaani, mõjub ta kuidagi viisi õredalt. See esialgne puht trükitehniline suggestioon süveneb veel teost lugeden. Tundub, et autor on käsitand oma ainet väga pääliskaudselt ja on arendamata jätnud nii mõnegi üksikult huvitava situatsiooni, ei ole osand või suutnud õieti ära kasutada romaani aluseks

rajat kolmikabielu intriigi ja nõnda on saabund romaani asemel selle laiema ulatusega visand, eskiis — ja ainult. Eriti väljaarendamatu ja isegi romaani esimese osaga võrrelden silmatorkavalt tasakaalutu on teose teine osa, mis kannab väga müstilist päälkirja: Elu teine pale... Ma ei tunne teist Eesti kirjaniku romaani, mis võtaks oma alla sarnase hiigla maaala nagu Rohti „Mineviku“ teine osa, kus tegevustik ei liigu mitte ainult kaupmees Schnellmanni lossi, Kalmusjärve kaldal asuva valge maja ja Euroopa suurlinnade peenemate hotellide ja kabareede vahel, vaid ulatub otsaga isegi Ameerikasse. Ja kõik need peenemad olemised ning tuhanded penikoormad paarilkümnel sõredalt laot leheküljel! Nii palju suurt ja ilusat ainult paarin viimases peatükkin! See kõlab natuke uskmatalt, nagu pööraselt ratsutava Pegasuse sadulast visat pastelljoonistus.

„Mineviku“ stiil, see on laia publikumi maitsele suupäraseks ja sentimentaalseks teht Rohti stiil. On aga kohati väikesi looduskirjelduse detaile, mis mõjuvad nagu „Siluettide ja dekoratsioonide“ kaunid leheküljed. Sarnased read torkavad silma kui pärlid, mis suure labasuse sisse poetet:

„Sääl metsades on järved. Otsegu suured maajumala põhjatud silmad vaatavad nad, ning nende musta pinda mööda ujuvad langenud lehed, paa-kunud, täis kustunud värve. Kuis sajavad üksikud vihmapiisad vastu üksikuid puie nõelu ja oksi! Kuis rändavad pilved igaveste metsade kohal“ (lhk. 15).

„Äkiline tuulehoog viskas pikkade pedajate pääd selga — nad kohisid kui tormav meri. Kasteheinad liikusid kiirelt, nagu rutates. Siis rauges õhu tõmbus“ (lhk. 120).

Samuti kohtame siin ka tuttavaid Rohti stiilipahesid, nagu, näiteks, suurt nõrkust abstraktsete võrdluste vastu, kui ta tärkavate vares- ja sinilille lehtede kohta lausub, et need on helerohelised nagu väikesed imed (lhk. 91). Ehk jälle kirjutab sentimentaalse banaalsusega: „Kuu paistis tупpa. Naise rinnad särasid kui lilled“ (lhk. 176). Kui tohiks küsida: millised elektripirnid siis neile otsa olid käänat?

Romaani peäkangelane on anarkist-romantik filosoofia kandidaat Herbert Helt, kellest autori jutu järele teame, et ta on äärmiselt soliid ja kannab musti rõivid. Üks läbi ja läbi aristokraadi kalduvustega herra autori muinaskangelaste seeriast. Sellel mehel, ehk ta küll juba kolmkümmend aastat vana ja filosoofia kandidaat, on suured ideed, ideed „Igvase labürindi“ nooruse ja geniaalsuse pattude ajajärgust, kui ta tõllan, läbi metsa sõiten, unistab: „Sinna suurtesse metsadesse ehitad sa endale maja ja asud elama. Keegi ei eksita sind ega su mõtteid. Sääl oled sa üks ja enesega. Ning sa oled õnnelik. Sest ainult enesega võid sa õnnelik olla“ (lhk. 16). Ta avab tõlla akna, sirutab käe välja ja laseb peole (muidugi vist kinnastet...) vihma tibada ning unistab edesi valgust, punase katusega ja roheliste aken-dega majast. Milleks see majaidüll sügavan metsan ühel anarkistil, mõtleb lugeja. Kas kavatseb ta sellen salapärasen majan mõnda pommivabrikut

asutada? Ei, mitte põrmugi, sest nagu pärastisest romaani käigust selgub, on see üksiku maja idüll pigemini mõeld küll lapsevankri käimapanemiseks... Lihtsalt mees hakkab metsan omale sooja pesa ehitama, kuhu ta ühe mammitütre ka kodukanaks viib. Kuid ikkagi peame uskuma, nagu seda autor tõendab, et Herbert Helt on anarkist-romantik, filosoofia kandidaat, esteetiline revolutsionäär ja, jumal teab, kes kõik kokku. Ent Herbert Helti anarhilised apetiidid piirduvad ainult oma noore naise kaisutamise stseenidega valge, punase katuse ja roheliste akendega salapärase maja lävel, kun Herbert, Richardi poeg, Helt ja Ebba mammitütar Müller puhkavad üksteise rinnal; ehk naiivilt narri 40 tuhande rubla laenamise looga oma endise rivaali, noore Schnellmanni, käest, mis viimaks selle vaikse abieluidüllil kirstunaelaks saab.

Herbert Helt on kangelastüüp, kes tahab täisväärtuslikult elada. Ehk küll kibe rahapuudus teda vastu seina pressib, ei taha ta mitte jätta noore abielu idüllil metsamajakesen, et asuda kuhugi provintsilinna kooliõpetajaks või ametnikuks. Ta tunneb, et ta elu ilusam pale sellega purustet oleks, et elu luule, mille järele ta ikka igatsend ja mille ta lõpuks saavutand, siis kadund oleks. Ainult metsamajakesen tunneb ta noore naise-mehe elu täielikku väärtust ja ei taha seda nii kergesti käest anda, et saada kõikidega ühesuguseks loomaks sööda pärast (!) (lhk. 161). Milline peaks siis küll olema see suur üliinimlik õnn, täieliku väärtusega elu luule, millest Herbert Helt nii palju fraase teeb? . . . Nagu näha kõige harilikum abielupesa idüll noore küljeluuga. Kuid on selleks siis tingimata tarvis anarkist-romantik ja filosoofia kandidaat olla, et sarnase elu luulega hakkama saada? Noore naise-mehe elu täielikku väärtust naudib samuti iga moonamees ja vürtspoodnik, kes oma Manni kätte on saand, ilma et tal musti rõivid pruugiks kanda.

Selle tüübi üle võiks ju väga palju kirjutada, kuid asi ise ei ole seda väärt, et talle niipalju tähelepanu ohverdada.

„Mineviku“ naiskangelane Ebba mammitütar Müller on autorilt suure sentimentaalse heldumusega joonistet tüüp, väga ebamäärane tüüp. Toon ainult ühe iseloomustava joone autori erapoolikusest mainit tüübi suhten. Kui õrnatundeliselt ja „luuleliselt“ see „väike tütarlaps“, kes, olgu muu sean öeld, mitu aastat kursistkana päälinnan eland ja kellel säääl, nagu autor ise tunnistab (lhk. 80), nii mõnigi huvitus ja flirt noortemeestega olnud, armastusest oskab unistada:

„Armastada . . .“ Tütarlaps jäi äkki nagu iseendasse. „Ma olen lugenud, mis on armastus, ja oskan teda kujutella. Aga ma ei ole midagi selle-sarnast tunnud — see on midagi väga sügavat ja suurt — ning ma ei usu, et ma seda kunagi oskaksin“ . . .

Ehk küll autor ise nii naiiv on ja, nähtavasti, usub, et üks aastaid päälinnan eland preili korruga naisgümnaasiumi IV klassi kasvandiku kombel nii „luuleliselt“ armastusest unistada võib, kuid lugejat suudab ta vaevalt

seda uskuma panna. Samuti nagu keegi vaevalt usub, et oma kihlaõhtul „tütarlapsega“ kuuvalgel mööda lumiseid aiateid jalutaden, Schnellmann leppis ainult sellega, et surus palava suudluse tütarlapse kinnastet (ilmtingimata!) käele — ja ainult... Inimene võib ju armukade olla nagu türklane, kuid ega siis sellepärast maksa lausa naiivsusi kirjutada.

VI

„Hümnid Paanile“, mida autor ise eskiisiks nimetab, on osalt võrumaise Paani apoloogia, osalt polemiseeriv novell, millen Richard Roht jõudu mööda omi isiklikke arveid õiendab oma kirjanduslikkude vastastega — pahupidi esteetidega. Ah, neid herrasmehelikult üleolevaid kindaviipeid ja sulemõõga lapitilõõke, mis sajab „õnnetute hallitand vanamoeliste dekadentide“ turjale! Ja see polemiseeriv stiil, see stiil, mis tahab olla mingisugune mässavaist talupoegist ümberpiirat kirjanduse feodaalparuni uhke ja üksik kants, et moderni kirjanduse üle oma ümbrusen valitseda romantiliste õiste pääletungimistega, külma ironia ja vaimukuse vaheda mõõgaga. Ent see illusoorne sünge kants on ainult tüübilise alevimaja trepinurk, kuhu on peletet vihaselt turtsuv kassipoeg, kes küüned püsti oma lõukoera viha püvvab jahutada, käpaga kord paremalle, kord pahemalle poole sähvaten. Kogu aeg see ridade vahelt mõista andev toon, et siin ei kõnele mitte mõni verevaene masinakultuuri kumardai, vaid täisverd vallavanema rasvadega mees.

Raamatu 150 õredalt laot leheküljel ratsutab Roht Paani, ma pean ütleva väga võrumaaliselt kosmogoonilise eluka, kukil oma tõmbi sulevarrega tervelt 117 korda välja masinakultuuri ülistamise vastu Eesti uuveman kirjandusen. Don Quijote'i loorberid võitlusen tuulikuga ei anna, nähtavasti, Richard Rohtile hingerahu, sest ka tema lööb sellen suhten otse saatuslikult sümbolse Tuulemäe ümbruskonnast traagikoomilisi tindilahinguid oma väljamõeld vastastega. Eesti modern kirjandus ja masinakultuuri ülistus! Kahjuks pean ütleva, et ma ei tunne uuveman Eesti kirjandusen ainustki proosateost, mille autor samuti 150 leheküljel 117 korda masinakultuuri ülistamiseks välja ratsutaks, nagu seda teeb Richard Roht oma Knut Hamsuni tallist laenat suksuga. Jutt võiks siin kuidagi viisi olla ehk ainult ühest väikesest osast Eesti uuvemast lüürikast — ent maksab siis sellepärast ilukirjanduslikku teost segada följetooniga. Selleks oleks küllalt jätkund ühestpaarist ajalehe joonealusest. Ja kui võttagi mainit osa meie uuvemast lüürikast, siis ka ei leia meie sääl ühekülgsset andumust masinakultuurile, selle ainuvalitsuse ülistamist ja looduse ilu mahategemist. Ei, vaid Eesti luuletai on laulnud suurlinna avatlusist ja dünaamilisest masinakultuurist kui väärilisest vastandist, kontrastist looduse igavesti hinge valdavale ilule. On see siis hukkamõistmise vääriline? Ei, just vastuoksa: tänu „verevaeste dekadentide“ mitmekülgsemale elu ja ilu mõistmisele on Eesti uuvem lüürika enam võitnud, kui sellest Richard Rohti sarnased kitsarinnalisse poosi tardund kirjan-

duslikud sektandid, kes selle jumala ilma au ja ilu näevad ainult läbi Paani saba ja sarvede vahelise pilu, ealgi suudavad aru saada.

Kuid ma usun, et sellen Rohti süüdistusen peitub väike viga, lihtne eksitus terminoloogian. Autor on vististi masinakultuuri ülistamise all, mille vastu ta oma 117 Paani üle Tuulemäe paneb kiili jooksuma, mõelnud kino- ja tsirkusekultuuri harrastamist, mida Eesti kirjandusen „Momendi“ ajast pääle küllaldaselt olnud. Ent siis peaks küll Richard Roht oma tõmbi sulevarre otsa eestkätt eneselle vastu rinda pöörama ja sõnuma: *mea culpa*... Sest enne veel, kui ta väikekodanlisele maitsele suupäraseks teht magusa sentimentalismi ja odava müstikaga („Minevik“, „Hümnid Paanile“) suvepuhkuse- ja vagunilektüüri kirjanikuks sai, oli Richard Roht ometi meie silmapaistvam modern kinokirjanik. Tuletetagu ainult meelega tema igasugused „Võitlused punases mantlis mehega“ etc.

Vaatleme siis lähemalt uut teost, mis kannab uhket päälkirja „Hümnid Paanile“. Olen ta paar korda läbi lugend, kuid ei mingisugust terviku muljet. Kompositsioonilt täiesti ebastand teos. On vägivaldselt kokku liimit kaks täiesti eriasja: ühe Tuulemäele suvitama sõitnud oma hingeolult väga ebamääraselt hämara kunstniku eskiisilised kurameerimismomendid Oriku mõisa preilidega ja sinna juure targutavad vahelugemised Paanist kui Kosmose Konsulist maa pääl ning tema vägevusest. Nähtavasti ei suuda Roht ealgi vabaneda oma kirjandusliku noviitsi atavistlikeuist vaimudest, kes kodukäijatena liiguvad ta kannul.

Ei ole ju kellegi saladus, et see on Knut Hamsuni Paan, kellele Roht ju nooren ean omad päältsed pähe ajas, teda ohelikku pidi kogu omast toodangust läbi sikutaden, kellega ta nüüd nii familjäärilt Tuulemäel ja Haabjärve kaldal omi 117-numbrilisi paanitamise rekorde püsti seab. See on suure Norra kirjaniku Paan, ainult Rohti maitsele vastava banaalse frisuuriga ja Võrumaa miljöön. Oleks juba ülim aeg sarnasist mõjudest vabaneda, kui tahetakse väljakujunend kirjanik olla ning midagi omapäraselt väärtuslikku ja jäädavavat pakkuda.

Nõnda siis. Rohti Paan on kahtlase väärtusega elukas juba oma põlvenemiselt. Ja kui õõnsalt ning silmakirjaliselt kõlab Rohti ülistus ja kiidulaul metsale, Paani eluasemelle ning templile, kui sellest metsakultusest tege-likun elun jatkub ainult meeolehää viimiseks teatavalle poole, et aga luba saada omal krundil Paani templi rüüstamist lõpule viia... Siis see vist poolhärilasest lugejalle määrat „sügav“ filosoofia Paanist ja Kosmose Konsulist maa pääl ja tema elavast hingeõhust! Ent laskem autor ise kõnelda:

„— ja ma olen Tuulemäe ümbrusega rahul, rohkem, ma olen õnnelik, üllatunud, ma maitsen, ma mõnikord juubeldan, palvetan ja söön Paani, oma ainsama jumala, liha ja verd.

O, Paani liha ja veri on mitmekesisem, kui vaevat, kidura Kristuse oma. Paan on kõik, Paanist on pooleldi sündinud isegi Kristus, sest naine on Paani kuningriigi tütar ning Maarja oli ju naine. Ning ka Paanil ei ole

ammugi ainult liha ja veri — tema vaim, tema hingeõhk lehvib üle maa: osake ainult näha, osake ainult tunda!

O, Paani kuningriik pole veel lõpul, ei ta ei lõpe iial, rääkigugi moodsad verevaesed masinakultuuri kummardajad Paanist kui minevikust ja küürutagu vabrikukorstnate tahma ees. Paan on Kosmose Konsul maa pääl (Miks mitte Imperaator?), Paan on igaviku, suure looduse poolt seatud kuningas meie kerale. Kummardagem Paani ees — ta on igavene, nagu Loodus igavene on.

Kui naiivne ja naljakas on moerjade kisa linnade tolmust ja mürast, linnade saastast ja kärast, mida nad ülistavad, kui mingit jäädavat. Mis on Teie linnad, mis on Teie vabrikud, Teie tehnika, Teie raudteed ja vedurid, Teie autod ja aeroplaanid, Teie „lendava ja kiire elu käik“ vägeva Paani hingeõhu ees?! Üks sõrmeliigutus maade valitsejalt — ja hävineb kõige suurem suurlinn, ühes ta vabrikute ja kultuuriga, ühes ta tolmu, kära ja müraga, mida Teie ülistate.. “ (lhk. 15—16).

„Koerad võivad huluda kuu pääle, vanad tüdrukud võivad ohata ta hõbedases paistes ja moodsad poeedid võivad ta nähtavat Ottensoni-palet pilduda poriga, kuid kus kuu, sääl Paan, ja Vrubeli sõbralik-kaval Paan võib

Roht võtab Paaniga Võrumaal metsa maha

äkki hüpata omalt karvaselt tagumikult, võib äkki rak-
satada rusikaga vas-
tu maad, võib äkki
jooksta müdinal üle
nõmmede ja siis,
hohoho, siis koerad,
vanapiigad ja mood-
sad poeedid, jook-
sete teie ta ees sur-
mahirmus, higi ot-
sal. Paani painaja-
lik pikk käsi sirutab
Teie kõrde poole,
oo vaesed koera-
ning inimkutsikad,
ning te võite siis
tõsiselt tunda, et ka
kuu on hirmus, et
ka kuu pole ainult
õrn ja magus. Haa!
Ta liigub vaikselt
taevas, ta taga ma-
gavad ilmaruumid,

ta all liiguvad pilved, ta hoiab ja varjab ja valgustab kogu maailma jõledusi, närususi, sigadusi, petteid ning ta lõbus Ottensoni-nägu on ainult mask, mille taga kohutavalt moonutatud grimass, kuristik, surma ja kaduvuse igavene kivinenud haigutus...“ (lhk. 85).

Kõneleb sügavmõtteliselt nagu Setumaa Zarathustra! Kuid millist ropust see seltsimees, kes nüüd nii väga moodsaid poeete kuu näo poriga pildumisen süüdistab, ise sellest asjast kirjutab:

„Haha! Paksu, paksu määrdinud, lapitud sadulateki taga, mis higiga pigitatud ning selle tõttu ilmetu kui sandi ülikond, paksu, läbipaistmatu, ärapeetud, kuid kurja mustuse ning rõskusega täidetud sadulateki taga pesitses üleval linna pääl kuu. See vana kelm, see varaste varas, see petis ning võllanägu! Ee! Palju sind ustud, palju sinu hõbedasest valgusest unistatud. Kuid sa ei ole kellelegi midagi annud. Sa oled kõiki lihtsalt ninapidi vedanud oma õrnusega, ning kihistad nüüd säääl vana musta sanditeki taga kõige inetumat, kahjurõõmsamat, kõrtsi naeru. Nüüd sa, sunnik, istud rahulikult omas mustas räpases urkas, jood säääl sellidega enese kõige inetumal kombel täis, nagu vana kingsepp, ning naerad ja reostad maad. Sa oled nüüd säääl päris siga, sina, õrn ning ligipääsmatu sügistaeva jumalanna. Tule välja!“ („Kolm näokatet“, Öine Paabel lhk. 87.)

Nii, nii, armas herra Roht, see tuletab väga meele kuulust hottentoti moraali oma või võõra naise ärasõõmise hääst ja pahast. Edesi oleks nüüd huvitav vaadelda, kui võrd Richard Roht ise, kes nii väga moodsaid poeete ja verevaeseid masinakultuuri kummardajaid mõnitab ja siunab, neist mainit dekadentismi pahedest on suutnud vabaneda. On ta suutnud luvva oman uvveman teosen mingisuguse omapärase avaldusviisi, värske, elavalt lopsaka ja hooga stiili, mis vastaks Paani lihast ja verest osasaand prohveti ja metsmehe jõurikkale kehale, kelle soonten tuksuvad looduse ürgmahlad. Kahjuks ei ole see mitte nõnda. „Hümnid Paanile“ stiil, nagu Rohti suurema osa varemagi aja tööde stiil, ei ole ühtlaselt läbi viid. See stiilitu stiil, või pigemini öeld mingisugune stiilide segu, on täielik *mixtum compositum*. Rohti iseloomule ikka ühel hoobil omasest mehelikust elemendist ja magusast sentimentalismist, dekadentilisist võrdlusist ja võttest, millest Roht ise ennast sama tagajärjetult kui keskaja munk kuradi päälekäimisest püvvab vabastada ja jäljetoonist, lihtsast suvitusaja jäljetoonist, nagu neid ilmub suvel mädakurgi ajal iga ajalehe joone all.

Et vastuvaidlemisel, mis iga arvustuse pääle Rohtilt senni tulemata ei ole jäänd, juba eestkätt pinda jalge all ära võtta, luban eneselle tsiteerida veel mõned kohad „Hümnidest Paanile“, kun autori avaldusviis ja võrdlused kuuluvad kahtlemata sellesse kirjandusliiki, mida Roht saman teosen „dekadentismi“ nime all küllalt ei jõvva maha teha:

„O, Eva on tugev kui ratsahobu, ta on paindub ja sitke kui must mära, ta juuksed on mustad kui lehviv lakk ja silmad lõövad mõnikord ehtsas loomalikus lihahimus särama. Ehk ta jääb äkki kurvaks ja tuimaks kui

puunui, ta on äkki lõõdud kui äraetud hobu. Ta istub ja vaatab ühele punktile, on külm, on kalk ja naerab südametult tuhmilt.

Siis aga hüppab ta üles ja näib, et ta hammastega tahaks kallale karata, nii vali, nii hoolimatu, nii külm on ta pilk, ja ta naerab siis, kui hirnuks kõleda väljakutsuva häälega, ja tundub, nagu lööks ta kabjad vastu maad, et tagumistele jalgadele püsti ajada.

Vaatlen tihti Eva puusi ja mõtlen: nende järele võiks rakendada koorem ja nad astuksid ikka nagu võitjad, vägevad ja tugevad kui jõehobu piht... (lhk. 57).

Ainult, ainult — ta suur suu on täis teravaid valgeid hambaid, ta huuled on liig punased, haiglaselt, janunevalt punased, ning see hirmutab ja seob südant kui võrk, paneb vere kiiremini, kuid raskelt ja rõhuvalt tuksuma. Prl. Isi on kardetav. See nõrk laps, see veel end tundmatu olevus, see vaene kujunematu kaelake, need vaesed kõhnad käevarred võivad tugeva mehe hävitada. Ta pruugib ainult vaadata, üliavalikult ja ülilahtiste silmadega vaadata, ning sääljuures vähe mitte teada, kuidas olla, ning ta on võitnud. O, hoidkem Isi eest. Ta suured silmad ja suur punane suu on kohutavad. Tema on see õige Astarte, temast saab see õige kurtisaan. Hoidkem tema eest... (lhk. 62).

Võtan kätte oma mustapuu kepi, mille hõbedane nupp kujutab naist ja ahvi kirglikus kaisutuses (lhk. 64).

Astun ta juure ja silitan ta pääd. See käib kui elekter tast läbi, ta keha väriseb, ta tõuseb äkki, tahab kui ära jooksta, kuid mu silmis hellust nähes lööb omad nõrgad lapsekäed mu kaela ja otsib oma oskamata huuliga, mis nüüd kahvatud ja suured kui närbunud lille õied, mu suud (lhk. 69).

Teel jääb ta mitu korda peatama, nagu toetaks see noor must mära kabjad tugevasti maasse (lhk. 89).

Ta naerab karmilt ja hävitavalt, nagu hirnuks Aasia mära üle laiade steppide. Kui jäme ja juhm võib siiski olla üks õrn naine *par excellence* (lhk. 69).

Mulle meeldib, kuis prl. Isi naerab, kuis ta noored hambad natuke ebaesteetiliselt, haiglaselt (*sic!*) punaste huulte tagant nähtavalle tulevad, kusjuures ta silmis on udu, udu, suur päiksepaisteline udu, kust salaja ja ahnelt piilub välja tärkav kirk. Mulle meeldib prl. Isi kõhn lapse keha, millega ta nii oskamatult ümber käib, ta liikmete graatsiata paindumus“ (lhk. 126).

Ehk võtkem siis see kunstnik Dreverki fantaasia „üliinimlikust naljast“, nagu seda „Vaba Maa“ neegriipoisteni küünivat juhmust autor enese raffineerit vaimurikkusest hääd meelt tundvan muhelusen nimetab. Et see fantaasia terveni kolm raamatu lehekülge oma alla võtab, siis ei ole mul võimalik seda pärlit täielikult ära tuvva. Pean lühendama.

Kunstnik Dreverk fantaseerib voodin lamaden, et temal on pääle mainit raffineerit kepi, mis daami ja ahvi kirglikun kaisutusen kujutab (on

aga sellel herral poeselli maitse!), veel neeger, eht Aafrika neeger, kelle ta mõne paki tubaka eest ostnud. Ja kui ta oleks vähe rikkam kui praegu, siis ehitaks ta omale järve kaldale ühe lossi, mille teisel kaldal asub, näiteks, mõis. Loss oleks ehitet vanade mauride ehituste stiili, tal on vähemalt eksootiliselt värvit aknad. Tal on suured terrassid ja trepid kirjude vaipadega, postide ja sammastega, millel suitsevad kolmjalad uimastavalt lõhnavate rohtudega. Lossi saladuslikud saalid on poolhämärad, palmide ja teiste eksootiliste taimedega, väätkasvudega ja suurte erootiliste maalidega. Üldse palju erootikat ja eksootikat. Kuid kõige huvitavam on magamistuba, ta seinte alumist poolt katavad peeglid ja ülemist erootilised maalid. Ja keset tuba seisab suur seedripuust voodi.

Ja mõisan teispoole järve elab üks üsna noor ja veel väga naiiv mõisapreili, kes unistab õrnust ja jumalikest asjust ja kelle armsamad seltsilised on lilled ja linnud. Pääle selle on see preili veel väga religioösiselt kasvatet, ta usub jumalat ja ingleid ning inimeste ausust ja puhtust. Ent korjaten lilli ja õnnistaden valgust, hakkab see väike püha neitsi sarnane mõisapreili korraga unistama sellest herrast, kellel on see poeselli maitsele vastav kepp, saladuslik loss ja magamistuba, millen palju erootikat ja eksootikat. Ja siis saadab see mõisapreili kunstnikule kirja, mitte halvema, kui omal ajal Tatjaana Oneeginille.

Kunstnik võtab prl. Lydia palve armulikult kuulda ja määrab talle ühel pimedal ööl oman lossin *rendez-vous*. Kuid mis on sarnaselle däämoni kirgedega herrale, nagu kunstnik Dreverk, ühe väikese mõisapreili armastus, kes armastab ka linde ja lilli. Lydia armastus inspireerib talle ainult ühe „üliinimliku“ nalja. Ta usaldab asja lihtsalt oma mooramehest teenri hooleks. Pimedal ööl võtab kottpimedan eenkojan üks herra väikese mõisapreili kaissu ja viib ta saladuslikke treppe mööda kottpimedasse magamistuppa, millest liiguvad legendid. Kas ei ole see kõik väga saladuslik ja kohutavalt luuleline! Hahaha! Teener räägib küll natuke kurguhäälega, kuid preili ei ole ju iialgi kunstniku häält kuulnud. Päälegi võib öösi noore preiliga kottpimedan magamistoan ollen ka sosinal rääkida ja võib ju sarnasen olukorran iga hääl kaunis ebaloosulikult kõlada.

Noh, ja mõne tunni järele saadetakse prl. Lydia samal kohutavalt saladuslikul kombel minema, ning kõike seda võib preili soovil korrata, ütleme senni, kui lossi peremees ära sõidab. Ja sellega siis on romaanil kunstniku ja prl. Lydia vahel lõpp. Jäävad ainult mälestused. Ent kui prl. Lydiast selles romaanist valge mehega must laps sünnib, siis saaks ta väga kohkuma...

Kuid seegi Rohti „üliinimlik nali“ jääb „Vaba Maa“ Veileri neegriipoiste naljast leidlikkuse mõtten taha, sest Veiler tegi selle kõmulise triki esimesena, kuna Richard Roht ainult kordab. Siin pole aga midagi parata, sest see on Rohti sünnipärane viga, et ta ikka armastab juba ettetallat radu mööda tammuda, ja leidlikkuse pooldest ei ole ta kunagi võinud kiidelda. Kogu sellel vaimuteravuse pääle prätendeerival lookesel on aga para-

tamata teatav väikekodanlise dekadendi maitse man. Selle juures ei saa kahelda.

Ehk aitab juba sellestki Richard Rohti uuvema teose dekadentlikkude kalduvuste konstateerimiseks. Laseb ju autorgi prl. Eval kunstnik Dreverkille (kelle suu ja sule läbi autor oma vastseid tõdesid kuulutab ja kes ise *alias* Richard Roht tahab olla) lausa öelda: „Ei, Teie olete üks haiglase hingeeluga inimene...“ (lhk. 91).

Millen on siis see Richard Rohti ja teiste modernistide vahe, keda „Hümnid Paanile“ autor verevaeseiks dekadentideks mõnitab? Vahe seisab ainult sellen, et teised seda, mis Roht dekadentismiks nimetab ja suureks paheks peab, mitte omaks paheks, vaid vooruseks loevad, kuna Roht, hoiden ennast selle eest kui setu tuulerõugete eest, ikkagi ja alatasa laseb oma sulge dekadentlikult värahtada. Roht ei ole, oma prätensioonide pääle vaatamata, kunagi olnud raffineerit dekadent, ega saagi olla: selleks on tal liig halb maitse! Ent kirjanikuna on ta ilmale tulnud kehva küladekadendi kүүruga ja kүүr on juba kord sarnane orgaaniline riistapuu, millest kogu elu ajal ei taha naljalt lahti saada. Vähemalt on kõik sennised Rohti rabelemiskatsed sellel alal, et ennast oma ande soovimata kүүrast lahti raputada, ei millegagi lõppend. Vanasõnagi ütleb, et ainult haud võib kүүra parandada.

Siis olgu veel mainit need novelli päätegelase kunstnik Dreverki herrasmehelikud jutuajamised Kärsa Adode ja Aida Juhanitega. Ega siis kunstniku herra mõni pahupidi esteet ole, vaid otsast otsani, oma dekadentlikkude kalduvuste pääle vaatamata, alama rahva elust ja käekäigust soojalt osavõtja õrnasüdamline humanist, kes tarvilikul korral isegi seesmisest liigutusest väriseva kurguhääle oskab välja pressida. Kõik nii *à la* Turgenevi õnnis pärisorjaaegne Vene „baarin“...

Pääle selle põeb autor väga suurt nõrkust igasuguste võõrakeelsete sõnadega peenutsemise vastu, nagu igal vastaval ja ka ebakohasel sammul „*par excellence*“, siis „*cherchez la femme*“, „*ecce femina*“, „*überrascht*“, „*frech*“ jne., millest tekivad vahel eriskummalised kombinatsioonid, nagu „*shoking*“ jooksis üle ta hästi treneerit suuaugu“ või midagi sellesarnast — ei mäleta ma enam hästi...

Kuid üht tuntavat edusammu tuleb autori juures siiski konstateerida — et ta omast igavesti korduvast ja tüütuseni kulund maanteede romantikast juba metsateele välja jõudnud. Oodakem veel pisut, ja võib olla, et ta kaob päris padrikusse.

Senni olen enam-vähem ääri-veeri mööda käind ümber arvustetava teose, sõeludes päämiselt tema poleemilist külge, püüden servapidi pilku heita sellelt sektandi hingeoluga autorilt kuulutatetavasse ainumasse õndsakstegevasse evangeeliumi Paanist, Kosmose Konsulist maa pääl ja Richard Rohtist, tema saeveski peremehest.

Kuid see ei ole mitte pääasi: selle teose händ on hoopis mujale maet. Oieti on sellest mujale maet hännast välja kasvanudki minu arvustus, sest

muidu oleks ma vaevalt käsile võtnud selle kompositsioonilt ebäühtlase kon-
dikavaga ja sisult kitsarinnalise sektandipaatosega kirjutet teose.

Nimelt, mulle tundub, et Richard Roht on oma „Hüm-
nid Paanile“ kirjutamise ajal, võib olla, et ka enne kir-
jutamist, liig tähepanelikult lugend Friedebert Tuglase
„Felix Ormussoni“...

Mis Teie, Richard Roht, ütlete selle kohta? Võib olla, et seletate seda
mainit teoste haruldast tegevuskava kui ka tüüpide kokkusattumist lihtsa
„hingesugulusega“, mis viimasel ajal nii meil kui mujal moodi läind. Ent
hingesugulus Friedebert Tuglase ja Richard Rohti vahel on vaevalt usutav
materია: selleks on nende maitsed liig erinevad.

Kuid võib olla, et ma teen Richard Rohtile ülekohut! Võib olla, et
Roht „Felix Ormussoni“ kunagi pole lugend, et ta Tuglase teoseid üldse
pole lugend, sest kes jõvvab kõike seda pahna lugeda, mis meie kirjastajad
viimaste aastate jooksul raamatuturule kärutand! Kõik võib ju olla. Ja on
siis Richard Roht kohustet iga „verevaese dekadendi“ töid lugema? — Mitte
põrmugi! Siis on see, võib olla, meie harit lugeja või arvustaja süü, et ta
Tuglase „Felix Ormussoni“ juba varemalt lugend ja kellel nüüd, Rohti „Hüm-
nid Paanile“ kätte võtten, selle autori kohta kurvad mõtted pähe tulevad —
paremal juhusel „hingesugulusest“ hanejalgaden...

Ent vaadeldgem lähemalt mainit teoste kompositsioonilist ülesehitust, ro-
maani tegelaste tüüpe, sündmustikkude arenemist ning lõpuks tekkind äär-
miselt piinlikkude situatsioonide lahendamisviise — võrrelgem neid ja teie
jõvvate samale otsusellel. Ma püvvan oma võrdlust lihtsa paralleelse skeemina
läbi viia.

Mõlemad romaanid (Rohtil küll pigemini romaani eskiis) on kirjutet
subjektiivse väljendusviisiga päevaraamatu kujul, milline avaldusvorm romaani-
kirjanikkude juures võrdlemisi harva ette tuleb. Tuglase „Felix Ormussoni“
seesmisest hellusest ja elamuste tulest hõõguvad leheküljed on kirjanik Or-
mussoni suviromaani päevaraamatu leheküljed, kuna Röhti „Hümnid Paanile“
on maale suvitama sõitnud maalikunstniku Dreverki „suisest mälestusraama-
tust“. Nii valit subjektiivse avaldusvormi kui ka romaani intriigi arenemise
lähtekohast langevad mõlemad teosed ühte. Ühel pool on pääkangelane kir-
janik, teisal — maalikunstnik. Ormussoni armastuse objektideks on korda
mööda kaks õde, samuti maalikunstnik Dreverkil. Ormussoni võlub esmalt
vanem õde, täidlaste puusadega ja veidi lihava lõvvaga kirgline Helene, juba
täiesti väljakujunenend ja küps näine, kuna ta noorema õe Marioni üle, kelle
ta alles veel poisilikult paindumatu ja kohmaka leiab olevat, armastab iron-
niseerida, Marioni armastus tema vastu äratab tan ainult haleduse tunnet iron-
geliste liigutustega plikahtu neitsi üle. Ent pikkamisi valmib Ormussoni
tundeelun murrang: tal läheb vastikuks kaunikehaline ja erootiliselt üliküps
Helene ja tärkab armastus neitsilikult karske Marioni vastu, keda ta äkki
näeb iga päevaga veetlevamaks naiseks kujunevat. Ormussonin äratab nüüd

hellust isegi Marioni liigutuste teatav poisikeselik paindumatus ja kohmakus. Punktipäält samasugune lugu kordub maalikunstnik Dreverkiga. Ka temale meeldib enne kirglik, läiade puusade ja kõrge rinnaga vanem õde Eva, kes võimas kui noor mära, kuna ta nooremat õde Isit, pooleldi valmimatut ja poisiliku nurgelikkusega neitsit, tema armsan ja abitun kohmakusen ainult halletseb. Ja samuti kui Ormussongi hakkab ta viimaks ebagratsiöösi ja ebaküpset Isit armastama, kelle vastu ta alguses, nagu Ormussongi Marioni vastu, ainult veidralt armsat haleduse tunnet rinnan kannud. Ja siis veel viimaks see finaalin tekkind piinlikust olukorrast ühesugune väljarabelemise maneer: Ormussonn pääseb oma traagikoomilisest situatsioonist üleolevana Don Juanina Pariisi kirja läbi olematult Prantsuse daamilt, kuna maalikunstnik Dreverk samaks otstarbeks väljamõeld Berliini telegrammi kasutab...

„Felix Ormussoni“ ja „Hümnid Paanile“ sarnasus ei piirdu mitte ainult päätegelaste trioga ja sündmustiku üheviisilise arenemisega. Ei, vaid kopeerimisjooned on tunda koguni kõrvalkujuden. Näiteks pole „Hümnid Paanile“ külatüdrukute lakalõvi ja alevijoomar Kriuka Kusta keegi muu kui „Felix Ormussoni“ sulane Konrad, ja eks ole kõik see Aida Juhani võrukeelne filosoofia laenat „Felix Ormussoni“ vana Aadami arvamisest vihmasaju võimaluse kohta: „Küll vist või ei...“

Olen annud ainult kuiva skeemi Rohti teose kopeerimisjoonist, meeleldi eemale hoiden tegelaste hingeelu sügavamast analüüsist. Sest siin ei ole ainustki omapärast karakterit — on ainult „Felix Ormussoni“ tüüpide järele paberille visat eskiisid, Rohti maitsele vastavalt labastet. Ja neid arvustada — ei paku mingisugust huvi, psükoloogia on ikka olnud Rohti toodangu nõrgem külge. Kui kedagi see asi enam huvitab, siis võib ju ise vaevaks võtta ja need 150 luuletuste kombel sõredalt trükit lehekülge (millest väga hästi oleks võind sama kausta korraliku mahutuse ja trüki juures 75 lhk. teha) läbi lugeda.

Lõpuks tahaksin lausuda „Hümnid Paanile“ autorille, kui parandamatule sektandile, ühe vana väikese tõe: ei ole tähtsad mitte mingisugused „ismid“, sest kirjandusen viivad kõik teed Rooma, pääle selle libeda „hingesuguluse“ tee, mis kindlasti lõpeb rappa...

Ja mis maksab siis selle kõrval uus evangeelium, et Paan on Kosmose Konsul Võrumaal ja Richard Roht tema saeveski peremees?!

SISU

I

	Lhk.
Lilla elevant	7
Jõllsilm	13
Soolaputka melankoolia	17
Kurnipoiss	22
Prohvet Ahjast	26
Jutt Timur-khaanist ja Samarkandi sokust	31
Ben Itka mälestused	37
August Gailit enne ja pärast surma	45
Kompromiss	53
Orleani näidsik	57

II

Koketteriist Issandaga	63
Poeside kuningas	76
Kolmekortsuga fatalist	97

ILLUSTRATSIOONID

	Lhk.
Joonas Valgit	9
Illustratsioon	10
”	12
Jõllsilm	15
Soolaputka melankoolia	18
Gailit ja kurg.	19
Liblikkerge poeet	20
Oh, viige see Gripi pipile!	21
Kurnipoisi trening	23
Illustratsioon	25
Friedebert Tuglas	26
Oh, meri, mu meri!	28
Illustratsioon	32
”	35
Ben Itka	37
Keerubite polgu adjutant	38
Ingel varitseb naist	39
Hakkan Noalaeva ehitama	40
Naine ja ahv	43
August Gailit	46
Gailiti hing konksu otsan	48
Kuld-Lôvin	49
Lembitu kilbiga	50
Uus manifest	51
Tiibuse Jaak	54
Johanna tegutseb	55
Rebased hauguvad metsa poole	56
Marta Lepp	58
August Alle	64
Arthur Adson	71
Henrik Visnapuu	77
Richard Roht	98
Hugo Raudsepp	112
Roht võtab Paaniga Võrumaal metsa maha	118

HIND 250 MK.

A

3732

i28606310